M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref. / Ser. 125

Title: Katyayani Mahatmya

125

	Kātyāyanī Māhātmya	Title
	Skandapurāṇa	Author
		Editor
	Samvat 1765	Year, Vols.
		Publisher
125		Remarks

१ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीकात्यायनी जयति ॥ सिंहारूढां सर्वकार्यार्थसिद्धेर्ध्याता
सिद्धिं या ददात्येव पुंसां । विष्णोः शक्तिं नंदगोपपुत्रीं पायाद्भक्त्या वासुदेवस्य नित्यं ॥ १ ॥ सूत
उवाच ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः ॥ कात्यायन्या हि माहात्म्यं सर्वदुःख
क्षयंकरं ॥ २ ॥ सर्वकामप्रदं नृणां नारीसौभाग्यवर्द्धनं । पुत्रपौत्रादिफलदं ह्ययं भक्तिप्रदा
यकं ॥ ३ ॥ पुरा सरस्वतीतीरे ऋषयः सत्रमासत । भृग्वाद्या नारदाद्याश्च महांतः शंसितव्र
ताः ॥ ४ ॥ तेषां कदाचित्संवृत्तो विचारो लोकहेतुना । कलौ कथं जनिष्यंति जना वेदबहि
र्मुखाः ॥ ५ ॥ न सत्यं न दया शौचं नार्जवं ब्रह्मचारिता । परदारपरद्रोहपरद्रव्यैकलिप्सुता
॥ ६ ॥ न वर्णाश्रमधर्माश्च गुरुशुश्रूषणं न हि । पाषंडधर्मबाहुल्यं भविष्यति कलौ युगे कात्या०
॥ ७ ॥ तेन दुःखार्दिता लोकाः कथं संसिद्धिमाप्स्यति । भवतां च दयाज्ञानतपःसेवा प्रति १
वा कथं ॥ ८ ॥ इत्थं चिंतयतां तेषां मुनीनां नारदोऽब्रवीत् । मा भैष्ट मुनयः सर्वे परदुःखासहि

ष्णवः ॥ ९ ॥ प्रादुर्भूतं परं ब्रह्म देवकीजठरात्पुरा । वसुदेवो व्रजे यच्च निशीथे समवेश
यत् ॥ १० ॥ तत्तत्त्वं संगृहीतं ध्यायमये भविष्यंति मानवाः ॥ न तेषां धर्मकामार्थमोक्षाः स्यु
र्दुर्लभाः क्वचित् ॥ ११ ॥ इममर्थं पुराहं वै विधातारं जगद्गुरुं । पुरा पृष्टः स चाहादीन्मुने मे
श्रूयतां वचः ॥ १२ ॥ अस्ति विष्णुमहेशानामात्मा केशवसंज्ञितः । को ब्रह्मेत्युच्यते लोके
आकारो विष्णुवाचकः ॥ १३ ॥ ईशोऽहं स्मृतः प्राज्ञैः केशं तं विशेष्यतः । केशवस्तेन
विज्ञेयः रं ब्रह्मैककेवलं ॥ १४ ॥ यमामनंति वेदांता निर्गुणं च ततः परं । हतकाविन्मवद्ध
लमामपादादियद्वपुः ॥ १५ ॥ यागदाननिवेदं कर्मयज्ञक्रियासिद्धतः । सत्वस्थौ क्षके
वो क्रमाणामेरास्तद्रक्षितो ॥ १६ ॥ न जायते न म्रियते तिलयानित्यं परस्य छायाशक्तिसंभवाः । यःका
लरूपे संसारव्यवहारैककारणं ॥ १७ ॥ यत्स्वरूपं विना भूता चिच्छक्तिरिति संज्ञिता
जीवरूपे जगत्सर्वमधिष्ठाय वर्तते ॥ १८ ॥ अलिनेत्रैकरव्य सेवस्सनीलपालकृमी

२

रूपेणार्द्धांगहारिणी ॥ विराजते जगद्धात्री वक्षस्येवानपायिनी ॥१९॥ यया स्वरूपं जगतः
सर्वं मंत्रयामि तया वशी ॥ आप्यायते तिष्ठते तद्वत्सापि ह्यतिस्वरूपिणी ॥२०॥ यस्य माहा
त्म्यमतुलं देवगंधर्वकिंनराः ॥ यक्षाद्यप्सरसो गायंति जगत्कर्त्रे तिनिस्वनाः ॥२१॥ यमात्मा
नं च यतयो ध्यायामच्छिस्वस्वरूपिणः ॥ विश्वेश्वरमजं नित्यं जगतः प्रभवाव्ययं ॥२२॥ युगे
युगे युगप तिरवतीर्य पुनः पुनः ॥ हत्वा दुष्टान् धर्मरतान्पाति धर्मधुरंधरान् ॥२३॥ मंत्रब्राह्म
णकल्पाश्च छंदो व्याकरणानि च ॥ शिक्षाम्नायपुराणानि सेतिहासानि सर्वशः ॥२४॥
मेशास्त्राणि श्रवीणि यच्च ज्ञीगोप्तकारकं ॥ रागसंस्तव चाविश्वपश्चेषि संषेषकेऽपव्र(?)
॥२५॥ सहस्रशीर्षा पुरुष इत्यादिश्रुतिभिः स्तुयः ॥ मा ह्यात्मस्वरूपतेवापि महत्वा वा कौर्मे
ह्मेश्वरः ॥२६॥ एष सेतुर्विधिरण इत्यादिश्रुतिदर्शनात् ॥ मया समर्पितः स्वेच्छया भार
हरहरेति ॥२७॥ पूर्वजन्मतपोभक्तिसिद्धसंसृष्टचेतनः ॥ वसुदेवो महाभागो जातः

काला॰
२

शूरस्य वेश्मनि ॥२८॥ तस्मिन्जाते मयादिष्टा देवाः शूरस्य सद्मनि वादयामासुस्तूर्यं
दुंदुभीन्पुष्पवर्षिणः ॥२९॥ नामैतस्मात्पिता चक्रे तस्यानकदुंदुभिः ॥ तथैव तस्य
भार्यापि देवकी सतिविश्रुता ॥३०॥ नमस्कृता देवगणै रोहिणी साधुधर्मचारिणी ॥ तस्या वि
वाहसमये वागुवाचाशरीरिणी ॥३१॥ अस्या अष्टमगर्भस्तु कंसं हंता महाबलः ॥
कंसस्तु तां स्नुमनाः खड्गमुद्यम्य सत्वरः ॥३२॥ वारितो वसुदेवेन हासस्या बाल
कानिति ॥ काले न बालका ज्ञातान वधीद्यथैष न जः ॥३३॥ अप केशवसंततः सपरमा
त्मा संस्थितां ॥ नगृहिंशो वा च भोदेवि यत्नो दृश्यां त्वमात्मना ॥३४॥ मातुर्गर्भमदं हर
च्छेषसंज्ञं जगद्धितं ॥ देवक्याः सप्तमे गर्भे रोहिण्या जठरे नय ॥३५॥ स संकर्षणना
मानो लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ततोऽहं देवकीगर्भे वसे संरहितस्त्वया ॥३६॥ व
मात्मा मम देवांशिता त्वात्मानं न संशयः ॥ येन च जना स्तेष्वा पि मङ्क्षु सुर्नसंशयः ॥

स्मारयंपरमेश्वरं ॥४७॥ येनकेनप्रसंगेनसंस्मरिष्यतिसर्वदा। धर्मकामार्थमोक्षदेःपुरु
षार्थस्यभाजनं॥४८॥भविष्यतिनसंदेहइतिब्रह्मावदीन्मम।तेनमोक्षकयसर्वेको
त्सवंभयमुन्मय॥४९॥तुलिनोछेकः इति श्रीब्रह्मोत्तरखंडेकात्यायनीमहात्म्येप्रथ
मोध्यायः॥ ॥सूत उ०॥सारस्वतास्तेऋषयोनारदेनप्रबोधिताः निश्चिक्युः परमंतत्वं
तुष्टारव्यंकलिशोधनं॥१॥भृगुस्तेषांप्रस्तुवाचनारदंदेवदर्शनं।सम्पगुक्तंविधाचानु
भगवान्केशवःपरः॥२॥सेवितःसर्वकामानांप्रदातावरदेश्वरः।परगोपकुलेजन्मतस्यवि
स्मयकारणं॥३॥एतन्नःसंशयंछिंधिवंहितस्यप्रियोमतः।यदिप्येश्वरसेतेनगोकुलेम्
रताकला॥४॥देवेश्वरोहिहि सर्वदेवजातेस्तुमानुषाः।पश्यस्तेषुविशाधाद्यार्कमेलोत्र
ममधमा॥५॥तेषुगोपाश्चवैश्यानोतृसाम्यमतांगताः।वालिताज्माप्रपाल्यंदिनक्र
त्तरमुच्यते॥६॥तन्किंगोपपूर्जेचाभगवान्जगदीश्वरः।पुत्रवत्तस्यकमीलिचकारसूर

३ ॥३७॥सर्वकामवराणांचत्वंदात्रीस्त्रांकलौयुगे।मद्भक्तिःसुलभास्तेषांयेषांत्वंविघ्ननाशिनी॥
॥३८॥इत्युक्तासाभगवतामहाविधातमोगुणा।गर्भसंकर्षणादंवचसर्वचक्रेतदाज्ञया॥
॥३९॥गोकुलेसाभगवतीयशोदायांमहानिशि।प्रादुर्बभूवतत्रप्यजमानंतरमीश्वरी
॥४०॥प्रावेणस्वासिताह्यातोहिएषामेदसंन्यके।जातःकेशवसंतोसोभयनामात्म
लीलया॥४१॥सुरांगनाःसर्वमेवेस्मेऽदाधंकेजवसनुमहादेरगादाद्गोकुलेसंजाताःसर्वे
वरि॥४२॥अनेकजन्मसंसिद्धतपोभक्तिद्मादिभिः।संपुष्टचेतसश्चक्केस्थितिनंदयशो
दया॥४३॥गोपाःसर्वेसुरांशाःस्युर्गोप्यो।प्रसरसएवच।ऋषिकन्यास्तथान्यस्तपाकाश्रिष्ठं
द्रीलीकस्यसंभवा॥४४॥तपोभिर्विविधैर्दिष्टौरिंगोपीभागताः।यासांप्रारिप्रातिविर्घंदे
वीहरीचकारह॥४५॥व्रतेनतोषितासम्यग्मार्गशीर्षेहतेनचा।रामसंरसमयेया।प्यारदैवको कात्या. ३
उभयोहरिः॥४६॥येनसर्वार्किताप्यासीत्ताअभ्दचनमुक्तसंकटाः।तस्मात्पुत्रकलौकयस्तंत

५

मतं॥७॥ असुराश्च विजेष्वतथाः प्रकारांतरतोपि च। हेतुरत्र महान्विप्रभविष्यति न संश
यः॥८॥ परिहृत्य त्वया भ्रातातत्वं सोक्रमनेन चेत्। प्रब्रूहि श्रद्दधानानां संदेह हरणं परः
॥९॥ श्रीनारद उवाच॥ एवं धूर्जटिः पार्यः सर्वेभ्यश्चाधाः परेमंमतेः। धात्रा पृष्टु कर्तंहं सो नमस्कृत्य
स्वयंभुवे॥१०॥ पुरास्वयंभुवः संत्र ध्योमया ध्यानं समास्थितः। मुहूर्तं प्राह भगवान्महं सर्व
कथामिमां॥११॥ श्रृणुनारदयत्नं चं गोपवंयेन विश्वपि। द्वापरस्य पुरा प्रांते सुरभिर्देवहूपि
णी॥१२॥ स मायाममसं प्रासा प्रभुश्चावेमां कथां तदा। कलौ किं लभविष्यंति केसाधुः
देवराज्ञवेः॥१३॥ तामसास्त्वेव देवाराग्यो हनिष्यंति नित्यन्नाः तच्छगवांभयं भयंमहद्
वभविष्यति॥१४॥ तच्चैवसा देवी निश्वासपरमातुरा। मामपृच्छत भो देव कस्त्वत्तो भय
विष्यति॥१५॥ प्रजागतुउदहं स्त्रीला नविष्यापि न संशयः। उपायं मे वदस्वाद्यदेवदेव
प्रजापते॥१६॥ तपसोग्रेण गत्वा मधुवने हरिं। तोषयामास विधिवत् वर्द्धनगिरिस्थितं

का॰मा॰
५

॥१८॥ शुक्लपक्षे ज्ञानवर्षे वर्षेचो तु मतामनां। वर्षवानि त्वमोद्येन चचार तपउत्तमं॥ १९ ते
तस्तुष्टो जगन्नाथो प्रयन्नाहिरिहरि रः। स्वयं चदर्शनं प्राद्दा स्वस्य गोपाल देव भृत्॥२०॥ मुर
लीयष्टिकांबिभ्रद्भुजाभ्यां पुरुषोत्तमः। मुकुटं बर्हरचितमयूरस्य दधत्पुनः॥२१॥ गु
ञ्जागुणं वन्यपुष्पस्रजं धातुविभूषणं। नटकलं परिचधानहस्ताभरणं कं देधत॥२२॥ गोधनं वा
गातः स्वचागोरयनगोस्य न गोपभाषया॥ गुलिनोष्ठकगोपैः परिवृतो स्वीयवयोरूपविभूष
णः॥२३॥ गोपीभिः प्रेम्णा गोपीमेकां समीपतः॥ समालिंगे कहस्तेन लक्ष्मीमिव स्थितो ह
रिः॥२४॥ सुरभिस्तमवेक्ष्याथ चिंतयामास भाविनी। कोटि कंदर्पसौंदर्यः केयं गोपो वदन्
रूपते॥२५॥ केयं तस्य समीपस्थागोपी विद्युद्घनेयथ॥ काम्येमा वकुलगोप्य एतस्मिन्नु
तमानस॥२६॥ सापत्न्यं नु परितन्यं सेवं तेमे त्वयं त्रिता। केवा सरला पणतस्मगा वक्ष्ये मामजा
नहि॥२७॥ प्रजापते संगीता गावः सर्वाः प्रजा ममाध न्याहं स्मफलं जन्म यत्स रूपामितद्दु

५ तं ॥२८॥ न ब्रह्मलोके स्वर्गे मर्त्ये एतल्लोकेपि विद्यते । सर्वतः सुंदरं सर्वं ब्रह्मानंदमयाखिलं ॥
॥२९॥ किंचानुष्ठेयं स्वरूपतिर्मम मनोरथसंमितं । वेषं विधाय भगवान् संप्राप्तिके शकः ॥३०॥ ए
वं सेवितं यंतारसुसुरस्मै भगवान् हरिः ॥ तपस्तापरितप्तायाः प्रीत्यर्थं परिकल्पयन् ॥३१॥
मनसा ज्ञीत्वा गिरिमध्ये समीपतः । आगत्य चापि मधुरं नीनादयामास कोमलं ॥३२॥ वे
णुं गीतसामगीतैस्सुस्वरैः सत्याभिरामहृत्प्रेम । बभ्रादयः सुराधीशा गंधर्वसिद्धकिन्नरान् ॥३३॥
॥ देवस्त्रियश्चाप्सरसो मुकुन्दं हरिं नीरवादयत । शंकरश्चोमया सार्द्धं तत्रागत्य समवरी ॥३४॥ पर
ब्रह्म तदा दृष्ट्वा परमानंदमाप्तवान् । गोवर्द्धने गिरावेवं परमोत्सवनादिते ॥३५॥ मुनयस्सुरसुराः
सर्वे भगवंतमधोक्षजं । तर्पयंति मुदिताः सर्वे पुष्पवर्षैरवाकिरन् ॥३६॥ ततो हरिः प्रमुदितः सु कात० ५
रभिरुद्गमाततरां हस्तपद्मेन शीतेन सर्वांगेषु समस्पृशत् ॥३७॥ पिपासुः शीतलं तोयं तासां
स्नानसमुत्सुकाः पपुः । श्रमस्तानि रविजो गतः स्नपयांचकार तं ॥३८॥ इत्युक्त्वा भगवान् धेनु

सहिताभिस्तु धेनुभिः ॥ पाययामास सुमुखं गंगामायानिमीलितं जलं ॥३९॥ गोपीनां सात
त्वनाभिसंसारदुःखस्तानं दमयंतदा । संप्राप्तास्विजविद्या नासर्वकामदुघा भवत् ॥४०॥ ततो
वरं वृणीष्वेति भगवानाहतां तदा । साप्याह भो जगन्नाथ प्रसन्नस्ते यदि नः कुरु स्मरं ॥४१॥ अस्मा
द्योयेवरदास्त्वन्नेजोशेस्मयोगतः । तस्मसेवा कथं कार्या पतिना रमणं गमनं विना ॥४२॥ व
रदस्त्वं कृपा कृपामन्मनोरथगोचरं । गोपाजनत्वं समाद्य समायातो मिमे निके ॥४३॥ प
रं कपावेन्मयि ते मसंदेह मा पाकुरु । गोप्यो गोपाश्च मा वत्स गोपीचे यं समीपगाः ॥४४॥
नित्यारमाकल्पिता वा केकेविदमेपि वा पुनः । रूपया सहचारित्वं नीतारतिवद्रमे
॥४५॥ एवमुक्ते प्रत्युवाच भगवानात्मभक्तिर ॥ देवि गोप्यो व्रेदहृष्टेता मां गोपयं प्रियास
दा ॥४६॥ गोपाल तेव रूपपः प्रणेतारा गचिनुये । गावए ता वियेस्तवं गायत्र्यपर्यगो
चराः ॥४७॥ एवमुक्त्वाह भगवान् कृपया वापि यन्मया । दर्शितं परमं तत्त्वं मोधाम्स्यति

६

वानिलं॥४८॥ तस्मांहं न प्रणस्यास्यामि स च मे न प्रणमन्नृपति। किं वाहं कलिमध्येतु
मही येमं दुर्लभं शुभे॥४९॥ माथुरे सकटीमतो दवक्यां वसुदेवतः। नंदगोकुलमासा
द्या वेषेणानेन सुव्रते॥५०॥ तदा क्याप्यिचरिष्यामि सहैभिरववातारिभिः। गाः प्रजा
स्तेचरिष्ये नयेयो निखिले ह्यपि॥५१॥ धन्या गिरिमिमं च पाक्षेत्रास्य गोकुलं तवात
दाव मामभिषेक्षा सि गोविंदेत्य भिधा स्यसि॥५२॥ ना॰ इत्युक्त्वा भगवान्देवस्तत्रै
वांतरधीयत। कामधेनुस्तथा देवैः पर्यगात्स्वं परं मुदा॥५३॥ श्रीनारद उ॥ इत्युक्त
वान्भगवान्ब्रह्मा लोकपितामहः। तस्मात्सुरभिकामाप भगवान्गोपतीगतः॥५४॥ इ
ति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये द्वितीयोध्यायः॥२॥ ॥अगस्त्य उवाच
॥ विचित्रमोरव्यानमिदं विसोर्ग पञ्च कारणं। यदुक्तं ते नमुनयः प्रीतास्ते मुनिसत्तमाः॥
१॥ पुनश्चैनां च सर्वेषां संदेहो स्ति श्रुणुष्व तं। नारायणो जगन्नाथः सर्वलोकेश्वरेश्वरः॥

कात्या० ६

॥२॥ युक्तिः कात्यायनी चापि यस्य पुत्रत्वमागतौ। तस्मिन्नंद सपत्न्याश्च यशोदाया व्रतं व
द॥३॥ किन वा तपसा ताभ्यां प्राप्तमेतन्महत्फलं। समाख्याहि विप्रेंद्र परं कौतूहलं हि नः॥४॥
श्रीनारद उ॥ अथ एवं तु ऋषयः सर्वे गोप्यं यथा वा निवेदितं। नंदगोपस्समाहात्म्यं तस्य आश्रे
वपावने॥५॥ यदा तु वसुदेवेन भगवान्नंदगोकुले। प्रवेशितस्तथा देवी नीता चक्षु मथुरां प्र
ति॥६॥ तदा प्रबुद्धलोकेषु नंदमंदिरगोचरे। पुत्रजन्ममहोत्साहादानंदोभिरवर्धत॥७॥ स
र्वं चैवोत्सवादेव मुहूर्ते मुनिसत्तम। तदा देवाः सगंधर्वा यक्षाश्चारणकिंनराः॥८॥ आजग्मु
र्मुदितास्तत्र वै सर्वे लोकाः मुनीश्वराः। तत्र गंधर्वा निवृता ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥९॥ परमानंद
माजग्मुः सर्वे लोका मुनीश्वराः॥ नद्यश्च कुर्दधिक्षीरं घृतं मधु च सर्वशः॥१०॥ वनानि च प्र
फुल्लानि फलंति ततदा भवत। हृष्टा मधुच्युताः सर्वे परमानंदमाप्नुवन्॥११॥ मनांसि सत्पुरुषा
णां सिन्धुजानां च निर्वैराण्यभवंस्तदा। वेदब्राह्मणे ये नंदगोपात्मसौ भगवान्हरिः॥१२॥ पा

७ उन्नतो गोकुले च तेनानंदस्तु सर्वतः। सर्वेषामेव लोकानां युगपत्समतायत॥१३॥ गोपादयो
महान्नागाः पिवीमसकृन्मुदा। देवाश्च निरतान्नैत्यान्मेनिरे सर्वतो दिशं॥१४॥ तदा ब्रह्मान
दगेहं गत्वा चाजलिकृतोन्मिः भगवंतं स्तमात्मानं मुदा परमया स्तुवन्॥१५॥ नंदश्च सहवि
प्रेस्तु जातकर्म मुदा करोत्। गोप्यो गोपाश्च नंदधाचस्मिपिस्तु भर्त्रा॥१६॥ याचकाश्च
मुकु कर्मा नंदो गोपाभिनंदिताः। एवं महोत्सवे हृष्टे जग्मुः सर्वे यथागतं॥१७॥ ब्राह्मण
सहितश्चाह मगम व्रजसस मनि। तचोपविश्य चाप्रच्छं पितरं मे प्रजापतिं॥१८॥ नंदेकश्य
पिदं स्वामिन्नाम वान्सुखमद्भुतं। केनवा तपसा एवं मे चित्तेनेति तद्वद॥१९॥ किंच
नि श्वस मूलं या मूल प्रतिरुच्यते। सा चना तायशो दायान्तपसा केन तद्वद॥२०॥ ब्रह्मो काला० ७
वाचा। पुराहि निः कश्यपश्च समुद्रोपवने गते। गो धनं वरुणस्यापि दष्ट्वा मुमोह वै मुनुः।
॥२१॥ ता गावः क्षीरसंपन्नाः स्रवंति सततं द्विज। यस्यां वा नजरा किंचिद् दूषणं चाशरीरत

॥२२॥ ताः कश्यपो याचयत्तार्थं वरुणं प्रार्थयन्मुहुः। वरुणः प्रददौ तस्मै यत्ता पयमुनिस
त्तम॥२३॥ कश्यपोपि तु ता नीत्वा यज्ञं कृत्वा पिनार्पयत्। वरुणो मामुपेत्याशु गां दायपयापि
तामहं॥२४॥ इत्यब्रवीन्मायान्वोक्तः कश्यपो नैच्छदर्पितुं। तदा शप्तः कश्यपस्तु मया गो
पो भवेति वै॥२५॥ स तदा कश्यपो मां सांत्वयितुं वरुणं शरणं गतः॥ पितामह तन्मोर्दृश्मपा
न्नेरपिताब्रवीत्॥२६॥ तदा मयोक्तो योद्शोस श्यापो भविनैवते॥ त्वं नंदगोपस्तु भोयथा
नोगेद्वृगभविष्यति॥२७॥ वारणं तपसा गच्छ भगवंतं सनातनं। स ते सुतस्तदाख्याविमुक्तिं
दास्यति दुर्लभां॥२८॥ ततो महत्वनाज्ञो पिसभार्यो यमुनां ययौ। मा थुरे मंडले गत्वा च
चार तप उत्तमं॥२९॥ महावनेगिरिसंपागदेराधसुनिश्चितो। भुक्त पलानि लौ जो जिघा
द्युमाहृत्य निष्कलौ॥३०॥ तपस्यातो सत्वत्तयो आ गुरुवाचाशरिरिणी। प्रेयो सिव कुच्छि घा
तिहरिंशा निसुपूर्णमा॥३१॥ कीव्मायमनी हरेः सर्गे भार्या नेपृतयचिमां। मासिमार्ये

३ महाबाहो मासमात्रं व्रतस्थितां ॥३२॥ ततो विघ्ने पुनः श्रेष्ठ हरिप्राप्ति भविता वा । नानयोर्भेद
दृश्यन्ते केः शक्तिमतस्तथा ॥३३॥ शक्तिशक्तिमतो भेदं वदंति ज्ञानवर्जिताः । अभेद
मनुपश्यंति परमार्थपरायणाः ॥३४॥ इत्याकर्ण्य वचः श्रुत्वा सा दितिः सर्वपाकरो
त्कात्यायनीव्रतं येन प्राप्यते सकलं फलं ॥ आचाती ते भगवान्व्याकात्यायन्यासमे
श्वरः । नवनीतस्य गोलं तु गृहीत्वा दितिलोकरे ॥३६॥ कन्यां तां विहृदा भानुगृहीत्वा वा
महत्ततः । खेलन्तौ तौ च तयोर प्रमनो लोभयतां भ्रमौ ॥३७॥ सदारः कश्यपो दृष्ट्वा सौंदर्य
बालयोस्तयोः । अभ्यस्यतमयामासं फलमहत्पुण्यं विलोकनात ॥३८॥ किंकिणीपुष्प
एण व तयोर्मंजु नदंतियाः श्रुत्वा तासां ध्वनिं देवा पुष्पवृष्टिमवीवृषुः ॥३९॥ अचल
सौंदर्यमनयोर्बालयो रतिविस्मिताः । गंधर्वाप्सरसो देवास्तत्राजग्मुर्मुदायुताः ॥४०॥
महैश्वर्यपवसुसंज्ञ ते देवानां नत्र प्रपतां ॥ एतस्मिन्नेव समये तौ बालौ लीलयागतौ ॥ का०ना० ३

॥४२॥ उवाच भगवान्भूपि करपंकजलग्न कः । तपसा तोषितास्ते हमन्त्रे सूहृद्वने ॥४३
॥ प्रीतो हं ते भविष्यामि सुतत्वेन सुखप्रदः ॥ इयमेका श्रियपत्रजति प्रीतिन संशयः ॥४४
॥ यात्वं स्वरूपमत्रेदं हृष्टं तात्कस्वरूपकः । भर्त्ता परं सुखं वद् त्वागमिष्यमधुरां प्रति ॥४५
॥ बालत्वे नीलाः सुखं मायमोहहेतुं च सर्वथा । युवां कृतार्थौ प्रीतां तदिदं व्रतमाश्रितं
॥४६॥ इत्युक्त्वा भगवान्देव्याः तया सह जगद्गुरुः । तत्रैवांतर्दधे देवास्ते समाजग्मु
रालयं ॥४७॥ एवं स कल्पे पानेद्गोपत्वं प्राप्तसुव्रतः । यशोदा सा दितिर्जातया योरा
सीद्धरिसुतः ॥४८॥ कात्यायनी महादेवी सर्वदेवैकवंदिता । यथा जाता यशोदा
यां तथैव तत्व वर्णितं ॥४९॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहा
त्म्ये तृतीयोध्यायः ॥३॥ ॥ श्रीनारद उ० ॥ इत्येतत्कथितं मह्यं ब्रह्मन्परमेष्ठिना अ
यानंदप्रणोदाम्भोजायतने तन्महाफलं ॥१॥ तस्या सर्वार्थसंसिद्ध्यै भजेच्च जगदम्ब

९ रं।कात्यायन्याः प्रसादेन भक्तिविघ्नः प्रणश्यति ।।२।। ऋषय ऊचुः ।। कात्यायनीव्रतं
ब्रूहि यथाविधि मुनीश्वर । यथा हि ज्ञितया सर्वं मनःकल्पितमाप्नुयात् ।।३।। श्रीनारद
।। मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे प्रतिपत्प्रभृति व्रतं । हविष्यान्नैकभक्तेन भूमिशायी समाचरेत् ।।४
।। नित्यं दीपं प्रकुर्वीत नवच्छिद्रं प्रयत्नतः । प्रातरुत्थाय पुरुषेष्वप्य नियमं चरेत् ।।५।।
प्रातःस्नानं प्रकुर्वीत नद्यादौ सगृहेऽपि वा । स्मरन् श्रीदेवकीपुत्रं स्वरूपाया निवेदयेत् ।।६
।। नित्यं समाप्य देव्यास्तु नमस्कृत्य मंत्रं जपेत्ततः । द्विभुजां ललितांगीं च सर्वाभरणभूषितां
।।७।। चारुमुक्ताभिरस्तु नित्यं स्यास्समासीनां स्वर्णरूप्यकैः । निर्मितां पूजयेद्देवीं सर्वकामफ
लाप्तये ।।८।। नदीतीरे सुलिप्ते वा भूमिभागे सुपूजिते । दीपधूपादिसंभोगैः पुष्पमाल्यै- कात्या० ९
रशोभिते ।।९।। गंधैर्माल्यैश्च विविधैः कस्तूरीचंदनादिभिः ।। पूजयेज्जगतां धात्रीं
धूपैश्चागुरुसंभवैः ।।१०।। आरात्रिकैः सकर्पूरैर्नैवेद्यैर्बहुभेदितैः ।। तांबूलैश्च फ

लादौश्च वस्त्रैर्नानाविधैरपि ।।११।। कात्यायनि महाभागे यशोदागर्भसंभवे । ज्ञानदात्री
नमस्तुभ्यं मयोपमं । नः प्रपूजन ।।१३।। ततो ब्राह्मणरूपेण पूजयेत् कृष्णध्वजं नमोऽस्तु
देवकीपुत्र जगन्नाथ जगद्गुरो ।।१४।। कात्यायनीव्रतमेवं सा ही भवसर्वपा । इत्या
मंत्रार्द्धं जपेत् तस्मात्तं मुरारातिः प्रसन्नया कृपा ।।१५।। नारी कुर्यात्प्रयत्नेन व्रतमेतत्समा
हिता । नास्तिकैर्नैव भाषेत न कुर्यात् विमुखैः सह ।।१६।। न क्रोधं न च मात्सर्यं न निंदा
कस्यचिद्वदेत् ।। नासत्यं कस्यचिद्ब्रूयान्नोच्छिष्टं कर्हिचिद्भवेत् ।।१७।। न कीर्णकेशा
च भवेन्न वक्रसविभूषणा । न धार्यं समलं वासो न नेत्रांजनं विना ।।१८।। कलहं
दंतधावनपात्रं न हरतस्य जेत । पारितिः प्रमुखं कार्यं हरिं बुध्वा निरंतरं ।।१९।। गोधूमा
क्षतपात्रं भुक्त्वा भोजने सम्मताः । एवमुपशमं श्रुत्वा पौंजनमुनिसत्तम ।।२०।। अ
वाक्रमाद्रमासं तु मुमुक्षायाः व्रतमाचरेत् । हरिभक्तो भवेत्सर्वेश्वरकृती यात्र संशयः ।।

१० ॥२१॥ सकामायास्तुये कामास्तेसिध्यंतिन संशयः । मासानां मार्गशीर्षोहं इत्यत्वोच
हरिः स्वयं ॥२२॥ तस्मिंयिमे हृदयं देवी त्वयिचित्तं मनस्तथा । इत्युक्तवान् हरिर्देवी भगवान्देव
कीसुतः ॥२३॥ तत्र ये मार्गशीर्षेतु देवीकात्यायनीं सदा प्रणयंति नरानार्येनितेषांदु
र्लभं हितौ ॥२४॥ तंदुलान्नं केवलंतुभुक्त्वा याव्रतमाचरेत् । धनधान्यपुत्रानि संप्रा
प्नुयात्सेरमंपदं ॥२५॥ चांद्रायणं मार्गशीर्षे कृत्वा कात्यायनीं यजेत् । ब्रह्महत्यादि
पापानां शुद्धिः स्यान्नात्र संशयः ॥२६॥ मासोपवासं कृत्वा तु हरेः कात्यायनीयजै
तावा तारयेत्सर्वजान्सर्वान्कुलानानां त्रसंशयः ॥२७॥ सम्मुद्गं नवणं त्यान्नं यात्यानि
मित्येभ्योकऊत्तिरे । सैंधवं यव हय्यक्षिप्या कुरपरेमुनयस्तथा ॥२८॥ तंदुलानामभा कात्या० १०
वेनुयावनालाः स्मृता बुधैः । मुद्गमाषतिलनं गुण जीवाराजमाषामाषकाः ॥
॥२९॥ राजिकाः सर्वपास्ता ज्ञासधि तानि च वर्जयेत् ॥ तैलपक्वान्नमारकोव

र्जनीयाः प्रयत्नतः ॥३०॥ हंताकं मूलकंतानं ब्राः कामेर्हरितोषके : । प्रकारं लवणं
त्याज्यं व्रतं फलविशेषतः ॥३१॥ गुडागुडावं संसारं नाकींरसपरितसैन । सिंगु
स्तान्या सर्वपानुक्तसंपत्तिहितवे ॥३२॥ यद्यापपास्वादवर्जं कुरुधिको नरूजयं
ता तथा तपावनाधिकं हरिसंतोषणं तथा ॥३३॥ दिने दिने हरिपूजा रात्रौ जागरणं
तथा । कश्यपेन त्समीताद्देवा स्त्वेसमहरूवे ॥३४॥ उषस्युत्थाय वस्नाना नत्प्रणम्ये
महरे मुकुः । इत्युक्त्वाजगतानाथनंदपुत्रीं प्रयत्नतः ॥३५॥ योनारी हरिभक्तानुपूर
ज्येत्साम हेश्वरी । सर्वान्कामानवाप्येव विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥३६॥ माघकार्ति
कवैशाखवस्त्रानैः सम्यग्व्रतं च यत् । फलंप्रोक्तं तदेकेन दिने त्रा सम्माप्नुयात् ॥३७॥ के
बोनाममासे शान्नादित्यो भुक्त्यापास्मृतं । आदित्यपूजयेन्नित्यं नमो भुस्मतं ॥३८
॥ आदित्यमंडले दृष्ट्वा भगवान्केशवस्तथा । नमस्ते केशवायेति मंत्रसंदर्शितोहि तं ॥

११ ॥४९॥ शुक्रे कार्त्तिके स्नानं प्रयागे माघमेव च। वैशाखमथ रेवायां यत्फलं समवाप्नुते॥
॥५०॥ तस्मात्कोटिगुणं तत्र माथुरे हरिमंदिरे। वृंदावने चीरघट्टे कदंबतरुसंन्निधौ॥
५१॥ यात्र पूजयेद्देवीं हरिस्त्रीकिं जपेत्कृती। निपताद्वादशेवर्षे हरिसान्निध्यमाप्नुयाति
॥५२॥ सरत्समंडलेमध्यस्थं नृत्यंतं मुरलीरवैः। राधांके रगते बालं कुर्वंतं परमेश्वरं
॥५३॥ दृष्ट्वा जन्मजरामृत्युभयहीना भवेन्नरः। यावत्कापि यमुनातीरे हरिं कात्यायनीं यजे-
त्॥५४॥ सापि सायोज्यमाप्नोति निवृत्तो नैव तत्र संशयः॥ देशांतरेष्वतं कुर्याद्वै तद्ध्याये-
द्वृंदावनं सदा॥५५॥ वर्षत्रयं कार्यमेतद्वर्षं वृद्धं तपा पुनः। वर्षे द्वादशकं वापि त्रयःपंचहास्त-
तानुधेः॥५६॥ चरमस्नातमपहोम ध्यमोपर्य मस्मृतः। आद्यास्त्वत्रा क्लिष्टकृः सादिता कात्या. ११
कुर्मुनिसत्तमाः॥५७॥ आदावुद्यापनं कार्यं मध्ये वातेतथा पुनः। अंते नलीजाः भगवंधु-
तं तस्मेएवमनो दधत॥५८॥ वाग्नली जा विशेषेण नंदगोकुलनाहरेः। शृणुयाद्भक्ति-

संयुक्ता मुदुमम्लुकत्नायुता॥५९॥ एवं या पूजयेन्नारी देवीं कात्यायनीं हरिं। सांरत्नी
कस्मत्तं स्मृतऋषिकन्यासमा भवेत्॥६०॥ इति श्रीस्कांदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्याय-
नीव्रतनियमविधिचतुर्थोध्यायः॥४॥ ॥ऋषय ऊचुः॥ उद्यापनं कृष्णदेव हि नारीणां व्र-
तपूर्त्तये। कृतेन येन जायंते सर्वकामार्थसंपदः॥१॥ श्रीनारद उ॥ मार्गशीर्षे सिते पक्षे
ःमावास्यायां प्रयत्नतः। कुर्यादुद्यापनं सम्यक्कृतसंह्रन्निहितेवा॥२॥ संक्षेपोद्यापनं का-
र्यं प्रतिवर्षमतंद्रितैः। यतो जीवितमत्यंतं न विस्रंभ्यो नभिः सदा॥३॥ महद्यापने चोतेव्रत
स्य तु समाचरेत्। न्यूनादिदोषनाशाय फलसंपूर्तिकारणात्॥४॥ यदि विघ्नः कृतकारे
भावी स्यादिति चिंतितं। तेरानुरवमेवेदं सर्वमुद्यापनं भवेत्॥५॥ अज्ञातश्चेद्वैद्यकः स्त्री-
धर्मादिस्तत्रैवरं। शुक्लकालेकन्नेकृत्वा तीर्द्यापनमयतः॥६॥ संक्षेपोद्यापनं तावत्कृणुध्वं
कषिसत्तमाः। नित्यपूजां विधायादौ पश्चान्नैमित्तिकं चरेत्॥७॥ विधायाष्टदलं पद्मं

१२ सहस्रशीर्षेत्येकं प्रतिनीत्यथवा शक्तिपूजनं कार्यमम्भतः ॥८॥ होमादिभिः क्रमयोदेवीय
याजं शक्तिं च सर्वज्ञः। वस्त्रैरन्नं यथा शक्ति दानं सौवर्णकं तदा ॥९॥ पूजायां विस्तरं वक्ष्येऽहं त
सपूर्णिहितवे। अथ चिरावमनं कृत्वा हरिं स्मृत्वा ततः परं ॥१०॥ अथ देव्यादि प्रयोगं तु ह्येषा न्या
संसमाचरेत ॥ शिरः प्रभृति चांगेषु षोडशन्यासमपि विन्यसेत ॥११॥ कात्यायन्यै शि
रः श्रोत्रे ललाटे हैमवत्यपि। सूर्यप्रभायै नेत्रे च वक्त्रे तु गिरिजां न्यसेत ॥१२॥ कंठे तु
नीलकंठायै हृदये कामरूपिणी। उदरे चान्नपूर्णायै नाभौ तु जातवेदसे ॥१३॥ गुह्ये
चक्रं उलिम्बे तु ऊर्वोर्वीर्यस्वरूपिणी। जानुनोर्बालरूपायै जंघयोर्गतिस्वरूपिणी ॥१४॥
पादयोर्भूमिस्वरूपायै करयोः कार्यरूपिणी। शिरायां शिवरूपायै सर्वांगे विष्णुरूपये कात्या० १२
॥१५॥ एवं विन्यस्य देहे तु ध्यायेद्देवीं मनोहरां। नीलपीतांबरधरां पीनोन्नतपयोधरां
॥१६॥ अतिविस्तीर्णजघनां चंद्रवक्त्रां महाभुजां। विद्युत्प्रभां स्वर्णसदृशप्रभोपेतां

वस्त्रशोभितां ॥१७॥ हारग्रैवेयकाटीटंकसीमंताभरणान्वितां। शिरःपुष्पेण महता कोटिसू
र्यसमन्वितां ॥१८॥ विराजमानां शिरस्था स्वच्छां जगतां वरदायिनीं। ध्यायेत्कात्यायनीं शि
वमन्तरा भयकरां सदा ॥१९॥ एवं ध्यात्वा च कलशं प्रकल्प्यामंत्रतः। तत्र गौरीं म
हादेवीं सम्यगावाहयेत्ततो ॥२०॥ आवाहयेत्त्वां देवेशि सूर्यमंडलमध्यतः। इहागत्य व्रतं मे
गृह्य सफलीकुरु मानदे ॥२१॥ इत्यावाह्य ततः पाद्यं दद्यान्मंत्रेण यत्नतः। सुसंस्थाप्यास
नं दत्वा तत्रस्थानं च कल्पयेत ॥२२॥ आचमनं ततो दत्वा गंगांभोभिः स्नानमादिशेत। त
तो वस्त्रं चानकं च परिधाप्य शिरसापि ॥२३॥ केशानां ग्रथनं पश्चात्पुष्पानाभरणं त
था। शिरोऽलंकारभरणं भूषानानाविधास्तथा ॥२४॥ समर्पयित्वा ततो पाद्यैर्भुजंसिं
तामनं दद्यात्। सिंहासनोपविष्टायै छत्रचामरधारिणी ॥२५॥ पुष्पमालां विचित्रां च
गंधानाभरणं तथा। धूपं समर्पयेद्देव्यै कृष्णागुरुसमुद्भवं ॥२६॥ आरार्त्रिकं ततः कु

२३ धूपैर्दीपमालाभिरन्वितां नैवेद्यं घृतपक्वं स्वादु भक्ष्यं नानाविधं तथा ॥२७॥ तांबूलं जगदीश्व
र्यै कर्पूरादिसमन्वितं । समाप्य पारान्विकं कृपा कुर्यात्कर्पूरादिसमन्वितं ॥२८॥ ततः कृतांजलि
र्देवीं प्रार्थयीत स्तवैरितिः । जय त्वं गोकुलोद्भूते यशोदागर्भसंभवे ॥२९॥ जय त्वं नंदभा
ग्ये ककुस्थे परमेश्वरि । जय त्वं गर्भसंकर्षनिपुणे व्रजराजिके ॥३०॥ जय पद्मसारोज
ननीहस्तक्षिप्तनपरावरे । कंसनासुरहस्तपाद्यसमुद्भूते परमेश्वरि ॥३१॥ विष्णुनिर्देश
नकृत्स्नभुजंगमेशकांकान्नमो नमः । कौशिकीति च विख्याते विश्वेश्वरि नमो नमः ॥
॥३२॥ त्वं ब्रह्मविद्या पुलपाचाविद्या बंधनापिका । विष्णुरूपा क्रिदिवा व्याप्य कामा॰
जगत्सर्वं व्यवस्थिता ॥३३॥ त्वामतं शरणं याता हृत्स्व भगिनी कर्मा सर्वपा २३
पेभ्यो सर्वां कोश्च रक्षमे ॥३४॥ त्वमेव निंसदा मेस्तु तुष्टस्सा दादेवि सूता ॥
॥ मीधिकाममे त्वाणं संपन्निस्त्वत्प्रसादतः ॥३५॥ कोत्सायनी नाशाय में हाये

गिमधीश्वरी । नंदगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ॥३६॥ अयं श्लोकस्त्वमस्कंध
स्याऽऽदिस्तुत्वाद्विजं तत्र वासुदेवधिया चर्चयेत् । वस्त्रालंकारैर्भरणैः भोजनैश्च सुसंस्कृ
तैः ॥३७॥ यथा वै मद्दानेन तोषयेद्द्विजसत्तमं । हरिभक्तं सदाचारं भुक्त्वा पयनसं
युतं ॥३८॥ हरिं मत्वा ततः स्तुवीत स्तवैरेभिः समाहितः । देवकीसुत सर्वज्ञ जगन्नाथ
नमोस्तु ते ॥३९॥ त्वया व्याप्तमिदं कृत्स्नं स्याक्रमस्तं च सुस्थितं । त्वमेव धर्मस्य प
तिर्वेद ब्राह्मणयोस्तथा ॥४०॥ गवांपतिस्त्वमेवासि सत्यधर्मे रतः संस्थितः । कर्मसाक्षि
जगन्नेता प्रधानपुरुषोत्तम ॥४१॥ मा समानं जगद्धात्री चिह्न क्रिया जितामया । व्र
तेनानेन देवेश त्वं प्रीतः सदा भव ॥४२॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं दानहीनं च यद्भवेत् ।
संपूर्णं भवतु सर्वं गोविंद त्वत्प्रसादतः ॥४३॥ इति प्रसाद्य मनसा विंदुश्च ब्राह्मणे
तपः । कृष्णं मत्वेति विसर्ज्याथ पूजनं तत्समापयेत् ॥४४॥ महत्सु द्यापने कार्ये गोरी

१४ तीलकमंडलं। कलशं सूर्णसूत्रादिताम्रादि घृतितंतथा॥४५॥ मूर्तिं निष्कमयीं कुर्यात् हरेर्मूर्तिं तन्मयीं। पूजयेत् क्रममार्गेण होमं चापि समाचरेत्॥४६॥ वयो दश ब्राह्मणान्नोदं प तीपरिधापयेत्। शय्यां च दद्यात् धेनुं च अन्यच्च विभवे सति॥४७॥ भोजयेद् ब्राह्मणांस्त्रिंवा दूपसीं चापि शक्तितः। महामहोत्सवं कुर्यात् समाप्तौ हरितोषणं॥४८
॥ गुरुं संपूज्य वस्त्राद्यैरलंकारैश्च भक्तितः। रात्रौ जागरणं कृत्वा कृमस्वेति विसर्जयेत्॥
४९॥ एवं या कुरुते नारी सम्यक् कात्यायनी व्रतं। कामेप्रयागादि न वैराग्यज सूर्यम्बमे ध्
रुवं॥५०॥ फलं प्राप्नोति सर्वाभ्यकमाना मोति सर्वदा पुत्रपौत्रादि संपत्तिदेहांते परमं
व्रजेत्॥५१॥ इति श्री स्कंदपुराणे कात्यायनीमाहात्म्ये पंचमोध्यायः॥५॥ ॥ ऋषय ऊ कात्या० १४
चुः॥ कथं नु रागं तु लिकले ऋषिकन्यास मावस्त्र। कात्यायनी व्रतं ते न फलं तत् संवृक्किंस्त
॥१॥ एतन्नः संशयं छिंधि नारद त्वं प्रजापतेः। प्रियोसि येन गुह्यं नु तेन सर्वं निरूपितं॥

॥२॥ श्रीनारद उ॥ दृष्ट्वाहं गोपीकालां तु रूपेणेमातिमद्भुतं॥ दिव्यं दृष्ट्वा यसं पत्रप का
श्चिद् सरसस्तयो॥३॥ अन्ये रक्षाश्रुताः सर्वा रताः रूपेय लोकयत्। अस्य एकं काश्चिद्
कलाकाः हसत तस्तरः॥४॥ तास्तन्मना कामस्तत्मा एणस्तद्यैस क्रमलौ किकाः। तद्गुण
न्नेव गायंस्मोने व गेहादिस्मरः॥५॥ काश्चित् दासेस्मरं रूपंते ब्रजेनैरक रा वनं। स्तास्त
थैकापि संमानं व कुमाप्नोति भामिनी॥६॥ एवं विचित्रतां रम्या विजासेहं विलोकयं। संदेह
मनोदा यंगवास्तं ब्रह्मणोंतिकं॥७॥ दृष्ट्वा नु देवदेवेश संदेहं वम पाकु माकाएताः का
न्यकोः गोप्यः रूपेमाधिकसुता॥८॥ एका समोपमा कोनु दरूपंते तन्को पुनः। एस्सेह
रिविलासितं विचिंभंस ति मातिमे॥९॥ किं पुण्यं च सत्ततामियाप्तं रसमंडलं
॥ हरिणीनां नवं त्वबना नस्तनोस्ति कंचन॥१०॥ ब्रह्मोवाच॥ नत्वा हरिं तद्रीलां नवं
नु भावदाम्यहं। एताव रूवा नित्या रसकालैक गोचरा॥११॥ ता सुषोडशगोप्य

१५ स्तुयास्ताः श्च एव मुनीश्वराः। एकादशेंद्रियात्मं च तन्मात्रं चयाः कलाः ॥१३॥ अनंत
कोटिब्रह्मांडेष्वधिकारेस्ववर्तिकाः। तास्ता भगवतामंशै रोलंति सततं द्विजाः ॥१४॥ ए
काया सोनुचिछक्तिसदानंदमयी परा। राधेति नाम्ना संप्रोक्ता राजते श्रीस्वरूपिणी
॥१५॥ अथैकता ध्यात्मनेखिलं यो जानाति स मुच्यते। अतः परं शृणु येताः कन्यका
नन्यपूर्विकाः ॥१६॥ पुरा तु श्वादिलि कल्पे ऋषयः शंसितव्रताः। सदाचाररता
हिंसा ज्ञानस्वाध्यायतत्पराः ॥१६॥ स्वायसु ॥२॥ धर्मं गेन कन्याः सर्वा पिजेभिरे। ता
कन्या रूपसौंदर्य सर्वांकिमत्र ऋजीवना ॥१७॥ सद्य मधुवने ते पांवा सोस्ति चमुनातटे
॥ नातपो निरताः सर्वा पितृविरोपि कदाचन ॥१८॥ वाल्यात्प्रभृति सर्वैश्च मय्येव सुनि कार्त्ता १५
श्चिताः। अभर्किंच कुपति नोस्मा सर्वासां हरिरेकलः ॥१९॥ नास्ति द्विजातिसंस्कारं चाप्य
वेदानधीत्य च। वेदार्तनि ग्रवेदार्थमिनिहरिमेककं ॥२०॥ अथ प्रकुद्द मरुतो वस

न्याद्याश्च वेदगाः। सर्वे विश्वेश्वरस्यैव संज्ञानित्याश्च सर्वगाः ॥२१॥ कलास्ताश्च विरिञ्च्
देवानां विज्ञानतां मता। यस्तत्र भागः सर्वो ज्ञा श्वकर्ममार्गफलप्रदः ॥२२॥ एकं
सत्यादिरूपाः सर्वमेतत्प्रकाशते। अतो वेदैश्च तत्संगीते मह्यं श्रीहरिमीश्वरं ॥२३॥ तत्तु
ष्टा वा पतिर्नो हि सत्वे सेवे कतुर्दयः। सा पत्नी मास्वं वा स्माकं सदैत्यपरिनोदिता ॥२४
॥ अथ ता आत्मरूपस्य पिताः वितृभिस्तदा। पत्नीत्वं तु धंताः कं तुः नास्माकं मर्म
कां हृता ॥२५॥ विना हरिपतिं नो नेति हटो स्माकं तु निश्चयः। इत्यूक्त्वा सर्वमाहारं त्यक्त्वा
वृंदावनं गताः ॥२६॥ तत्र ते पुत्रस्ये घोरं चीरघरं समाश्रिताः। दिव्यवर्षसहस्रं तु तप
स्तप्त्वा सुदारुणं ॥२७॥ आकाशमार्गवाचं तु शुश्रुवुर्मधुराक्षरां। मनोरथो वो भविता
हरिर्वो कलौ युगे ॥२८॥ गोकुले गोपिका पाला वा भूत्वा वाति सुदुर्लभाः। अथेतवारा
हकल्पे तु मथुरे त्वैव मंडले ॥२९॥ एवं श्रुत्वा ततः सर्वास्तीर्थयात्राव्रतादिभिः। नैमि

१६ कब्रह्मचर्येण देहपातं प्रचक्रमुः ॥३०॥ ततो गत्वा ब्रह्मलोकं तत्रैव तपसि स्थिताः। श्वे
तवाराहकल्पे तु मासे तत्र कलौ युगे ॥३१॥ अष्टाविंशे च संप्राप्ते गोकुले रूपभास्वि
ते। सुंदरा गोपकन्या याः ताः कन्यास्ताः व्रजजज्ञिरे ॥३२॥ एवं कल्पे यथा प्राप्ते हरिसंद
र्शनोत्सुकाः। तं जययामास सुरसत्ययाज्ञातिस्मरतां संस्कृता ॥३३॥ अथ जाते तु देवेशे ज
गदीशे सुरेश्वरे। गोकुले चागते देवे बाललीलाभिनंदिनी ॥३४॥ तेषां वै वधने श्रो
ले वृषा तोरहिते व्रजे ॥ नित्यं हरिं च पश्यंतिताः कन्याः प्रेमविह्वलाः ॥३५॥ तस्मा
त्सुपायं विचिन्वाना मा मपरमस्मरे तटे। मांसंगेयि चापश्यछृ वदे नारद तत्वतः ॥३६॥
नंदगोपसुतः साक्षाद्धरिस्तु स्यात्तेषु वै। सो कथं पतिरस्माकं भवेदिति वदस्व नः ॥३७॥ अ काता.
पत्तो मया स्वपायमनोचं ब्रतमुत्तमं। कात्यायन्या व्रतं च कुस्त्रः सर्वा विधिवत्तदा ॥३८॥ १६
एवं ते समाप्ते तासां तु भगवान् गोकुलेश्वरः। प्रातो वयसैस्तन्मूनं परिहरयितुं तदा ॥

॥३९॥ जलमध्येमतिस्नानो वस्त्राण्यादाय सर्ववित्। अंतर्हितस्ताभिरग्रं कदंबवृक्षमा
रुह्य ॥४०॥ अथापारुह्य वाचैता गोपिकाः किमिदं व्रतं। का देवता हमते चैव दत्ता स्ना
नसंकिया ॥४१॥ ताः श्रुत्वा तस्य वचनं सहसैवागतक्रियः। वस्त्राण्यपरिधायानुवेपमानश्च
कुः सुसंभ्रमाः ॥४२॥ जलवस्त्राणि तासां च तीरे पश्यत्सु विस्मिताः। अथ पादस्थ पता
न्यस्तु वस्त्राणि जगदीश्वरः ॥४३॥ गोप्यः सर्वा हृताः स्वयं वस्त्राणि मानिगृह्य ताप
रं निस्तत्य जलान्न यदि द्विगच्छथा व्रजा ॥४४॥ तदा कृष्णो गोकुलेशं तव राज्ये स्थि
वं ताः यो नाम्नायं कर्तुं मे स्वं नंदगोपसुतो यदि ॥४५॥ व्रजामो गोकुलपतिर्नंदगो
पं तवानयं। नम श्रीब्धतितेकं संगवानुमधुसंगुये ॥४६॥ अनरूपामरयं स्वान्तवदा
स्यः स सुंदरः। भागप्रियो सिनो देहि वस्त्राणि निपुणो नमः ॥४७॥ बंधमाणि सा विख्या
तः किमधर्मं करिष्यति। व्रतस्त्री पर्वतासो यं तवा धर्मकरो न हि ॥४८॥ न नयो न हते

१७ नारीन्नूत्वा प्रकृष्टा रत्तनी। अथैनं निषेध किं चिद्दैर्यान्निमा सिंमेरु दारुतः॥४९॥ अ
थ्यो नाम्नयस्त्यास्ते नवयं धर्मगोचराः। रुत्ता रुत्तविवेकोस्तिनास्माकं सुखदर्शि
नां॥५०॥ नातिभेमो वयं कं सात्रनं दोष्णु कदाचन। पूर्वं परस्त्रियः स्पृष्टे दृष्टा कं धर्म
विघ्नदः॥५१॥ सर्वा कुमार्यः सुश्रोण्यः पतिं मां कुर्वतानघाः। सर्वा सां भवतीनां च
पतिरेको भवाम्यहं॥५२॥ अहं नंदकुले जातो यूयं सत्कोप संभवाः। सुंदरोहं जगत्येको
घननीलोपमः॥५३॥ विद्युत्कनकवर्णाभा यूयं सर्वापि सुंदरी। तारा चंद्र समो योको गोयो
ग्गोयो गोपं सर्वमोहनः॥५४॥ तदुवाच तदा गोप्यः श्रुत्वा एवमुखं बुजाः। लज्जया
धोमुखता शीतजलेमग्नास्त्वमब्रुवन्॥५५॥ एवं दृष्टं स्मितं भगवन्तो नंदगोपप्रियात्मजात् का० स्त०
दृष्टमन्यापाकतुंकेश कोस्ति जगन्मते॥५६॥ देहि वस्त्राणि वरद सत्यं कुरु वचस्तव १७
॥ न वयं सहधर्मत्वं कर्तुं कस्तव यच्योचिता॥५७॥ लक्ष्मीस्ते वद्य सा मातावाग्देवा वह्ने

यरि। कन्यकानोस्ति दासमाकं तस्माद्दासो वयं तव॥५८॥ पादयुग्मं सुपलं कुर्मो यदि वस्त्राणि
दास्यसि। एवमुक्तः सतु वाच भगवान्नावतोपितः॥५९॥ मद्दत्तो कूलतयं स्मात्तस्मान्निःसर
बाह्यतः। एयं वस्त्राणि गृह्णीत दासीनां परतं वृता॥६०॥ एवमुक्तानु सर्वास्ता यमुना याव
हिर्गताः। पाल्पाच्छादितवरांगा नास्ततः शीता हितामृत्रां॥६१॥ अथोवाच हरिस्ता सां नग्न
स्तनेन चोदितं। निषिद्धं धर्मशास्त्रेषु वरुणस्य निरीक्षणात्॥६२॥ तस्मात्करे पुटं न्यस्य नि
रस्याधारयतदं। सर्वदेव मयं नवांकं तत्रूपं भविष्यथा॥६३॥ कात्यायनी मे भगिनी दूजिता
यद्भवतीभिर्हि। तेनाहं तोषमापन्नो भद्भिन्नायतस्मृतः॥६४॥ अतो भाविष्यरकाले मरलीस्ति
या इहं। भाद्रि ये विजाम पीरसे तस्मात्कृतापिता॥६५॥ भवतीनो भाविनी चेत्सु कावस्त्रा
रुपाद ॥ तस्तपा भगवत्यो कूलवा वस्त्राण्युपादधुः॥६६॥ भगवान्प्रेम संप्रवीसाम
ह नां गत्वमादरंततानु तोषकामं जनयन्कोटिकंदर्प सुंदरं॥६७॥ अथानुताप्यकटेनता

१८ ययुः प्रेमकातराः ॥ तास्तां दिनानि राज्ये च महायुगसमं ययुः ॥ ६८ ॥ अथागते शरत्का
ले वृंदावनगतो हरिः ॥ मुरलीं वादयित्वा च रूपसुरससंपदं ॥ ६९ ॥ रासोत्सवसमष्टं चकुर्तु
ताभ्यो दास्यस्त्वंगहरिः ॥ एवं शांडिल्यकल्पीय ऋषिकन्यासमाप्नुवन् ॥ ७० ॥ कात्यायनी
प्रसादेन हरिसान्निध्यमुत्तमं ॥ य इदं शृणुयान्सोपि परं पदमवाप्नुयात् ॥ ७१ ॥ इति श्री
स्कंदपुराणे कात्यायनीमाहात्म्ये षष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ बाललीलां मु
ने ब्रूहि कृष्णस्य नंदसुनस्य च ॥ श्रवणान्मोक्षमाप्नोति यासां कात्यायिनी नरः ॥ १ ॥ येष्व एवं ति हरेर्ली
लांजनेभ्यो दुर्लभकलौ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाद्याभिनिष्ठोक्तं वयानघ ॥ २ ॥ सूत उवाच श्रृ
णु विप्रा यथापिक्ता हरेः कथा ॥ तेषां यमो हस्त तिज्ञातामे किंकरा इति ॥ ३ ॥ येष्व एवं ति हरे
र्लीलां पुनः पुनः पठेन्नरः ॥ तेषां सर्वदेवस्तुष्यंति ब्रह्माद्या वरदायिनः ॥ ४ ॥ हरिर्हि सर्वदेवेशः
सर्वदेवमयस्तथा ॥ यथा हि करपादाद्याः शरीरांत्स्वपूर्णकंचित ॥ ५ ॥ तथा हरेर्नंद्रव्याघार कात्या० १९

तिवेद विदो विदुः ॥ पावनस्पतेर्मूलं सिंकंते न च सर्वतः ॥ ६ ॥ फलोपेतं नृप्यते च तत्थैव हरिसे
वनात् ॥ तुष्यंति देवताः सर्वा भवंति वरदायिनः ॥ ७ ॥ तस्मात्कृष्णे हरेर्लीला सर्वदेवेषु का ॥ विशेष
तः कृष्णभक्तैः श्रोतव्या नित्यमेव सा ॥ ८ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ व्यासेन हरिवंशे च ब्रह्मा काति
स्तर तत्त्विमा ॥ पाराशरेण ब्राह्मे भावे लवे पि विशेषतः ॥ ९ ॥ बहुशाम्भ्यः हरेर्लीला ब्रह्म
प्रोक्ता मुनीश्वरः ॥ यासां श्रवणमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत ॥ १० ॥ यानीतां वसुदेवेन नं
दगृहे यशस्विनी तस्मात् हृदि तनिर्घोषस्तनयित्नुसमस्वनं ॥ ११ ॥ श्रुत्वा कंसः समुत्थाप्य
तस्तस्माद्ग्निशीघ्रं शिलातले ॥ १२ ॥ देवकी भ न मुवाच देत नया दीनरूपिणी ॥ कि
करिष्यति बालेन तस्मान्मुंच सामानर ॥ १३ ॥ नेति तत्क्रस्तनस्मि भ्राम्यागरी च वामा दृष्टो भ्रातां
यावत्के तं समारस्तु स्ताकस्ता विपतंता ॥ १४ ॥ देवैः परुला सिंहे ताता हनार्यं समुद्रकृतः ॥
ततो प्रेमनुजगराजहेः रायुधैः परिमंडिता ॥ १५ ॥ शंखचक्रासिखेटैः प्रपद्य जबालं धनु

१९ ईरैः ॥ हस्ते पानं परं पीत्वा मदाघूर्णितलोचना ॥ १७ ॥ कंस उवाच ॥ भो दुष्ट नाहं मिसेवरं म
घायते त्वं वधात्सो हंता प्रादुर्भूतः क्वचिद्गृहे ॥ १८ ॥ हते त्वयि महारंगे सोदरैः सहस्र
युते ॥ तवात्मा हरभ्रह दयालुसंत्या स्वामिनो गणितं ॥ १९ ॥ देवकीवसुदेवाभ्यां किं विज्ञ
प्त्याधिकं त्वया दिन लग्नं घोरं सुदृढं धमहाबलं ॥ २० ॥ न दर्किं विदुर्जत त्त्रतवारैरि
णिते भवेत् ॥ पुत्र जातोस्ति तत्रापि जायते न कथंचन ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा सा ययौ देवी भक्तानु
ग्रहकारिणी ॥ विश्वेषामुपकाराय तिष्ठादौ स्थितिमाचरत् ॥ २२ ॥ ततः कंसोपि संत
प्तो देवकीवसुदेवयोः ॥ बंधमोक्षं चकार श्रुत्वा माप्याय व्यसर्जयत ॥ २३ ॥ स चिंत
यामास किं कर्तव्यमतःपरं ॥ गोकुले तोमच वर्तातो ममवैरी कथंचन ॥ २४ ॥ अथ ना
रीं पूतनां रूपात्पूतनास्समुपादिशत् ॥ गच्छ त्वं मम कार्याय वेगाच्चाभवन्मा पुरमंडले ॥ २५ ॥ स्तनं
दत्वा मारयस्व नवजातान् स्तनंधयात ॥ एवं हतेस्तवैरी मे विनंक्ष्यति न संशयः ॥ २६ ॥ एव

मुक्त्वानुसातेन पूतना बालघातनी ॥ कुर्वती व्यचरत्त्रव्रमापुरे मंडले तदा ॥ २७ ॥ कदाचिद
हं नंदेनु पूतना नंदगोकुले सुप्तेषु सर्वगोगोपेषु घोररूपा समाविशत् ॥ २८ ॥ यस्मै ददाति
स्तन्यं सा बालकाय तदैव सः ॥ म्रियते स्तन्यमेवास्याः कालकूटसमं यतः ॥ २९ ॥ सायत्ने
दृष्ट्वा सुप्तं परं तत्त्वमनामती ॥ पाययामास विषमं स्तनं हरिमेव सा ॥ ३० ॥ स पीत्वा च स्त
नं तस्याः प्रपो प्राणान् तत्क्षणे ॥ सा पपात गिरेः शृंगं वातो हत मिव व्रजे ॥ ३१ ॥ तेन मध्वस्तनि
ध्वस्ते गोपा गोप्यश्च सर्वशः ॥ स्तनेन वपुरीमृताया हृदयत्रास्वाभवन् ॥ ३२ ॥ यथा पातालोकयं
न कुपिताः पूतना पूतनां तदा ॥ केनेयं निहिता कंसदासी दुष्टा नि नैरवा ॥ ३३ ॥ कंसो ज्ञास्यति
चेत्कोपं गोपेभ्योतिकरिष्यति ॥ जिज्ञासमानो अपि तेनाजानं न पूतना हतं ॥ ३४ ॥ कश्चिन्मा
यया संत्रस्ताय त्वोदृपि मुनीश्वरा ॥ गो पुच्छ भ्रमणेनास्यदृष्टिदोषमपाकरोत् ॥ ३५ ॥ नंदगो
पकुलस्येन रक्षणार्थं मुदारधीः ॥ विलोस्तवादिसंपावे विष्णुर्नकृद्यावंतपा ॥ ३६ ॥ स्तनु

का॰मा॰ २० वांजगन्नाथोरक्षतुत्वांपरात्परः।रक्षतुवनसिंहश्चरक्षतुत्वांचराघव॥२७॥रक्षतुत्वांजगद्धात्री
विष्णोःशक्तिरखंडिता।महिषादिमहादैत्यसंघदर्पविनाशनी॥२८॥इतिरक्षांतदाकृत्वानंद
गोपउदारधीः।ददौदानानिविप्रेभ्योबालस्यशुभकाम्यया॥२९॥तंदृष्ट्वागिरिशृंगाभष्ट
तनायाःकलेवरं।कुमारैःस्वंदुर्यित्वानुनदहंस्तेव्रजाकृहि॥३०॥इतीदंसकलंचरितंपूतनाह
ननात्मकं।यःस्मरेत्वातरुष्ठयतस्वनोविघ्नसंभवः॥३१॥ ॥इतिश्रीस्कंदपुराणेकात्या
यनीमाहात्म्येसप्तमोऽध्यायः॥७॥ ॥श्रीनारदउ॰॥अथनंदगृहेनित्यंवर्द्धमानेतुसर्वविभे
।लक्ष्मीबलेपूर्वजातेमोचजाहरजनार्दकः॥१॥महोत्सवोतिसंजज्ञेव्रजवासिनिमंचले।सु
प्रीतेदंपतीतत्रबालंसंस्नाप्ययत्नतः॥२॥सर्वलग्नोवसुभोत्स्यान्निद्रापयित्वाशिशुं एम॰ २०
स्तनैः।पैरतेस्नापयद्यशोदास्तनंदन्वाभयन्नतः॥३॥बालंनिद्रावशंप्राप्तःपैरश्चैकांततोव
हिःशकटस्याधःपटेशेचाविभ्यस्ततोमूदाशेदया॥४॥अथपक्षजनमामंत्र्यभोजना

सनदानतः।तोषयामासनंदश्चावस्त्रभूषाधनैरपि॥५॥तदासक्रमनादेविचिरंसुमस
तच्छित्रो।नाभ्रलोकुदितंतव्रजजनवादित्रनिस्वनैः॥६॥अथबालोहरिस्तत्रस्तन्यार्थीचा
रुदन्मुहुः।प्राक्षिपच्चरणौतुंडैःशकटस्याग्निघांसया॥७॥पूतनानुपदंकेश्चिच्छकटोनाम
दानवः।कंसेनप्रहितस्तस्मासमाचारथीविविस्मया॥८॥सत्रागत्यापश्यकटेनिलीन
सन्नकिंतयत।अनेनत्निशिशुनापूर्वंनिहताबालघातिनी॥९॥इत्युक्तंरवेचरैःश्रुमत
एनंनिहन्म्यहो।एवंचिंतयमानंतमदृश्यरूपेसर्वदग्धारि॥१०॥हंतुंशकमुक्तेतुचरणैःसउ
दक्षिपत।तद्बालपदपद्माभ्यांमूर्ध्नितंहृणेनहि॥११॥शकटंवैपरीत्येनपपातपृथिवी
तले।उपरिस्थानिपात्राणिनिरूप्यताम्रमयानिच॥१२॥चूर्णिभूतानिसर्वाणिदधिक्षीर
भृतानिच।तेननराष्ट्रेनमहतानाशेदैत्यहतेनच॥१३॥व्याप्ताव्रजजनाश्चतेसर्वाःशक्तिसूनम्र
तेनचाहतःशकटमोहिपूर्वदैत्यौशकटेराक्ष्य॥१४॥तेहाव्रजजनाःसर्वेकिमेतदितिचिंतय

कामा० २१

न॥[illegible]लंपेखगतं तत्र रुदंतं वीक्ष्य विस्मितः॥१५॥ वर्षसद्के केरीया बालना व्यमवदंस्तपा॥
बालेनानेन नाकृष्टं क्षितिमेतन्न संशयः॥१६॥ न तु श्रद्दधिरे सत्यं सर्वगोप्यस्तदा द्विजाः। कृष्क
टंतं समीक्ष्य नंदगोपः सबांधवः॥१७॥ वेधावक्रादिकं चेसर्वमंगलं यत्नतः। सद्वाज्य
द्विजयामास सचंदनभूमाहृतैः॥१८॥ पदीपैश्चनैवेद्यैः परितो बलिभिस्तथा। नम
स्कृत्यार्पयामास सस्तु तैमरे हृतामिति॥१९॥ यः कश्चिद्दनुजे तेऽयं यश्चैव लाभ केशवा।
सपातु बालकं नित्यं बलिग्रहणात्त्रिमंममम॥२०॥ इति संपूज्य ते सर्वे पेतुर्विप्रोस्तवादिकं
हरिरेकशिर्युयेन नखैरेर विदारितः॥२१॥ स पातु बालकं देवो नरसिंहः सर्वतो
दिशं। कौशिकीपानुसततं बालकं दुष्टरक्षतः॥२२॥ इति रक्षितमादाय यशोदा बा राम०
लकं तदा। सानंदं चापुनः सेरवस्तापयामास भामिनी॥२३॥ इतीदं वासुदेवस्य रक्षा २१
सुरभंजनं। शृणुयाद्यः पठेद्वापि मुच्यते सर्वतो भयात्॥२४॥ कदाचिद्गगनामानुया

देवानां पुरोहितः। जगाम गर्गो व्रजातो नंदगोपस्य गोकुलं॥२५॥ अथ उजयनूनंदो वै मधु
पर्केण यत्नतः। विप्रो तं भुक्तवंतं च गर्गं प्राह महामना॥२६॥ भगवंस्तव विज्ञानं ज्योतिः
शास्त्रेषु विश्रुतं। अतीतानागतं वेद सर्वं येन भवानिह॥२७॥ अतोऽनयोर्बालयोश्च
विचार्य गर्ग नामनी॥ लग्नानुसारतः प्रैफलं तत्सर्वं वदस्व च॥२८॥ बालौ तेऽद्य निर्दे
।महाभाग्यानुमापकौ॥ धन्योसि यस्मात्पश्यसि सुखदौ पूर्वजन्मतः॥२९॥ एतयोर्न ग्रहाः
पीडां करिष्यंति कदाचन। सेव्यो ग्रहगणस्ताभ्यां भविताऽरे न संशयः॥३०॥ चक्रुनां भव
रादीनां आत्मीयानां च सर्वदा। सर्वाबाधापरितोऽरक्षितारौ न संशयः॥३१॥ यः क
श्चिद्दतो स्मरति न वपुनैवानुनित्यदा। न तस्य कश्चिद्दोषस्यात्संपरकरयोस्थिता॥३२
॥महाभाग्यं भूमिलोके भाग्यं व्रजजनानसत्यायव्रजे तैतवस्तुनौ सर्वसंपत्तिकारकौ
॥३३॥ अयमितोऽयं तव बालो लुब्धारयितुं क्रमः। नत्वयं शोषनागो वा पीडितमानौ

जातैव कृतकृत्यता ॥५४॥ य एनं त्वा रणं ग्यातास्तेषां नेह परत्र च ॥ कांक्षितं दुर्लभं किं
चिदस्ति वै हि व्रजेश्वर ॥५५॥ भवतां गर्भागपापो ऽपि कृष्णबंधोदयेन हि ॥ समुद्वे
नेति किं कृत्तु त्वं युष्माकमवशिष्यते ॥५६॥ अस्माकमत्र गमनं पुण्यपुंजवशो न हि तत्
व पुत्रमुखे दृश्यत्वा संजन्मनः फलं ॥५७॥ नंदस्ते निधिरस्तस्य यः समायातो लिवे
रमति । जितं जितं जगत्तिनेव चोत्संभोषमानरा ॥५८॥ नंदस्तु रहिणं ग्रहतु गर्गाय स
नुपाक्रमत । गर्गं प्राह मया मानमेतावद्यो न जीयते ॥५९॥ ततो नु ताप्य गर्गं नुग
तेनं दोमहामत ॥ हर्षेषु तमनाः ॥ ऋल्संदृष्ट्वा हृद्य भवत्सुखी ॥६०॥ इति श्रीस्कंद
पुराणे कात्यायनीमाहात्म्ये ऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥ ॥श्रीनारद उ॥ अथ काले नारे
खमालो राम कृष्णौ व हे बभुतुः । नवनीतस्य गोरसं तु सती बाद्रलिले करे ॥१॥ कृष्णकम
लपत्राक्षं हृद्इनीज सम दधुतिः ॥ किं किणिनादितपदो बालजन्मष्प मपितः ॥२॥ ति

कात्या० २२ तः ॥१४॥ तस्मादेतत्स्वर्नमो पितृलभ इति स्फुटं । एतान्येतस्य नामानि स्मरतेन स्वपापना
क ॥१५॥ कनिष्ठस्य प्रवृत्ता मिका निनामा निगोपते । एको द्वौ वा त्रयो वापीत्या दिसंख्यान
विद्यते ॥१६॥ गुणानामस्य गोणानि कर्पनामा नितस्य वै । शक्यंते गणितुं तानि ब्रह्मविष्णु
रपि स्फुटं ॥१७॥ कदाचित्केन चिद्दूमे स्वपसा परिणमतः । रामागण्यसुसर्वे रक्षिता रण
णानस्तथा ॥१८॥ पर्जन्यविंदवश्चापि नास्य नामानि सर्वथा । अतः कतिचिदाख्यास्येम
तिमानेन चिंतितं ॥१९॥ युगे युगे वतीर्णोयं साधूनां रक्षणे रतः । शुक्ल कृत युगे त्रेतायां रक्त
वर्णकः ॥२०॥ पीतश्चद्वापरे जाते पुनः कृष्णः कलौ युगे । वसुदेवात्सुराज्यवांस तुन्ते तोऽस्ति
गोकुले ॥२१॥ वासुदेवस्ततो लोके नाम्ना ख्यातिं गमिष्यति । हतनारिः कदाहस्ता राम० २२
द्विगुणनाम तं ॥२२॥ आनंतोस्ति गायते लोके चारिञाणां सुतस्सते । नारायणोयं ननु ते
सुतस्त्वं समुपागतः ॥२३॥ धर्मज्ञानैश्वर्यजनस्तथा प्रकटयिष्यति । सर्वानर्थानिवृत्तिस्ते

पीनां परमानंदः आगमिष्यति नो गृहे ॥१२॥ यद्दिनो ऽस्मादिनो मे नंदस्यास्ति रतिनो
गृहे सर्वसुखमवाप्स्याम इति हर्षसमन्विता ॥१३॥ अपतासा मनोज्ञा चानंदस्य तु
स मोगपयौ । क्षुधितो ऽस्मि देहि मह्यं किंचिद्भक्ष्यमिति ब्रुवन् ॥१४॥ अथ भक्ष्य संभ्रमा
त्स्य गोपी दृष्टानुं जनक्रमेण तावन मे पिययां तं बयस्यानो गए सर्वा ॥१५॥ इत्यु
क्तो मदस्य सूनुस्तु जगाम पितो ऽभ्रं प्रपा किं भवितेषु क्वापि ऽप्यु मर्के गतो ऽहितः
॥१६॥ अथ गोपी गता सा नुं यमुना जलहारिणी । तावद्दोग्ध स भगवान्न सपात्रं
जहार ह ॥१७॥ तन्वी चाय मुनातीरं गत्वा भो कुंभ मनोरथे । तावद्दृष्टं तया गोप्या यस्मा
पात्रमिदं तदा ॥१८॥ फलस्तु पावद्दया तीता दृष्ट्वा क्रीडतु दृशं । येन पावत्स पापी
सं तेन तद्गृहीतं तपा ॥१९॥ अयो बाचरसं नंद कुमारः किमिदं तव । पात्रं येन
दृष्टासि पश्य गत्वा निजं गृहं ॥२०॥ नाहं परस्य गृह्णामि नस्ते यमेक विकृतं । वि

कामा० २३ लकं रोचनाक्तसंलजारेदधदद्भुतः । बभौ व्रजेशानैरिंगन्नीतो देहलिलंघनो ॥ अतस्यत
न्मुखमीक्षंत्यो गोपकन्याः सहस्रशः । त्यक्तहस्ताः स्वस्व गृहान्बालानुबद्धजुस्तदा ॥
॥४॥ किंकिणीनादहर्षेण चंक्रमन्नशीघ्रमंतरा । व्रजकर्दमलिप्तांगो रुदंश्च क्वचित्सा
तुल्ये पतः ॥५॥ काश्चिद्दृष्टिपनिषेले बनेदगोपस्य मंदिरं गत्वा विलोक्य दंतमुमागदी
पं परामृशत् ॥६॥ पुनर्गत्वा हरिं दृष्टा गोपं तो वा तमंदुली । पुनःपुनस्तदा संक्रांददद्
सूनुं द्रवालकं ॥७॥ गोप्यो मनोरथं चक्रुर्यदिनं दसुतो गृहे । स्वयमागच्छति तदा देवा
पक्कामहे वयं ॥८॥ तासां मनोरथे साकं वृद्धे नंदमंदिरे । नवनीतेन पुष्टो यं नवनी
तमद्भुतं दा ॥९॥ स किंचिद्दसपुच्छानिलं व्याघ्रानुमाक्रमत् । एवं क्रमेण राणि काम राम० २३
वर्तं बाययो मुदा ॥१०॥ शनैः शनैश्चंक्रमितुं मनोरथे जगत्पतिः ॥ अथ सम्प्र
गातिं मा प्यगजहं सममनोहरं ॥११॥ मनो जहार सर्वेषां व्रजबासिमनीषिणां गो

त्राकुर्वते यतः ॥२०॥ गोदोहनं सा समयेव स्नानं चिंतितिनिस्तरा । वद्धी नां च समो कास्त
वेक एवकर्ष नवेत् ॥२१॥ गृहांतर्वस्तु यत्किंचिन्न सर्वं कंपयत्यसौ । स्वयं निहितवत्सर्वं
दृश्यत्यपि निमज्जः ॥२२॥ नलाद्यां हरणे यावत् न्यते नंदसुंदरी । तावद्देवेचतस्म
वेंगृहात्सेव सकं यथा ॥२३॥ दध्याद्यं चशिक्यस्थं यष्टिकाग्रेण चालितं । नि
म्न भांडात्तु पात्रेत्तु बालान्पाययतेपि च ॥२४॥ न किंचिदुःखमस्माकं यद्यं किंचिद
त्रिचेत् । बालानां क्षोभसंमोहस्वयमश्नातिनैव च ॥२५॥ तेन नो दहते चेतम्पापमे
त्यपभामिनि । उपायाः सर्व एतस्य चौरयोग्याः स्फुरंति हि ॥२६॥ ध्वांतगृहस्य
ति मिरे स्वांगैरेव प्रकाश्यते । यन्नाभिमतं दध्यादेर्नलभास्तस्तत्र यो बालकान् ॥
२७॥ संरोदयति संस्तुता योरखमध्याद्विरेपतः । देवदर्जनकाले तु समयमागत्य देव
वत् ॥२८॥ देवासने ह्युपविश्य पवदत्येव नु निर्भयः । सृजोर्हं सर्व दैव देवेशाः सर्व

कास॰ स्रेष्ठो व्रजे किं च मरसंनादर्दे कचित् ॥२१॥ स्तुत्वा सा यशोदाहि घंमती वाकलत्रेणनि
२५ जं । आगत्य गृहमध्ये तु तमाचेनं ददर्श हि ॥२२॥ अथान्यस्मिन्दिने सा तु रुद्धानं समनुत्र
मा । गृहीतकलशा यातुं यमुनां सम्भव क्रमे ॥२३॥ तस्यां तु गतमात्रायां मागतमहरिस्य
तः । द्वारमुद्घाटयन्नद्य गोप्या वक्रितकं व्रया ॥२४॥ तदैव च पराकृत्या सा गता हरि
रच्युतः । तं गृहीत्वा न चोरोसि वां गृहिवान यास्यहं ॥२५॥ समीपं तु परेण दाया स्तु
क्तो वस्त्रमध्यतः । तं बध्वानयरत्या सुयशोदायाः समीपतः ॥२६॥ गत्वा सत्वरपदं से
तं तं यशोदायाः समीपगं । सेयं युवमध्ये सा परूप स्वसुतं चातिलज्जिता ॥२७॥ ए
वमस्मास्त्र यागोप्यस्तासां प्रतिप्रहहरिः । स्तैन्यं च कारदध्यादि नवनीतादि वस्तुनः राम॰
॥२८॥ तास्तथा प्रेमसंयुक्तास्तस्यैवोचीर्दिचापलं । श्री गोपालं सापदेशा द्युसैगतं २५
सो चुरासिनु ॥२९॥ ब्रजेश्वरि वयं कुत्र वसामः सह गोधनाः । तव पुत्रभयादत्र न वसं तु

कात्या० व्यापी जगद्गुरुः ॥३९॥ किमेतन्मच्छिलाधातुमयान्पूजयथाबुधाः ॥ रूपाणां सर्व
२५ गोपालाः सोऽहं भवतां सदा ॥४०॥ एवमुक्तास्स्वयं सर्वे हर्जाग्दछाति नित्यदा ॥ एषो
स्माकं चित्रचोरेण नवनीतादिचोरकः ॥४१॥ तं शिक्षय भजे गानितं नंदांतोयदा भवे
त् ॥ तदास्माकं व्रजे वासः सत्वरं गमे सुखावहः ॥४२॥ एवं गोपवधूनां तु वाक्यं श्रुत्वा यशो
दया ॥ अंबुजाक्षमुखं दृष्ट्वा नैव क्रुद्धमनागपि ॥४३॥ कदाचित्तिरोपीकादन्नकरता
लानुस्वारतः ॥ ननर्त्त भगवान्हर्षोऽनवनीतस्य लीलया ॥४४॥ हे हस्तनवदास्या
मिनस्त्री तं यपेस्विं यदि मे बालकं सुममांदोलपरि शायितुं ॥४५॥ इत्या
ज्ञप्तस्तथा चक्रे भगवांस्तद्दशोपया ॥ एवं बाललानुचरितैर्भगवान्मुदमावहत् एम०
॥४६॥ सर्वेषामेव गोपानां गोपीनां च विशेषतः ॥ यद्दृष्ट्वा एतुयान्निमेतस्सचुष्य २५
ति केशवः ॥४७॥ ॥इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये

वमोऽध्यायः ॥९॥ ॥श्रीनारद उ० ॥ कदाचिन्नृपनृगेदायां मथंत्यां मंतरालके ।
कायं तरं समाधातुं गतायां भगवान्हरिः ॥१॥ समागत्याथ भित्वा तु भांडं तस्य च मध्य
तः ॥ नवनीतं जहाराशु ततः पश्चादुरिर्यया ॥२॥ गत्वा तु वस्त्र भजत्सर्वं भिक्षुं भोली
लयात्तदा यशोदागत्य दृष्ट्वा भुक्तात्रासस्सुतकर्मतत ॥३॥ विभजंतं बहिर्दृष्ट्वा क्रुद्धाय
विं समादद ॥ तेन दष्टा ततः सोपि पलायनकृतोद्यमः ॥४॥ गृहीतो गोपिकाभिस्तु
बद्धोऽभिर्मेदुखलेनं गतः ॥ अन्येषां बंधनं यस्तु सततोदरीकरोति तं ॥५॥ यशोदा सुतमं
कं भद्राचूरखलमध्यतः ॥ दाम्नोदरे वबंधोत्रैः साक्रतं जनीपथा ॥६॥ यदि शक्नोसि
गच्छत्वं मविक्रजचेष्टित ॥ इत्युक्त्वा गृहकर्माणि चकार न न नीतदा ॥७॥ ब्रह्मादिस्तंब
पर्यंत सर्वबंधनमोचकः ॥ यस्तस्य बंधनं सोय भक्तिकारितमेव हि ॥८॥ गृहे के
स्य सुतसक्तायां पराद्यां हरिस्तदा ॥ शनैः शनैर्जगामैव यमुनायास्तटे बहिः ॥९॥ त

कात्या० च्चार्जुनेति ज्ञातौ यौ हृष्ट्वावास्तां पुरातनौ। यमजातौ हरिर्गच्छ कृष्णा एनुलूखलं
२६ ॥१०॥ निष्क्रामञ्छिशुर्मध्ये तिर्यग्गतमुलूखलं। लग्नं ताभ्यां समह्राज्यां मार्जुनौ।
भ्यां सहैव हि ॥११॥ चकर्ष कृष्णः सखलं लग्नोन जगदीश्वरः। तयोः शब्दः प्रादुरभू
ज्जिरिपाते यया भवेत् ॥१२॥ यमुनाजलहारिल्यो ये प्योदृष्ट्वा तमद्भुतं ॥ कंदं सा गृह
मागत्य यशोदा च्छुरंगना ॥१३॥ एवं घोहि शा प्रमेवं व्रमहमूंढ यं उतमानिनिा यौ ता
वर्जुन वृक्षौ चवकृष्णस्त स्तोपयाचनौ ॥१४॥ पुत्रस्यापरितां वेतौ पतितगिरि सन्निभौ
दृदेनदाम्ना बद्धो स्ति पुत्रो वत्स स्रोदरे ॥१५॥ हृतं ततव पुत्रस्तु यह्यहंयम्स्तस्च वा
बल्न: ॥ नवनीतं सह सस्तु नेदृ रगोल्ल मते स्तुतः ॥१६॥ पुत्रमानयजी वंतं मुकंम रामा०
तु मुक्वा रपि। एवमुक्ता समुत्तस्थौ यशोदा नयविह्वला ॥१७॥ जगाम तत्र सा तो वा २६
लौलैः कौ उत्सुतः सकः ॥ गोपगोपा हृष्ट्वा बाला अपि तत्रागमन् किल ॥१८॥ नंद

हृष्टिनः
हृष्ट्वा महदाश्चर्यं व्रजनः सर्वेष्यचिंतयन्। न दाता विद्युतो नैव न वर्षं नैव न वर्षं ॥१९॥ केने
मौ पतितौ वृक्षौ पुराणस्तोपया चनै। हे नंद ते भवत्सौ च वृक्षावेवं स्थितावपि ॥२०॥ य
द्यश्वांबालकोप्युत्कः पतिता भ्याम विद्धे तदा। नंद स्त्वा प्युत्सुमो चामुं दाम व धाद्बाल
कं ॥२१॥ ततो दामोदरो नाम्ना गोपीभिः कृतलक्षणः। व्रजयस्य जनय न्हर्षं च चार
भगवान्हरिः ॥२२॥ अथ गोपाः समेत्याशु नंदगोपं सु विस्मिताः। पूतनानाशनं चैव
शकटस्य च भंजने ॥२३॥ द्रुमयोः पतनं चात्र तृतीयमिदमद्भुतं। अत्यातिकं वर्त्म
ते त्र सर्वपानात्र संशयः ॥२४॥ तस्मादत्र निवासोपि घोषस्यास्य न युज्यते। वृंदावनं
नाम वनं निर्तो हूरेपि वर्त्तते ॥२५॥ यद्दियामस्तत्र वयं सुखिनः सामसदराः। एवमुक्तः स नु
वाच नंदगोपो यथा हितं ॥२६॥ नवतां स्यात्र पैवास्तु गच्छामस्तत्र मा चिरं। अथ गोपाः समा
रोप्य शाकटेषु पारिच्छदं ॥२७॥ गोधनान्यग्रतः कृत्वा वाद्यर्यत्वा दुंदुभिं हं कृत्वा बाल्या नमा

॥४७॥ मुरलीनादमाधुर्यमहं किं वर्णयामि भोः॥ यच्छ्रुत्वा देवदेवानां मन्मथव्यसनं च
मो महान् ॥४८॥ को न गःकाम्य श्रुति श्रेयं कोयामःका च मूर्छना॥ इति नो निश्चयं च
कुस्तत्र गंधर्वसत्तमाः॥४९॥ अहो कालीत्समंगानां सौंदर्य मिरमद्भुतं॥ वृंदावनशो
भयेते कुमाराविव पावकौ॥५०॥ इति विस्मृतकृत्यास्ते देवा देव्यश्च नित्यशः॥
विलोकनरता नित्यं नात्मगेहादि सस्मरुः॥५१॥ एवं वृंदावने वत्सपालनं तौ बलकेश
वौ॥ वयस्यानां प्रपतां च सा फल्गुनेनयोरभूत॥५२॥ ॥इति श्रीस्कंदपु
राणे व्रतस्तोत्रखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये दशमोध्यायः॥१०॥ ॥श्रीनारद उ॥
अथ कालेन तौ तत्र सप्तवर्षौ बभूवतुः॥ गोचारणार्थं निरतं स्वन्यायोज्य यद पापितौ॥
॥१॥ वृंदावने हरिर्मुरवल्लवेणुनादैः संशोभितं कुसुमसंस्तवृंदसंघाः॥ ज्ञा य पाश्रु
तरवेणु च दुंदुभिनाभ्रंगारितं नगरमेव महाजनेन॥२॥ अनेक रंगे पुष्पसंघा चिरं ततर

कात्या०
१७

रोष्यत्राकटीषु विशोषतः॥२८॥ वेणुर्वृंदावने वत्सुत्हलेन द्विजसत्तमाः॥ वृंदावनं च हरि
णाश्रितं वेन ध्यातमामुच॥२९॥ पुष्पितं फलितं वापि सर्वतुसुरवदं तथा॥ वैकुंठम
पिम पिमपि सर्वेश क्रीडनार्थं बभूव ह॥३०॥ अथ गच्छते गोपास्तत्रावासान्सवक्रि
रे राम कृष्णावपि मुदं परमां प्रापतुस्तदा॥३१॥ अथ नंदो हरिं दृष्टा प्रदृष्टमपि वर्धि
तं॥ वत्सचारणकार्याय न्ययोजयत चंचलं॥३२॥ अहरेव्रजम्भमेलु सह गोपालबा
लकैः॥ क्रीडंते रामकृष्णोनुवत्सपालौ बभूवतुः॥३३॥ प्रातर्भुक्त्वा व्रजं तौ दधंतौ तौ
दधंतौ वेषमुत्तमं॥ शिरसि पिच्छकृतापीडौ गुंजाभरणभूषितौ॥३४॥ वनमालापरी
तां गौ गोप कंठ्यापिधानकौ॥ नटवालाविवमनोजकं तु विंदु पामपि॥३५॥ मुरलीवा
दने त्रिः शंखचक्रतुश्रुस्वरानैः शनैः॥ तमज्ञानिस्वनं श्रुत्वा गोप्यो मत्तमयं यथा॥३६॥ नि
निदुः को कीलावालिमाधुर्यं श्रुति दुर्विलं॥ क्रमेण मुरलीगानं नैपुण्यं जग्मतुस्तदा॥

राम०
१७

संत्यज्य च निजं रवं ॥२०॥ ध्यायंतः श्रीमुखांभोजं मुरस्मृत्युतद्रूपः। पुलकपुंजकृताः सर्वे सदाराश्च समुदायुता: ॥२१॥ कश्चापनइति ज्ञात्वा स्तानितमुरलीरवं। नंदनुः क्लिश्लिनौ वरां विदंस्युः त्वमुनि सत्तमाः ॥२२॥ एवं दानं सर्वरूतुभिः हृतमंडनोभ विश्वपसबलः स्कंधोरमेगोपैः समावृतः ॥२३॥ गाः पाययित्वा सुबलेनृणे शुपरिधा यं चाप्यायासुघनदुहाणं सम्यगास्ते सुहृद्वृतैः ॥२४॥ वसंत समये तत्र के चिद्गोपाः सुनैपुण्याः। विचित्रपुष्पाण्यापं च्यतस्मवे पं च चक्रिरे ॥२५॥ मुकुटं पुष्परचितं कुंडले च तथा विधे। वस्त्रादि सर्वं कुसुमैर्विदधुः कुशलास्तदा ॥२६॥ आरोप्य चांदोलिकायां पुष्पमय्यां च केचन। आंदोलयंतिर्वे श्रीमुदा परमया युतो ॥२७॥ तत्रोत्सवं बहु संजातं ज्ञेपरपतां व्रजवासिनां। देवैः कृतं पुष्पवर्षं हृष्टैः संदर्शनोत्सदा ॥२८॥ संज्ञ पाणाः समाहूय पाययित्वा विमलं पयः। पुनश्चारयनामास गोपालैः संवृतो गमत ॥२९॥

का०रा० २८ भूमिः विचित्रवर्णपल्लवैः पताकाभिः संवृतैः। आनंनुवनस्पतयोपि महाजनाः कु
सुमसंपत्समात्धुराहता: ॥ विविधपल्लवं वस्त्रपरिच्छदं परिदिनायनुहरश्मिवश्रिताः
॥३॥ हरिर्विवेश गोपवेषरंजितवि लोकपः। वनं तद्गस्कंपुरं पथा जनाधिपस्तथा
॥४॥ जगुश्च गंधर्वगणाः ननृत्यास्तदप्सरसाः। तुस्तवकिरकं नरकोकिलास्तथा। तथे
वच्छवाक्शिखिनोति किंचिद्विकं धर्वर्यानलं नुस्तदाहिता: ॥५॥ हंसाश्च केचिन्मु
नयो बभ्रुवुर्यतात्मासनतरवोप्यभवन् ॥ वद्यश्च पद्मसरे संश्रितास्ताः स्त
लस्पसंदर्शनमावपुष्पिताः ॥७॥ पार्श्वेहं येमागतास्सुद्वृत्ताना भ्रारथं तं सबले
मुकुंदं दृष्ट्वानमंति स्मफलं च पुष्पसंगरथं चारणाश्च पल्लवेन ॥८॥ यत्रैवं यत्रैव रा०म०
हरिस्थितो नःत्र चैवंवतं चैनमं तिष्ठन्ता: ॥ अस्माकमेतत्कृत्य पल्लवस्यसंगात्कृतार्थं कु २८
सुमादिवत्तिः ॥१०॥ आकर्ण्य मुरलीश्रवं पूर्णं हि गोकृतांजनाः। वृंदवनस्यः समारूढः

काला० १९ ॥मुरलीवादयन्संध्याकालेव्रजसमीपगः।गोपीनांचेतआकर्षन्नुदितश्चंद्रकु
ः॥२०॥वसंतसमयेतास्तुगायंत्यःठलमाद्रतात्तत्राजग्मुर्हरिसंपर्ककिरिनुंग
धयूर्लकैः॥२१॥स्वपागत्यहरिंतत्रपरिवव्रुःसमंततः।वादयंत्यश्चगायंत्योगोप्यःप्रे
मपरिप्लुताः॥२२॥चंदनांबुभिरासिंचन्गंधैःकस्तूरिकादिभिः।परिकीर्यभ्रशंतत्र
करेजग्मःकुरादरात्॥२३॥व्याजेनालिंगिताप्येवविजह्नःप्रेमकातराः।एवमुत्सर्स
त्सकंनंदमाहूयतोरत॥२४॥दैत्रलगोदोहनंतेकरोतिजननीविहातदागत्यस
मीपस्थोगोदोहयत्सुनिश्चितं॥२५॥इतिवववत्सुत्रागोप्योयातायथागताः।भग
वान्सखानेवंगावोनांचदोहनं॥२६॥एवंवसमयेपत्यहंगोकुलेतपाः।वृंदाव
नेचभगवांश्चिक्रीडेमधुमाधवे॥२७॥सीप्मोपिसर्वलोकेषुतापाधिकरोपि रामं० १९
सन्।वृंदावनेचगोकुलेवसंतस्वलसते॥२८॥तदावैपर्णपुष्पाद्विश्याप्यासुभग

वान्हरिः।सुत्तःसंसेव्यतेगोपैःपरिचर्याविरायलैः॥२९॥केचित्तुरलसंस्पर्शात्सु
खसंसेवनेरताः।केचिद्विलीननसंसक्ताःपर्णपुष्पादिवीजनैः॥३०॥जलक्रीडासुस
क्तोसौयमुनायांजगत्पतिः।गोपैःसेवितेसम्यक्केरतोयैः।समीरितैः॥३१॥अ
थमावृड्डुन्नत्रसर्वलोकप्रियंकरी।जलदाश्चसमुत्तेतुसंपन्नाःसर्वतोदिशं॥३२
॥वर्षागमेजलदहृंदमुदंचदेवैरतांवलानिजसंघघनानियदा।तत्रलसमेवृम
तुरत्नसमागतवातेद्रुमात्मपरिवारसमेतमेतत्॥३३॥लोकानांहृदयेषुकश्चि
न्नसुखंदातुहृपाःसैजलैःरपामासवर्द्धन्तस्तडिद्दनितयासंशोभिताःसंगताः।हरी
कर्नुमिद्यंचपवित्ततासर्वजगज्जीवनाः।मेघाःसस्मगुणैस्ततिसस्वीस्त्वाख्यातितोचै
स्तः॥३४॥महीहरितशष्पकैर्नरकतैरिवाछादिताकुविच्चसुरगोपकैःपरिचि
तेवसंविदुमेः।हरेःसुरगणैस्तदापरिसरेसुखंक्रीडतुंविचित्रपदसंस्कृत्वाहिपदा

काव्या० ३० कितासंनभौ॥२५॥तस्मिन्नतिसुखेकालेगोपवेषधरोहरिः।वृंदावनेतिसुखगौ
चारयामासगाःसुखं॥२६॥वृंदावनेरमानायगोपैर्दंधितपोदनं।गोवर्द्धन
स्थिरशिलापृष्ठेरालितेघनवारिभिः॥२७॥गोपमंडलमध्येनुविनयसमहसं
धितैः।बुभुजेहासयन्गोपान्नानाविधिविचेष्टितैः॥२८॥इतिस्मलोमुदंप्रादगो
पानांलतसेवया।एवंजन्मसुखसुप्रीतोबाललीलाविनोदत॥३०॥ ॥इतिश्री
स्कंदपुराणेवलोमरखंडेकात्यायनीमाहात्म्येएकादशोध्यायः॥११॥ ॥श्री
नारदउ॥कदाचित्सुविनारामंहलस्कोवृंदावनंगतः।विचचारस्वयंस्वेच्छवनमाला
विभूषितः॥१॥सोभ्यारयनपःपातुंकालिंदीयमितोयया।अज्ञातघटेकुं
स्मिंश्चित्वाभूतःपसतांनदी॥२॥दृष्टाविषोर्मिसंस्कर्शंदग्धतीरतरुंत राम० ३०
दाव्यचारयंदमेयात्माभगवान्मधुसूदनः॥३॥योसौपुरावाहनेनगरुडेनप

राजितः।वरूत्यत्रसुमंदात्माकालियोनाममनागराट्॥४॥तेनेयंदूषलंश्रायमु
नाविषसंयुता।कथंपास्यत्रजलंनदीयाःप्रभुगोपकाः॥५॥तस्मादेतस्यनागस्यनि
ग्रहोममरोचते।येनसर्वेपिसुखिनोनिकटेव्रजवासिनः॥६॥दुष्टानानिग्रहःकार्यः
शिष्टानांपालनंतथा।एतदर्थावतारोयंममभूमंडलेपुरा॥७॥तदेनमदितस्त्रामु
कदंबंश्यारिविनोवरं।वेगानोरंपतिष्यामियमुनाहृदमप्रतः॥८॥विमृश्यैवंभगव
तावद्ःपरिकरोदृढं।कदंबमारुरुछीघ्रंगोपानांपश्यतांतदा॥९॥पपातजमवेसुर्वि
श्वभारभृदीश्वरः।ततोजलंहृदगतंदृष्टाऽराम्भहीधरः॥१०॥जलास्फोटनवेदृशो
नागराजोभ्युपाययौ।कोपताम्रेक्षणःक्रूरविषज्वालायुतैःफणैः॥११॥नागैःप
रिवृतश्चान्यैर्विषज्वालायुतैस्तदा।नागांगनाभूसहस्रंदूराहारिहारंमनोहरः॥१२॥कं
दर्पसुंदरंसम्यक्नवीनेषुमनोहरं।मादृशावित्वितीसवास्तावारयामासुरंजुतं॥१३॥

॥२२॥ इति तेन बलदेवस्य वाक्यं श्रुत्वा पितेविदुः। अद्य मे यं बलं तस्य नैव विश्वस्य
॥२३॥ गोप्यो दृष्ट्वाति घोरं तु लपं सदमनंतरं। सो वु परस्परं चैव कथं नो जीवनं भवे
त्॥२४॥ दिने दिने नाणि चैव विना चेद्दं निशाय पापं पांकृष्ण विना गावो तथा न संति
ना व्रजः॥२५॥ तीरस्थ इति सुरानीतं चूलं हीनं सरोपपापाघनं दीवरकांति सुपत्र न्हं
नदत्र पते॥२६॥ तेनास्माकं मम गच्छेल्लाप्य योऽस्ति कथ्यता स्फुट पद्म पत्रा ज्ञा दृं कोटि
चंद्र सुशीतले॥२७॥ कोटिकंदर्प सुभगं हरिं गोवेष धरं तो। जीवनं नः कथं साधु
स्यात्स्मा दूमनं कथं॥२८॥ अतेपि न धुरंधा कथं स्थित हृदि विलोकने। सह संकथ
नं पानं शुं ति नागो छं कथं भवेत॥२९॥ बंधु पतेनस्य इत्थस्य पुरस्तं प्रेम पारि सुलं स
वैरा वेष्टितं मदपि गोप लोके षुस स्मि न॥३०॥ इति दीनतरं गोप्यं तिलो कायसल सुंदरः
।गार द्रुहं सस्व संकेतान्निमिदं देवदेव भो॥३१॥ क्रियते मानुषे भावः सा स्तेन

कालि० ३१ ततः सर्वैर्हरिस्तत्र आपितो भोगवंधनं। सर्वे दृष्ट्वाथ विषण्णा बामा बान्निरानेनैः
॥१५॥ तथापीडित मालोक्य गोपास्तं यमुनाह्रदे। नंदव्रजं समागत्य चुकुशुः शो
ककर्शिताः॥१६॥ गतो सौ मोहमासाद्य हृदं कालियसंगतः। इदन्नो सर्परातेन नत
द्रागच्छत पश्यत॥१७॥ वज्रपातसमं श्रुत्वा वचो नंदपुरोगमाः। यशोदा रामसुता गोप्यो
वृद्धबालादयो पि च॥१८॥ कालियह्रदमाजग्मुर्दुःखशोकाभिसंयुताः। दृष्ट्वा पि
ते सर्वे नागराजवशं गताः॥१९॥ हाहाकारो महाना सीदेषां नौतं दृपनृपतो। रुरुचु
श्च सर्वे तु रिता रुक्मुकाग्निक रेहराः॥२०॥ गृहीत्वा विरानैते नेतुं मोचयाम्यो वमा
रि चिरं। किं करिष्याति नः सर्पः राजो जो यं सर्पकैर्वृतः॥२१॥ इति श्रुत्वा वचस्ते राम० ३१
षां राम आह तु भाववित्। मुहूर्तं मम वृजोकं धर्ष पंसवैतदस्थिताः॥२२॥ एत
स्य विषवंधान भविष्यति सर्पपा। विजित्य नागराजं तु हर्षयिष्यति बांधवान्

का०मा०
३४

अथागात्य परं पादौ विह्नेषमाणमग्रतः खं। रामोऽपि तं गृहीत्वैव भ्रामयामास तं खरं॥
७॥ भ्रामतस्तस्य पिता त्वाग्रे प्राहिणोत्तनूं निर्जितां तस्य। परेऽपि बालेयाः सुहृद
स्तु समागताः॥८॥ हिताः हुष्ठेन तेप्यास्तु तालाग्रे गतजीवनाः। ततस्ता लफ
लान्याद्दुर्गोपाला गतसाध्वसाः॥९॥ एवं तालवने हेमे हत्वासु भगवान्हरिः। गाम
श्चारयन्स्तुतो गोपैर्वैष्णवजगदीश्वरः॥१०॥ हत्वा धेनुकदैत्यं भाण्डीरवटमाग
तौ। चक्रतुर्विविधाः क्रीडा लोकाख्यि सुरेश्वरौ॥११॥ निलुद्धैः स्यंदोलिका
भिः क्रीडामंचकमुर्मुरा सिंहवद्वृत्तदैतौ गायंतौ च कश्चिन्कृतेः॥१२॥ पादपो
श्चविविविनागौ आहूयंतौ वगाः कूजितानाममपि वैण्वराहै श्रगोपजातीयमा
थया॥१३॥ नियोगपाशस्कंधौ च वनमालाविभूषितौ। सुवर्णचर्णागोलत
यांजनस्तवर्णकैः॥१४॥ रंजितौ वरसंवीतौ वलभ्रंगावबर्धनो। महेन्द्रायुध

राम०
३४

मद्युक्तौ रूक्षस्वेनौ घनाविव॥१५॥ बला हिस्सुरसंघानामधीशौ च भुवं गतौ। मानु
षं वेषमपि च मानयंतावुगोपतौ॥१६॥ तदीयगुपुद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने। क्री
डतोश्चतयोरेवं भाण्डीरवटसंनिधौ॥१७॥ प्रलंबो नाम कंसस्य सखा दानवराज
गाम ह॥ गोपवेषेण तद्विश्वगोपसंघे न्यलीयत॥१८॥ हरिणाक्रीडनं नाम वाला
नां तदा --। चक्रुर्गोपाश्च युगपद्द्वौ द्वौ यत्रानुधावत॥१९॥ श्रीदामानाम
रूढस्य सरवा तमनुपुत्नुदे। वलभद्रं प्रलंबो पि जिह्वीषुः सरसस्तपा॥२०॥ एव
मन्येपि युगपद्दुदुवुर्गोपबालकाः। तत्र ह्रवप्रति तातं यद्भल्ल वहीयते गतौ॥२१
॥ सर्वो दाशास्व- आरोहा भवितेति विनिश्चयः। पराजितश्च श्रीदामा कृष्णं स्कंधे वह
न्तदा॥२२॥ प्रलंबोऽपि तथैवाशु जितः संकर्षणेन हि। स्कंधे वहन्स दुर्गामासं नेत्रा
गमने कृते॥२३॥ भाण्डीरस्कंधं पर्यंतं वहंस्तमंप्रति तयाप्रलंबं स्तमतिक्रम्य

इति ज्ञातधातपा।। एवं ब्रह्मन्गिरः श्रीमान्बहिः पापेन लोचने ।।२३।। सपपातम
ही पृष्ठे वृत्रात्तु छत्र्वाचलः। देवा भुवि लहू सोनुनुदुः पुष्पवर्षकैः ।।२४।। संस्तू
स्तूयमानौ गोपैश्च रामकृष्णौ मुदान्वितौ। गोधनं च पुरस्कृत्य व्रजमाजग्मतुस्तदा
।।२५।। इति श्रीस्कंदपुराणे कुमारिकाखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये त्रयोदशोध्यायः।।
१३।। ।।श्रीनारद उ।। अथ व्रजे संवसतोस्तस्तानीपाहृष्यतीता शरद्रामगोपाल
योः स्वच्छकाव्रसरा जलोच्चनासहं सयानामलनीरमानसा ।।१।। सुचक्रवाकस्तन
कुड्मलैर्नसंयोगिनिताछ्यामन्न सुवैलसंवृता। नहु मुमुक्षावलिभूषिताशानै
लं स्नाव्रसंसेवितमागताहरिं।।२।। अपमेघस्तु संपन्नपनवाकोदिवसमद्वि
भिः। यथुं मेघपतिं त्वाकं समेतो लोकं बनोकसः।।३।। हलस्तानि विलोक्य नद्यन्ता
कथागसेमुदानाकच्छकः संभ्रमोयं भवतां भोवनौकसः।।४।। तमाहे नंदोह

कात्या० ३५ यमौ कालेन मोहितः ।।२४।। अथेगवाचरामस्य भारसुहृदोदुमहसः। वद्यामा
सदेहेसः घोरं गिरिमिवापरं ।।२५।। यथा ज्ञानगिरेः शृंगे चंद्रमादृश्यते तथा मलं
बस्कंदगोरामो हृदं तेगोपबालकैः ।।२६।। दृष्ट्वा करावकं हे गिरिकंदरसंकु
कं। वरणहतभृकुं पंक्तीयमालोक्य बीद्धलः ।।२७।। हंसा गोपालवेषेण वंचयि
तासघमासुरं। मां हरसतिधोरेण वपुषा गिरिणा यथा ।।२८।। यकर्तं व्यं म
या ब्रूहि त्वरितं नेरनंदन ।। श्रीनारद उ।। तं माह भगवान्किं त्वं मानुषं भा
वमाश्रितः ।।२९।। एककालं विमधानात्वा यं त्वमेवं इति विश्रुतः। मानुसंगे त्वमपि
ध्यानागा पितवि नेपिच ।।३०।। तद्वत्वं विस्मृतं तेद्यापे न त्वं रिपवी मिमं।। गिरी राम० ३५
दृङ्मुक्तां बिम्भ्रष्टेन्द्रमं त्वा हि दानव ।।३१।। त्वस्तु रूस्ते न बलेन वा युलदेवमहस
तं। स्तु ष्टिनैव हनन्मुक्ति कोधा संरंभ कैन नः ।।३२।। अस्तो बुनीलेच यथाशी

कात्या° ३६

तातश्शक्रो मेघपतिर्यतः॥ अतः संयुज्यते लोकैः स्मानिरपि सादरं॥५॥ इंद्रेल्लेरि
ता मेघा वर्षंत्यखिलजीवनं॥ तेन संजनितं धान्यं भुंजाना सर्वदेहिनः॥६॥ जीवंति
तर्पयंत्येव स्वाश्रितपितृदेवता॥ पयः स्तुवंत्यतो गावो वत्सवंत्यः सुनिर्वृता॥७॥ मे
घसंवृद्धत्रणैः सुहृष्टपुष्टा भवंति ते॥ तस्मान्शक्रं शनयाम सर्वलोकपतिं वयं॥८॥ इ
त्युक्ते नंदगोपेन प्राह दामोदरस्तदा॥ शक्रस्य कोपजनकं यन्माहात्म्यसूचना
त्॥९॥ आन्विक्षिकी त्रयी वार्ता दंडनीतिस्तथैव च॥ चतस्र एता विद्यास्तु लोकस्थि
तिकरा मता॥१०॥ तत्र वार्ता तु वैश्यपण्यानां दंडनीतिर्भूभुजां॥ आन्विक्षिकी त्रयी
चैव ब्राह्मणानां विशेषतः॥११॥ निःश्रेयसाभ्युदययोः कारिणी श्रुतिनोदिता॥ कृषि
वाणिज्यगोरक्षाकुसीदं तुर्यमुच्यते॥१२॥ एवं चतुर्विधा वार्ता वैश्यानां वृत्तिकारणं
॥ तच्चास्माकं तु गोरक्षा सर्वैः स्वतरैः कृता॥१३॥ यो वि घया यो जीवेत्सा नियातस्य

राम° ३६

देवताः पूजनीयाः प्रयत्नेन हतहतेन सदैव हि॥१४॥ फलं भुंक्ते नु चान्यस्मा पूजया
त्परं नरः॥ इह लब्धां प्राप्नोति नेहामुत्र सुखी भवेत्॥१५॥ तस्मात् वो पूजनं तु गो
पानां श्रेय उच्यते॥ किं तु गोवर्धनो नाम दृष्टो देवमयो गिरिः॥१६॥ स एव तु शेदे
वानां गोव्रजे रक्षयिष्यति॥ अस्माकं तु सदा कामान् फलिता सूरयिष्यति॥१७
॥ यस्य हंतनु भवतां गोवर्धनमहागिरौ॥ चरंत्येता नृणां गावो हृष्टपुष्टा भवंति
च॥१८॥ गिरिराजः स एवास्ति शरणं नो वसन् नः॥ पूरयिष्यति वः कामान् काम
न्पूजनेन वा॥१९॥ मम स्वप्ने समागम्य प्रोवाच गिरिराट् स्वयं॥ गोपाः शक्रं पूज
यं त्यक्त्वा निवेषधवास्तवा मम॥२०॥ यदि मां नापूजयंति तदाहं सिंहरूपभा
क्॥ गवां विमर्दं करिष्यामि मम वैरीप्रपूजनात्॥२१॥ एवं गिरौ लोवज्रेण
पंक्ती निद्रो विचिच्छिदे॥ नंदगोकुलगाः सर्वा गा रेल्पं तेमयानि तां॥२२॥ तेने

का०म० ३७

एवं प्रकारेण नंदगोपादिभिर्मुदा ॥ कार्यं त्वन्नकमहस्थाने गिरियज्ञः सुशोभनः ॥
१२ ॥ तस्मान्मम प्रियं कार्यं भवद्भिर्व्रजवासिभिः ॥ यदि गावस्तव श्रेष्ठाः स्वामी
गोवर्द्धनो गिरिः ॥१३॥ यदि द्रोणे घवत्सतो गोकुलं धर्षयिष्यति ॥ तदाहं गिरि
मासाद्य कारयिष्ये भिरक्षणं ॥१४॥ इति द्युष्टस्य नागस्य कालीयदमने वि
भो ॥ तस्यस्य वाक्यं स्मृतिं सर्वैर्व्रजवासिभिः ॥१५॥ अथ ते दिवसे शुक्ले वा
रे भग्गुभ दैवतो गोवर्द्धनसमीपं तु गवावासं समुद्यम्य धुः ॥१६॥ लेह्यानि चापि चो
ष्याणि विविधं धुर्गोपिकास्तदा ॥ तस्य प्रवर्तिते यागे परमोल्लासमुनीश्वराः ॥१८॥ गोव
र्द्धनोस्य वंचकुः सुंदरपरमयान्विताः ॥ नानाविधानि भक्ष्याणि भोज्यानि विविधा
नि च ॥१९॥ तं ब्राह्मणान्निमं च्यापतं स्म हस्यं चिताः ॥ विधिवत्पूजयांच
क्रुर्गिरिं गोपास्तदाज्ञया ॥२०॥ तस्य ते गिरिमये नु गोवर्द्धनगिरिं तदा ॥ भ्या

राम० ३७

नं तल्लोपदेशेन च कुर्दर्शिकां तया ॥२१॥ दीर्घपीवरसर्वांगं सर्वभूषणभूषितं ॥
घनश्यामं द्विबाहुं च वराभयकरं तदा ॥२२॥ हरिश्च भगवान् कृष्णो गिरिदैवततामा
विशत् ॥ गोपविश्वासहेतोस्तु द्वितीये रूपमाश्रितः ॥२३॥ तदान्नमाद्यकलं गोपै
र्भक्त्या समर्पितं ॥ तद्भुक्तं तु तैर्दृष्टं व्रजवासीजनास्तदा ॥२४॥ प्रणम्य सुन्दरं ह
स्तं गिरिं च भक्तिसंयुताः ॥ अनामं तापरं दैवं तस्यो नम्र हृष्टरिज्ञात ॥२५॥ अ
हो व्रजमहाभाग्यं यत्र त्वक्ष्मोहिते स्थितः ॥ धन्याः स्म इति भाषां गोवर्द्धनगिरौ
वयं ॥२६॥ इत्युक्त्वा तु ततो गोपास्ते पूजानिर्दुर्मुदा ॥ नीराजनं चक्रुस्ते सर्वे गीत
वादित्रनिस्वनैः ॥२७॥ प्रणेता सह हर्षेण दंडवद्भक्तिसंयुताः ॥ प्रणामं
गवांस्ते भोगिरिं प्रीतं संसदा ॥२८॥ भाग्यं तु नकृतामास्ते बलेः कृष्ण
वः सदा ॥ यद्भाता रौचते नोक्तिं जिनं वः सर्वदेवहि ॥२९॥ परं तु तल्लोपयदक्षिण

जग्मुः ॥ एवं प्रदक्षिणं कृत्वा गिरेस्ते देवा ह्यगमत् ॥ ५८ ॥ शंभो त्वविमानं च कु
ण्डोद्दुर्गाः दक्षिणस्तदा ॥ एवं गोवर्द्धनं महं स्थावरं यदधीश्वरः ॥ ५९ ॥ सुखं
सुखं सुरवं राजा गोवर्द्धनसमीपतः । कथयं तं कथां श्रित्वा रामहस्ताश्रितास्तदा
॥ ६० ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये चतुर्दशो
ऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ श्रीनारद उ० ॥ मया गत्वा शक्रलोकं बोधितोसौ पुरंदरः ॥ कि
मिदं शक्रकृते भ्राता कृतनिश्चयः कुरु तेन वै ॥ १ ॥ तव यागस्य तु स्थाने हृजितस्त्रै
रिल्वकः । स्वयं रूपांतरं कृत्वा भ्रामितास्त्व व्रजौकसः ॥ २ ॥ गतोसौ सुरका
योर्थं भूतलं च नियोगतः । विपरीतं तु सततं वास्तवैव परिहेजनं ॥ ३ ॥ त्वं त्रिलो
कपतिर्यत्नभो कृष्णमुख्यभागभाक् । त्वमेव नायकः शेते सुखं सुरजनाधि
पा ॥ ४ ॥ विपरीतं तु मे भाति कनिष्ठज्येष्ठहेलनं । तस्मात्त्वं कुरु मत्सद्यो कंत

का०मा० ३८ तथ्यं मन्यतां सदा । मत्पूजनं सदा कार्यं प्रतिवर्षं मतं द्विजैः ॥ ५० ॥ ये पूजयं
ति नित्यं मां तेषां तु मनसेप्सितं । निखिलं पूरणीयं तु मयेति कृतवानहं ॥ ५१ ॥
गो गोपगोपिकानां तु सर्वेषां वनवासिनां । संरक्षणं मया कार्यं मां च पूजयतां
सदा ॥ ५२ ॥ एवं मां पूजयिष्यंति ये नराः शरदं प्रति । ते संतरगतास्तेषां बलिर्भि
त्यात्मसात्क्रिये ॥ ५३ ॥ त्वत्कृतं तद्धि रूपं गिरिरूपं हरे सदा । लक्ष्मयद्दृशिलं
चक्रे गिरिर्गोवर्द्धनं संपुतः ॥ ५४ ॥ गावः शृंगैः खुरैश्चिह्नैर्विज्ञातास्तैः सम्मच
ज्ञानमुखादिचिह्नैः । श्रिये जग्मुः स्वसंबंद्धं स्वपित्राज्ञोत्सवा संघाप स्थिता न्या
रदा वा ॥ ५५ ॥ वारयं च कुर्वन्ते वादित्रालिप्तराज्विताः । गोप्यश्च तत्स्तसुदि राम० ३८
ता जगुः परमभक्तितः ॥ ५६ ॥ यावन्महोत्सवं चापि स्वस्थं गोवर्द्धनोपरि । मुमु
चुः पुष्पवर्षाणि देवता मुनयस्तथा ॥ ५७ ॥ तुष्टुवुः सिद्धगंधर्वा सरसो नन्नृतु

कृ.मा. ३९

त्वंविचारय॥५॥इत्युक्तःसोसुरपतिश्चुकोपतमसावृतः।गोपाः किंमेकरिष्यं
तिसंत्रस्ताःस्वरूपमेवनं॥६॥सांवर्तकंमेघगणंगोकुलस्यविघातने।प्रेषया
मासगोपायदैवतास्ववजानते॥७॥इत्युक्त्वाप्रेषयामासगणंसांवर्तकंतदा
।यातशीघ्रंनाशयंतनंदगोपस्यगोकुलं॥८॥अत्रमध्यनुपास्यामिगिरौरावो
कुलिशंचरा।नागमारुह्यवनिजंभवतोरसुलेक्षुपा॥९॥मेपितास्तेनतेमेघागो
वर्द्धनसमीपतः।सुसंगोकुलमासाद्यपीडयामासरोजसा॥१०॥गजसुंडादं
मानाः धारास्तत्रापतत्रिज्ञिामध्येवकरकापाताःइम्नंतेपञ्चावोयया॥११॥जंति
चतथामेघाःपर्वताःपतपंतिवाः।जातेवानुपदंतस्मिन्नुत्पातेमलयोपमे॥१२॥ रा.म. ३९
गोपाःसर्वेतिनिश्चिकुरिंदःकृष्णदेवजेपरि।अपग्नागावःसर्वसास्तुको
उहत्याप्रभुर्हरिः॥१३॥गोप्योगोपाःसुसंभ्रांताभगवंतमुपाययुः।ऊचुश्च

कूलयन्पूर्वंप्रतिज्ञातंवचनपा॥१४॥नंदाघ्रेःक्षिपतोयावल्लनश्पेतव्रजस्तदा
गोकुलस्योपरितानोपिस्तंभेवासियतसरः॥१५॥वयासवर्तितेनापिगिरियदैप्रपुरं
दरः।कुरोस्माकंविनाशंगोवर्धनस्तभिभयंकरं॥१६॥एवंयदास्वोवक्तुमवका
शौनलभ्यतेयदिकेदैतभगवांस्ताश्रीयबैनमाधवः॥१७॥अपोवाबृहरिस्ते
ज्योनतैतथंभवास्त्रैोदयंवाप्रभुदृष्टिगोवर्द्धनोदिवः॥१८॥सुज्यतंभाकरास्या
स्तुरोप्यंतांहिपरिहृदः।गान्धर्वसंतोदयंवाप्रभुदृष्टिगोवर्द्धनंगिरिं॥१९॥स्तुत्का
शारण्यपन्नजनस्यार्तिहरोहरिः।स्वयंवतुभुजोभूत्वागिरिमेकेनचोद्दृतः
॥२०॥ऊर्ध्वंकरकृतनिकृष्टेपुगपद्दृष्टोतनैः।वेणुपाणादयस्वाम्भोभुजाभ्यांजग
दीश्वरः॥२१॥गवामाध्यासनंचक्रेगोपानांचविशेषतः।गोपानामपिचैकेनमु
जेनभगवान्हरिः॥२२॥पीतांबरेणबिभ्राजसमंतद्विन्नोयदोयपा।वनमाला

मि८

पिव्रजवासिभिः॥ धारयित्वा स्थितोस्मीति परमानंदनिर्भरैः॥२२॥ यथा गजः पुष्क
रेण कमलं संबिभर्ति वा। तथैव जगृहे माधवः सस्मयन्निव महाभुज॥२३॥ वयस्
वैर्मिलित्वानु गिरिमेनं तिरधात दृढः। वं वदाश्वा क्रियधृं विश्रमो भवेह सर्वे
॥२४॥ एवमुक्ते हरि भारं किंचित्कोप तु जेषु धात्। तेवक्रितभुजग्रीवाः प
तितुं विप वेलिरे॥२५॥ अपो चुर्नहरू माधवं तु मिलित्वापि गिरिं वयं। अपाह
भगवाने वगिरिंध हुं न शक्यते॥२६॥ दिव्येनेव बलेन। यूयं शकुंधर्तुं गिरिं म
या। केचिच्चरणेर्हे वसं वाहनमिषेण तु॥२७॥ प्रणमचिंतिच गोपालाधर्म
स्तमितिवा ब्रुवन्। गोप्य कश्चुर्नाथ जीव चिरं नः पालयस्व भो॥२८॥ इत्युक्ता तु
नुनुवुस्ता भुजयो जगदीश्वरं। प्रांचं वाकरं गोपि कांसे समा। लिंगपुसुरवाम
हात्॥२९॥ भगवान्हा सयन्नवी सविला सैरर [illegible] नयं तिहरिता स्तु

कास्था०
६०

नरीतां गोप्य पैं चात्सुधमंडितः॥२३॥ अथ ते गोपसंघाश्च शकटानि गिरेस्तले। य
पावका नां सस्थाप्य न्यस्तेजनकोश तः॥२४॥ रात्रिंदिवं दिनं सर्वे मे निरे गत
मेवतत। अपो वाच हरिर्गोपानूलेतान्व्रजवासिनः॥२५॥ न मेतस्मं गिरेः पाता
कृपालु गिरिरा उपांरक्षयिष्यति नः सर्वानपति ष्यतिक र्हिचित्॥२६॥ पत्तुपत्ते
क्तात्तं भरियास्यति स्वयमेवहि। एवं वदति सले तु गिरिं तदरगुस्तदा॥२७॥
तदेवरूपं तु तदाकृ न्यंत्र द्ववपिवत्। पश्यतां सर्वगोपानां तरं कुतासमिवा
भवत्॥२८॥ सुखेन भवतां वासो भविष्यति गिरेस्तले। दिनानि कतिचिद्याव
विंदिं द्रदर्पो विनश्यति॥२९॥ तस्मात् रात्रौ गतायांनु प्रातरालह हरिं व्रजं। दा सुये
तु खगाः सर्वे मप्यं तु दृष्ट्वा निर्भयं॥३०॥ ऊचुः परस्तं वयस्याश्च हलस्वं वलवान
सि॥ पर एको धारयसे नं गिरिराजं सुतं यपा॥ ३१॥ न भेत यं नवा कर्यो विंता

एम०
६०

यपंति पयस्तथा ॥४०॥ एवं समाहसुहृत्सा गिरिराजे प्रमेश्वरः । परमानंदमाधवेव
जस्मस्तु विचेष्टिते ॥४१॥ यशोदाविस्मयवती तं प्राह सुतकिं वपाः । तपस्वी लपुराये
नगिरिं धारयसे बल ॥४२॥ अथोवाच हरिर्मातर्गिरिः स्वयं पतते मयि । स्वपत्नेनाति
संतुष्टो ददाति च बलं मयि ॥४३॥ यशोदे वाच देवेशं रहस्तुल्यं हरिः सदा । ब्रह्माद
यो देवगणाः शंकरश्चापि रहस्तु ॥४४॥ हरिः प्राह गिरे मातः सर्वे देवगणा इह । इति
वंतिमतिपाषाणमपि सर्वे रिवेत्स्वरि ॥४५॥ ते महासंप्रीतिसंयुक्ता बलं च धरणा
कृतं । प्रपृच्छंति तं संदेहः सुशक्ता साय थापुरा ॥४६॥ रोहनादि स्वकं कार्यं च
कार व सुनिर्भयाः । एवं धृते गिरौ सप्त दिनांते प्रलयांबुदाः ॥४७॥ मुक्त्वा जलं च नि
स्तोया बभूवुर्विमदा स्थलदा । वारैश्चेंद्रायसस्य क्रुस्तुरूपं पदं तमारिता ॥४८॥
महाप्रलयतोयं यः पपौ स्वात्मेच्छया हरिः । तस्य भक्ता निस्सरणं न चित्रं प्रतिभा

तिमे ॥४९॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये पंचदशोध्या
यः ॥१५॥ ॥ श्रीनारद उ० ॥ निवृत्ते तत्र वर्षे च जलदे घृतपैवच । नारसंपर्केषु
रम्येषु वनांतेषु यथापुरा ॥१॥ भगवानाह गोगोपान् सुमतां वाक्यानि वः । गंतव्यं च
यथास्थानं समस्ताभिर्युनामनु ॥२॥ हरेर्वचनेषु च एवं व्रजवासपुरातनः ॥ निवृत्तवा
तवर्षे तु गतास्ते जलदायपाः ॥३॥ इंद्रोपि गतदर्पश्च कृतो गिरिवरेण हि । एवं तु
क्षे भगवताते निर्जग्मुर्गिरिस्त्वनात् ॥४॥ निर्गमे ते सर्वलोके तु विलोक्य च पुनः
पुनः । भगवान् हि तु गोभृत्वा पूर्ववत्स्थापयाद्गिरिं ॥५॥ संस्थाप्य हृत्तयिया तु मलम
च गिरिं मुदा । गोपाः सतस्थुः स्वस्थेन सहिता । सर्वएव हि ॥६॥ केचित् जगुर्वादयंतो
ननृतुश्चापरे तथा । रक्षश्चामेहरिं तत्र सत्यमानंदनिर्भराः ॥७॥ केचित्तालिंगयंत्यस्से
नु प्रणेमुर्जवासिनः । केचिन्मपादि यान्न स्वस्तु रुक्मेय कपेमि जेतर ॥८॥ व्रजमा

काम्या० ५२

गमतेसर्वे नीराजनंदनंरनं । निर्भयाश्चनिराबाधा अभुः सेपुनहेपुच ॥९॥ अथा
हनुगवांलोकंगत्वासुरभिमब्रुवं । हे मातस्तु दयस्वं नु गोधनं नंदगोकुल ॥१०॥
यथापूर्वं वरोदत्त सपैव परिरक्षितं । हरिणानंदपुत्रेण न बाणेवर्द्धनाथल: ॥११॥
सातिश्रुत्वा कामधेनुः प्रेमाश्रुयुतलोचना । मतश्च केहरिंदृष्टुमणेनाभिरंत
दृ ॥१२॥ किमिंद्रोयं त्रिलोकेस्मिन्सर्वस्मार्दवस्मा पिपाति न वेतावेनसंनाशि
तंगोवृंदं प्रेषिताः क्षनयांबुदा ॥१३॥ अस्माकमिंद्रो हरिसो स्तुगवामिति विचिंत्य
सा । समाजगाम यत्रास्ते हरिर्वृंदावनव्रजे ॥१४॥ अपि पूर्वं दृष्टपूर्वं स्वस्पे तस्य
नयांबुदनो धनं । विमनाश्चिंतयामास नाव शक्ये मनागपि वा ॥१५॥ कृतक
र्मिरद्य स्तोनन राक्षमभवैरेषेत न कर्त्तुमितितद्वरं ममानर्थवरं भवेत ॥१६॥ राम ५२
एवंचितयतश्चारेरुरुकंकामधुधाव्रजं । याति द्रुत्साभिषेकायगवामिंद्रत्वे

कारणात् ॥१७॥ अथैनं द्रःसुरभिं गत्वा पादयोः प्रणिपत्य च । आगः क्षमापयांच
क्रेरंजो धिगितिसंवदन् ॥१८॥ सुरभिस्तमुवाचेंद्र यत्त्वाति ज्ञातमेव हि । गवा
मिंद्रस्तु कृष्णो मेभविष्यति न संशयः ॥१९॥ ब्रवे चेदनर्थं निबहं हरिके दुर्मिदेष्ट
सिंतहि तत्वं समासाद्य शरणं व्रजयाव्रज ॥२०॥ तेजस्ते ज्ञास्यति नाय क्षुपस्तु
यद्येव नासकांत देवपरमंतवं गोकुले स्थितिर्नितय ॥२१॥ नानुजः कस्य
चिद्रूपं न भ्राता स्यापि कश्चन । जगतामुपकाराय भारं वा दितपापिहि ॥२२॥ ए
वं ज्ञात्वासपं हलं शरणं गच्छ माधवं रस्तु क्रूरं द्रोपि हरिदृष्टुं गंतुं मनोदधे ॥
२३॥ सुरभिं चाह मे मातमर्थे भ्रान्तः प्रापय । अहमप्यागामि ष्यामि ह्रतो देवे
स्त्वयासह ॥२४॥ सहायश्च भविष्यामि तव हस्तनिषेचने महोत्सवं तत्र गो
भिषेकं कुरु मानदे ॥२५॥ एवं तु संविद्रं कृत्वा सर्वे देवाः सवासवाः । कामधेनुं

स्तुना ॥ भारावतरणे पुत्रमस्य साहाय्यमेष्यति ॥ २५ ॥ तस्मिन्स्सर्ववंते कार्यवता
धावंत यैव वा ॥ किंच यन्मेमनारस्मृहृता तामिरिधरेत्तदि ॥ २६ ॥ तस्मात्स्नामभिषेक्ष्या
मिगवामिंद्रपदेष्ठभे नैलो कपिंद्रो जगतांगवां न्नाक सेवनेवहि ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वा त
पयोधाराभंतरिक्षे व्यमुंचत ॥ तेनाभिषिक्तः स बलो भगवानभ्युमेधिके ॥ २८ ॥
रुंद्रः प्रणम्य भगवंतं प्रवाच देववानैवदेस्मिपरमधुरूपं पुराणं ॥ नायपोरत्नं त्वि
मग्नमताधिगमस्तुय कृते यपप्रभुंजन्तरानवोवं ॥ ३० ॥ काहं प्रभोतव म
दवसमुद्रपारं प्राहुर्हु मस्ति भुवना धिपतिवमानी दक्षं विधाणतितलोकवि
धान्स्हृदत्रा दिपिनपितरेशा रणं प्रपद्ये ॥ ३१ ॥ इत्येस्तुतामिलिवावानुक्लसे
न सत्संगतः ॥ इंद्रेरावणारूढ अभिषेक्तुं प्रचक्रमे ॥ ३२ ॥ मेराकिनीजलैः
स्वर्णकुंभवक्तविनिस्सृतैः ॥ पुष्करेण धृतैः संसे स्नापयामास वैमुदा ॥ ३३ ॥ अ

कासा० ४३ पुरस्कृत्य पयुद्रावनंज्जनः ॥ २८ ॥ नवमे दिवसे प्रातर्यदागोचारणंगतः ॥ भगवा
न्बलदेवेन गोपगोभिश्च संयुतः ॥ २९ ॥ तदांतरिक्षात्पवनो मेघरस्सुमनोयुतः
॥ वावौ संहर्षयन्गोपान्वृंदावनसमीपगः ॥ ३० ॥ गोपानां पश्यतां तत्र दिव्यसिं
हासने हरिं ॥ मरुतः स्नापयामास सुमाल्यवलनसंयुतं ॥ ३१ ॥ सुरभिः प्राहमोदेव
जगन्नाथपरात्परः ॥ सत्वं यत्परमं तत्वं च मेवासि चपारिनः ॥ ३२ ॥ त्वमेव जगतां धा
ता स्वरूपादि रूपभाक् ॥ विरराजजगत्संकेजगद्हितकरः सदा ॥ ३३ ॥ लोक
स्तु कर्मणा सेन वैचित्रस्तुत दुःखजं ॥ प्राप्नोति नात्र वते देववैषम्यं का पिवर्तते ॥
॥ ३२ ॥ अयमिंद्रो विभक्ता धर्मसमाविशेषपिमयपा ॥ रजोमय्यामोहितस्त्वाम रा०म० ४३
त्तु जमन्मते बुध ॥ ३३ ॥ तस्मादेनं समीक्ष्य त्वह्ना गस्समपिप्रभो ॥ एवं नो वंतार
त्वंभगवन्भयमानो स्समर्दया ॥ ३४ ॥ इत्युक्त्वा सुरकार्यंतिकं तं वांच दया

विष्णुतिनसंज्ञाय ॥५१॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये
षोडशोध्यायः ॥१६॥ ॥श्रीनारद उ०॥ अथ व्रजे समागत्य गोपैर्गोपैरुकोप
सुस्तवः ॥ गोप्यः गोप्यः समाकल्प्य पुः परमिकां मुदं ॥१॥ ऊचुर्नंदं समागम्य
स्वपृच्छद्याचाल्युतां यद्रामेषु वतीर्याय मस्मात्तु पातिवंधुतां ॥२॥ अपाग
त्यहरिः मातृभवतांबंधुनामयोपरि सापरमा प्रीतिस्तदेतन्नाविचार्यतां ॥३॥
यास्मिन्सोस्मि परंपुष्णंति करीतु सर्वपानंदपुत्रोभवद्बंधुरिस्येव व्यवसीयतां
॥४॥ इत्युक्ते व्रजनहृत्स्ते य युर्मुदितमानसाः ॥५॥ धंधन्यावयंधन्या इत्यवोचंस्तु
सर्वशः ॥६॥ अथ गोपैर्बहुशो द्वारे प्राप्य दिश्य सुरखंतदा ॥ संभाषणस्पर्शनस्मेरन
यनांतावलोकनैः ॥७॥ विलासमाधुरीलोलमानसा गोपकन्यकाः ॥ कात्यायनीव्र
तं चक्रुः सर्वाभिसिद्धिप्रदायकं ॥८॥ व्रतेन तुष्टो भगवान् तद्रूपो कं पुरा मया ॥ गते

कात्या० ५४ पतत्रमुदा देवाः कलशैश्च प्रपकृष्यक ॥ मुनयः सिद्धसंघाश्च तापपंचकुरस्तुतं
॥४३॥ तदाने घोदधि मधुपयो घृतं विस्तुस्तुवुः ॥ हरिं मधुस्तुताः सर्वे पुष्पैः कल्पैश्च
स्पृशुताः ॥४४॥ नगन्यानंदएवासीदभिषेकोत्सवस्तदा ॥ रेत्यानां मानसेत्रासा
ज्जातोप्यंते सुरैरपि ॥४५॥ अथ पद्मस्यं वेलं नापि दिव्यभूषणभूषितां छत्रादिरज्जो
पचारैरर्पयामासुरंजसा ॥४६॥ अथ कामदुघा गत्वा दिव्यं तिलकमादधे ॥
गोविंदस्तु तं ॥ च गवामिंद्र इति नाम करोत्तदा ॥४७॥ महोत्सवं ततश्चक्रु
र्गंधर्वाप्सरसो मुदा ॥ नुनमुनयः सर्वे वंतमथो द्विजा ॥४८॥ वृंदावने
ये द्रुमास्ते ति गोविंदाख्यं परंपदं ॥ तेषामभीसितं कामदुघा संपूरयिष्यति ॥४९ एम०
॥ इति गोवीकलौ च ये तल्लालपनं परं ॥ तिरब्रुवतस्ते सर्वे हरिं नत्वा पयमु ५५
दा ॥५०॥ इति गोविंदाभिषेकं श्रुत्वा तत्र नत स्पृदुः गोपिन

सम्यग्ध्यायंति मनसा परं ।।१७।। ग्रीष्मकाले दिनान्येवं अतिदुःसहानि च । संक
ल्पाः अपि तासां नूनं हृन्नाः स्मरगोचराः ।।१८।। यामिन्यपि यतस्तैर्वा सौरास्सकालेंदु
जोत्तमाः ।। निशा तासां न नैवेषु कदापि सुरदिवानिशे ।।१९।। यतो मे ओजनः हस्सः
सौभाग्यैकनिधिः स्मराः ब्रुतादिभिर्यतो ध्यासां न संगप्पासु रतिस्तराः ।।२०।।
जाग्रद्रगयायोरहस्तस्यै भूमगोपिसः । महानिद्रा तदात्मैकं यत्र सामान्यस
मान्यसमागमः ।।२१।। वशीकृतानासां कामेन अपि पुष्पमयैः शरैः । जितकं
दर्पसौंदर्यं श्रियं तस्मात्स्वबलोते ।।२२।। मारक्षेत्रोऽजनैर्घ्यासां सुरलीरवसंनिभे
।।२३।। शंतरं वेकुर्वेतत नस्मागस्तं कृणस्तदा ।।२४।। विषयेषु विरक्तं वै योगिनीनामपि
वाडुतं ववःसंधापितपानात्तैर्हस्यान्ति कारणे ।।२५।। लोकवेदरताया नुमपी
दृष्टेरवलोपमाः । जातितामिर्दृस्संगमापतितेनामेन विश्रिमे ।।२६।। यदायं जन

कासा०
७५

हेमंतमासे तु भाविनी शरद्यंति ।।२७।। दिनानि कल्पमायाणि जग्मुर्विरहपीडया
। नेत्रयोः प्रीतिरलयायात्तातोऽप्यमादरेण ।।२८।। तथापि विज्ञस्मोस्य किःस्तार
दतरं पुनः । ताकुचुःहस्यहस्येति मरयस्तरवानिशं ।।२९।। मार्चो क्रमात्त्विनष्पंतेद
धिसामाहतां पुनः । हस्तुकेन्नगीमध्ये स्थापितो दधिमंथने ।।३०।। स्मादिना
म हस्यस्येव रत्नं पुनामसुवक्षेत्रेषु यतः हस्येमनस्तिरतिस्सर्वदा ।।३१।। व
रस्तेषु विहस्येनैर्हरो न विनेति च । मोक्षो ग्राहनते नास्ति सर ब्रह्मो भुविकश्चन ।।३२
।। मातर्व्रजतिमोविरंगोचारण्हरतो ग्रामे । विलोक्य मनसालिंगनरकारे ल्लेवृत
तसा ।।३३।। दिनांते रविसंचारे दृश्यमानस्य निर्लिपा । परस्मरंसं कुर्वाति किंकुर्वेद
स्सत्यपि ।।३४।। रवेरस्तमये स्नोस्ति शीघ्रं किंकस्तमेति च । इत्यादि चिंतयंतेनस्से
ध्यानेकतत्पराः ।।३५।। शीतकाले रात्रिं तासो युगकल्पं नवं तिवा पातर्दृष्टहरिं

राम०
७५

कामा॰ संचेषु तिष्ठत्स्वपि विलोकितुं । हरिं यास्येव ते पांसुलक्ता हरी हता तदा ॥ २६ ॥ हे कां
५६ तहस्य नस्य स्का किं ते गेभ्यो रसे रतिः । दत्वा कुन्मादकरान्तो वदंति गुरुसंनि
धौ ॥ २७ ॥ कृत्त्वस्ते पतिमीचे तु कास्तु व्यग्रचेतसा । मत्र्छां प्राप्य पतंतास्तु
मासि विच्छेदस्तं प्रवात ॥ २८ ॥ एवं नवस्व वस्था सुजाता स्तु जगदीश्वरः । मह्
यो गाभरिष्यति गोपकन्याद तिप्रभुः ॥ २९ ॥ रूपालु वाम्ना नम्कुकेरा सली
लां प्रतिह्जा । जात त्रारद्दता यांति पौरलें निन्नाकरे ॥ ३० ॥ एकः स यं रमा
नाथो गोपीरपि तिप रोमवत । कात्यायन्याः प्रसादेन ननता सां विघ संभवः ॥ ३१ ॥
रासप्रासाद महद्भिः पिवादि परिमोहनात् । सार कुसुमसंभारै वैर्ल वर्ल विराजि राम॰
तैः ॥ ३२ ॥ वृंदावनं रतिगृहं हरे श्रियेंच कारह । कामो हि पकभावानां चेदा ५६
दीनां विशेषतः ॥ ३३ ॥ हरेरिच्छानुसंपर्कात्स्व त्ररात्ति ज्ञो पिता भवत् । पवनः
कुसुमामोदी मंदमंदतरस्तदा ॥ ३४ ॥ यमुनाजलसुस्नातः शीतलोतिव वैमु
दा । यस्मादसेवनादन्यप्यशुवति सुखं बहु ॥ ३५ ॥ तस्याः प्रसादतो गोपीनां सु
खदं किं निरूप्यते । त्रिवा तु लौकिकं कामं स्वयं कामो व नो हरिः ॥ ३६ ॥ गो
पीनां सुषसंपन्नेमुरूप्योकं परिच्छदः । सामग्री रतिकाले या सर्वा विहरिता
कृता ॥ ३७ ॥ मनस्यैवालौ किकिव सुखं निरायहेतवे । लौकिकस्तु पप कामः
पुष्पेषु पुष्प धन्विना । विश्वं नयति तद्वत्सुरली रवतोप्ययं । अपरं दावने
हरः सर्वरीपनमं पुते ॥ ३८ ॥ मुरलीगात तज्ञ एन समाकृपत गोपिकाः । श्रु
त्वा मुरलीगीतं गोपिका हृष्ट तत्परा ॥ ४० ॥ त्यक्त्वा हत्या निसर्वाणि जग्मु
र्वृंदावनं प्रति । अस्य एवाः कन्यकाः प्राया वय संधि सु ॥ पदराः ॥ ४१ ॥ तासौ
कामो भवद्भिमाः हस्यो मानसकर्षकः । संध्या कालेमतिर्दिनं हत्वा श्रंगा

पत्युपंतिभवतांहिते।तदाकिंनुपुरस्माकंभवतीनांचकिंभवेत्॥५०॥तस्मा
द्यातद्भुतंगोष्ठंनसह्येयंममसंनिधौ।विरुद्धंवेदलोकाभ्यांव्रतानांपरसेवनं॥५१
॥किंवातात्पमपिभवेदुश्चतांमाविलंबय।व्रजध्वासिजनानंदकर्तव्यइतिमे
व्रतं॥५२॥ ॥इतिश्रीस्कंदपुराणेब्रह्मोत्तरखंडेकात्यायनीमाहात्म्येरासली
लासुसप्तदशोध्यायः॥१७॥ ॥श्रीनारदउ०॥इतिश्रुत्वाभगवतोवचनंता
व्रजस्त्रियः।महताकष्टेनदुःखेनभारमूचुस्तमच्युतं॥१॥हेनाथकिमसत्ये
नेवरदानंभविष्यति।धर्माधर्मौविचार्यैवंवयं।किंनतदावरः॥२॥अद्यतःप्राण
नाथाशुलपांकुहजनोपरि।चेद्विनिशतिभीत्वाकिमस्माकंभवेत्॥३॥मी
मांपिदितस्वकोयद्यत्वंनंदगोकुले।श्रुवतीर्लोकजगन्नाथसर्वकर्मतिमाचकुः॥४
॥त्वमात्मासर्वभूतानामितिसत्यापार्दश्रुतिः।अस्माकंनधर्मस्यहानिःक्वापिभ

कात्मा० ४१

रसंपदं॥४२॥कृष्णसंगाशयाःसर्वाःस्थिताश्चरराद्विजाः॥तास्तांकात्याय
नीमायामयंरूपंगृहेष्वधात्॥४३॥ताश्चसंप्राप्यमासस्मारणाद्धरिसंनि
धौ।कासांचिदभ्यपूर्वाणांपतयोगृहरोधनौ।अभ्यासंचकुरताश्चकयां
त्याज्यन्नाहाति॥४४॥धर्मार्थकामामोक्षाणिस्यानिकार्याणिसंतिहि।तानि
सर्वाणिसंत्यज्यस्त्रगुस्ताअगोपकन्यकाः॥४५॥विष्णुमायाविमोहेन
गोपास्तुक्रमनंतरा।नविदुःसर्वपाविभाःपरपंतोनिकेतनहिताः॥४६॥
अथपागतास्तदासर्वाःवीस्वगतमासमाः।कृष्णःसंवर्ध्ययन्कामंनमनो
तोनिर्जनंवनं॥४७॥रापरीत्हणंथप्रोवाचकिमागमनंमम।वः॥एवौसंसर राम० ४१
णंभीरुस्वभावानांचनोचितं॥४८॥नदोषधर्मोयुष्माकंयन्मात्रंतपिर
मोरत्वोपतिशुश्रूषणंसस्त्रकागमनंममसंनिधौ॥४९॥यदागतविविक्तः

सति ॥१४॥ इति कातरवाचाभिः प्रार्पितः करुणाकरः ॥ मनः संकल्पितं तासां
ज्ञातुं रासमरीरमत् ॥१५॥ रमापि स्वपतिं दृष्ट्वा गोपीजनरतिप्रदं ॥ स्वमंत्रं तासु
संध्याय रराधाम्बुजागमस्वयं ॥१६॥ याश्च वेदऋचो नित्याः प्रमाणेनैव संस्थि
ताः ॥ गोपायंति हरिं यस्मान्नानालिंगविभंगिभिः ॥१७॥ अथ पोस्त्वेन गोप्यो राधा
पार्श्वे व्यवस्थिताः ॥ याश्च गोप्यः षोडशानामधिष्ठात्र्यपुरोदिताः ॥१८॥ अथ पात्म
स्वरूपस्य पुलैर्गोपायनात्मदा ॥ अथ वर्षाः संनिधौ तत्र हरेः समव्यवस्थिताः ॥१९
॥ तत्र मध्ये कल्पवनादीतटकुसुमान्विता ॥ भूमिर्यत्र समा स्निग्धा धाहसपु
गंतदा ॥२०॥ तत्रर्हि मेदनी चापि घोषगानो निरंतरा ॥ तद्दशैवं गोपीनां तद्धि
र्षिकन्यकाः ॥२१॥ तद्दृष्ट्वा नमूर्त्यन्यगोपि कामरसामविता ततो बुद्धिं न
नाद्याश्चस्तु वंतिभिस्त दा ॥२२॥ ततश्च गंधर्वगणा गापेतिवाद्यंतिराज्य

कात्या० ४९ क्लिष्ठा ॥५॥ तव माया प्रकृतिना या देवी कात्यायनी परा ॥ सेवास्माकं मा च पितृमोहि
का संभविष्यति ॥६॥ विरहाग्निमहज्वालाकवलीकृतकल्पता ॥ वर्तते नाथ
नो देहे त्वदीयमधुरामृतं ॥७॥ शरणागतसंकल्पकल्पवृक्षोऽसि मानद ॥ करप
द्मसुखस्पर्शं कुचेषु कुरु सचर ॥८॥ यदि लक्ष्मी तु वासंगव्यप्यंकरपुगंतव
॥ पादस्पर्शं न ऋद्द्येतापत्स्कुरु प्रभो ॥९॥ पादांबुजं च भ्रमरैर्न कश्चितैः
समावृतं तत्पापि योगेशात पाहृत्य समनेन प्र ॥१०॥ नमे सीदंतिम कास्तु कं
दाविंद्रिति ते व्रतं ॥ भुजं स्कंधे कुरु स्कंधे शानुसभीनां तु पालना ॥११॥ ब्रजवासीजना
नंदः कर्तव्यः इति यत्त्वया ॥ सो ऽकं दयालुर्ने ज्ञानन्त देवं कुरुष्व नः प्रभो ॥१२॥ पुरुषो न्नाम रास०
ते दास्यं कर्तुं स्पृहयति व्रता ॥ सर्वेसि कामतोस्माकं सुरूपपादेस्ति तस्य भो ॥१३॥ यत्र ४८
या मुरली गीते हृतास्माकं कृते मनः ॥ तत्समर्पय येनाशु पास्याम स्मगृहा

कात्या० रिस्थाः सुराः सर्वे यतिकालेसुमैस्तदा ॥२३॥ येतिवत्रृषुः सर्वे देवीभिर्यौमया
५९ नगा ॥ ऋतवषट् सवृर्षं तिपरान् सुमनोपवान् ॥२४॥ परां गांधंकारिताश्च किं
वित्सरूपं तिदेवताः । गायंति दुंदुभिश्चापि वादयंति प्रहर्षितः ॥२५॥ एवं रास
मदेहृते गोप्यस्ताप्रेम निर्वृताः । भगवत्संगतः सर्वे मनोरथमवाप्नुयात् ॥२६॥
भगवानपि विश्वात्मा परमानंदकंदलः । सर्वासामेकरूपोपि मनःकल्पितमो
दधौ ॥२७॥ ताः समं नवतुष्ये मा भगवत्संगनिर्वृता । न विदुः संस्वदेहं वाकु
तो गेहादिकं पुनः ॥२८॥ समस्तेकं परानंदमुचैव वरतानिचा । अधरामृत
पानेनज्ञकुचविरलं ज्वरं ॥२९॥ तासां चु गोपकन्यानामनधीतेः कतस्ये संगी रम० ५९
तरंगसंसृतं चित्रिभंगवक्तृकपाटदधौ ॥३०॥ करतललसद्वेणुरमारमणगुम्फपरिश्रि
त्यस्वनो हतस्तेन संमोहितं जगत् ॥३१॥ किशोरकलकंठकेमधेसलग्नाग

युग्मं जगन्मंगलमावृत्तौ ॥३२॥ कोदृशीनां गोपीकानां संगीतगुणहृतयः । स
हस्रं षोडशं तदा प्रादुर्भूता विनोः पुरः ॥३३॥ रुचोवेदगतास्सम्यग्गायंति जगदी
श्वरं । नृत्यंति नाना लिंगैश्च दृश्यकैः नृतकौतुकाः ॥३४॥ ताश्च तुरुत्सवन्या ॥
स्तारूपीणां नृत्यगीतके । अभ्यसति मुदा तत्र परमानंदनिर्भरा ॥३५॥ गांध
र्वश्चात्मजातीयैः भागवीयैस्तवैहरिं । गायंति चापि रंसंति गीतज्ञा स्वानुसा
रतः ॥३६॥ मुनयश्च स्तवानात्मबुद्धिभावितसंस्कृतान् । नरंति जयशब्देन वर्ष
यंतो हरिं तदा ॥३७॥ इति रासरसे सम्यग्निवृते हरिणा तदा । गोप्यस्ताः मेनिरे
त्मानं सर्वसौभाग्यसुंदरं ॥३८॥ साहंकारश्च तं मत्वा नेत्रगात्रविचेष्टितैः । सर्वाश्रि
यज्ञो हरिरेवं मनसि संदधे ॥३९॥ संयोगः पुष्टिमभ्येति विप्रलंभादनंतरं । नत्वा
साविप्रलंभोस्ति तदलंकार गोचरः ॥४०॥ एताश्च मामपश्यंत्यो मोहमस्तरहमिति

काला०
५०

धकवं। तस्मादंतर्दधे रूपमासां दृष्टेरगोचरः॥४२॥ अथांतर्हितईशस्तु राधयासं
युतस्तदा। किमेतदिति मुग्धास्ता निपेतुर्भुवि मोहिताः॥४३॥ ॥इति श्रीस्कं
दपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये रासलीलासु अष्टादशोऽध्यायः॥१८॥
॥ ॥श्रीनारद उ०॥ स्थानांतरं गते हंसे कुंजक्रीडापरायणे। विचिक्युस्ता रसिका
स्तद्दर्शनैकलालसाः॥१॥ प्रतिवृक्षं व्रजंतस्ताः पृच्छंत्योपि पतमोल हरिः। गतो सार्कं
चित्तचोर इति प्रम्लादु नाः॥२॥ हरेः सकलचेष्टासु गतचेष्टासु गतचेतसस्तु गोपि
काः। हंसोहमिति भेदेन स्वात्मानं दृढ़मुस्तदा॥३॥ ऊचुः परस्परं तास्तु रतः कसमा
मिनी। हंसोहमिव पश्यध्वं गतिर्मे ललिता तरा॥४॥ मुरलीवादने निपुणा काधु
रीजीतगोचरा। सौंदर्यं कोटिकंदर्पजयि चापि निरीक्ष्यतां॥५॥ मयैव पूतना
बालघातिनी शोषिता पुरा। शकटासुरभंगश्च मयैव विहितस्तदा॥६॥ मे

हृदग्मोहस्तेनाम्नामार्तवकृत्तलरवेलायमलार्जुनयोर्भंग कारदंश्रसबलात्तदा॥
७॥ यमुना विषसंपर्कपरिहीनेन चेतसा। मया कालियपुच्छं सौ संस्थानाच्च विवासि
तः॥८॥ मया शक्रमहायज्ञो नेहतो गिरिमहस्तथा। ससत्वं गोसिध्याप्यनुतो गोकुलं
मुहनि॥९॥ मलयांबुद चापिरविस्तस्य हंसतानुकरणैः सर्वे गुरःप्रेमसंयुताः
॥१०॥ अथैकं तापयंति स्तुनजाता विरहस्य च। ततो वना हुलं हुलं पदं वि विकपुरा
दरात्॥११॥ धन्या वृंदावनमही यत्र माणप्रियस्य नः। पदानि पारिदृश्यंते निजचि
ह्नांकितानि हि॥१२॥ पद्रूपे पूर्दुरेखा पद्मपत्रं तामनोहरी। यतः सर्वोपरिपदंका
लादेहृदि गोभवेत॥१३॥ अंकुशेन हरिर्लपदं दृश्यते हृदयंगमः। महाकालगज
ज्ञोम हंतुं मन्ना भ्रमति सर्वतः॥१४॥ ते सेदं मे कुशं वेनंनियंत्रणिय मंनवेता व
ज्ररेखो हृश्यते स्मिन्दे दक्षिणे ह्या॥१५॥ ननु दुःखगिरी नमे नसामप्येस्त

रास०
५०

का॰ला॰ ५१ चयस्यापि पदं चेद् दृश्यते तस्मिन् छत्रकारं सुशोभनं ॥१६॥ यच्छायां मानवो लोकस
तापत्रयभयं न हि । ध्वजरेखा दृश्यते यस्य ध्वजो पयरि संस्थिते ॥१७॥ ध्वजाहृतिपदं चे
ति सूचयतनिरोसतां ॥ अष्टकोणं चात्र पदे दृश्यते सिद्धिसूचकं ॥१८॥ यवांकुर
सरेखा चेद् दृश्यते दक्षिणे पदे । तेन किंचं भरतं च सूच्यते सर्वगोचरे ॥१९॥ सलि
कश्चात्र पदे दृष्टं तु तस्मिन् तस्यास्ति सूचकः । वामे सव्ये च पदे पुनः मीनाकारं म
नोरमं ॥२०॥ ये मीनं जनवत्यो ति चरणे प्राप्नुवंति ता न । सविना भाव संलीना
कं रोत्से वेति सूच्यते ॥२१॥ भित्रि चि त्रमिश्रा प्रसामत्रैव चरणेनतः । सर्वादिका
रणं ब्रह्मपदमेवानि रूप्यते ॥२२॥ विपद्माकाररेखापि दृश्यते स्मिन्मनोरमा ॥ राम॰ ५१
अनंतमपरिच्छेद्यं कोटिशत्रोदसंयुतं ॥२३॥ च नरेखा दृश्यते व जनगड द्रुत्य
सूच्यते । त्रिकोणं दृश्यते चात्र निगुलाधीश सूचकं ॥२४॥ चंद्रार्द्धरेखा वा

त्रापि दृश्यते मतसंयुता । अर्द्धचंद्रेण चानेन कोटिचंद्राधिकेन तु ॥२५॥ म्रियते
सज्जनाः सर्वे परामृतभुजो ऽमराः । इति संसूच्यते दुरवदीयते गलहस्तकः ॥२६॥ पूर्ण
कुंभाकाररेखा दृश्यते मंमलाति का । सन्मंगलानि धानानां निधानं चैतदुच्यते ।
॥२७॥ गोपदं दृश्यते चात्र हृषीकेश वसूचकं । गवां बुद्धिप्रियाणं च पदमेतद्युतो भ
वेत् ॥२८॥ जंबुफलाकाररेखा दृश्यते चात्र सुंदरा । मका प्राहुडजीवानादिफल
दे ति च सूच्यते ॥२९॥ एवं पद्मपेत्स्यः पदानि लुब्धबुसा सुरेणुषु । प्रियपादरजं स्पै
नान्यं तदुष्कूलनादयं ॥३०॥ तापं दूरीकरिष्याम इति बुध्यामृतांतरा । पूप्यते तैः
पदैः सख्यः पृथ्वीपुलकमंडिता ॥३१॥ नृपवीरुद्ध संप्रवृक्षितेनं तु तुप्रपन । वा
निवातीयमत्रापि वनमान्नास्सुगंधितः ॥३२॥ परं तु राधाहृदयं चंदनेन विमि
श्रितः । सुगंधोपि दृनोत्स्मान सा कंपरेव ज्ञ नात् ॥३३॥ यमुतीरतपसा

तस्माद्दंसस्त्वनि भग्नदुःखास्सर्वं सुखं ह्याप्नुवती भवाम ।।५१।। इत्थं विरहसंभ्र
मभरक्षिंतनार्दिमाः। नतिकुंडुर्देहगेहादिकिंचिदन्यदपि द्विजाः ।।५२।। भगवान
पि कुंजेषु राधया परिरंभितः। तस्मादिच्छानुसारेण रतिक्रीडापरो भवत् ।।५३
।। रत्नं तेसावरंकांतमंडनानित्यमेव मे मस्तजीकुरुसखीनां त्ववर्ततिसान्निधौ य
तः ।।५४।। हरिरिच्छानुसारेण चक्रे शृंगारमादृतः। शिरो ज्ञये पकुसुमैः सवेव्वा
चीतैः शुभैः ।।५५।। अन्नं दुनमाधवत्वयपा स्थानंतया हरिः स्वकौस्तुभे पुरखंड
स्याद्वदर्शयदात्मपिहि ।।५६।। एवंतं स्ववशं मत्वामानसो कांतमाबुहाद्वाकृता
चस्कंधेनानमतोगंतुं हरिस्तदा ।।५७।। साप्याता नं परं मेने हरिसंबूलयेचकामिनं ।।
मामुत्तायाविकुंजे कुसुमैः शय्यां कुरुष्व मे ।।५८।। जयेत्नु शे हरिस्ता नुत
पोत्रुकेगतस्तदा। पुष्पावचयनाम्नानुगगतौ तत्र न मीश्वरा ।।५९।। रेकांत कुं

कास्मा० ५२ वरिशोधितचेतसां। सद्भुजानां रविनांच परोप हृति कारिणं ।।३४।। वेदाना
मिव पत्रंपनुमौनं तस्य निरूपणे। हरिणा किं नियमितागोपी स्योवदं श्विति ।।३५
।। एता भ्रमालती जाति यूथिकाः तत्ससंगताः। रोमांचिता इवाभांति पुष्पिता मे
नमास्थिता ।।३६।। तुलसी चैयमासक्तास्व पतिं किं न दर्शयेत्। सर्वाभावे पि यन्मा
ला सर्वांगिं व्याप्यतिष्ठति ।।३७।। प्रातिवेश्मीयरिंगतः समुच्चस्य कश्चिद्यता त
दा किं दुःखमनुस्मयतिवेशजनस्य वा ।।३८।। इति ब्रुवंतो ददृशुः किंचित्कुंज
कुटीरकं। यत्र कौसुमशय्यायां रनिवधाद्दिसह्य कं ।।३९।। परस्परं सुखस्पर्श
सुसारधाराति विलोसिनं। कामशास्त्रोक्तावंधानन्यानंदविहारिणः ।।४०।। रामं० ५२
नौ कंग भवतीति स्तुकर्तव्या किं रमापते। रमास्थाने करोत स्मानयवा लम
नोरथः ।।४१।। दासो वयं दर्शनमात्र लोलायदिक्कचित् [illegible] पेक्षमापतिः।

का.मा.
५३

तोसि त्वं गोपीजनमनोहरः। ननु तेन गोपीषु पक्षपातोस्ति सर्वदा ॥५१॥ दक्षिणस्त्वं
पुरा भद्राक्किं राववमुपागतः। इत्यक्षेयतीसास्त्विकोकुंत्रे पुततदा ॥५२॥ गोप्यश्च
तानिस्थानानि दद्रशुर्मेदुनादिकं। कुचुश्चानहतं कांतामं डनं हरिणा खिलं॥
॥५३॥ वानुकावस्थिति स्थाद्केदृश्यते तिमनोहरा॥ अत्राव हृद्भितोस्कंधे
परमग्रं प्रदृश्यते ॥५४॥ इत्थं वदंत्यो युतदा गोपी पुहरिवंचिता। राधा तत्रागम
त्कोसौ प्रियःसारयंताः पुनः॥५५॥ तोक्रचुस्तां कथं देवि जगदं घिपदा बुनः। स
त्काहरिर्गतो नित्यं संनिधानेति विश्रुतां ॥५६॥ सामानुना स्याधिकाद्यास्तूना
वाक्किंचिदस्ति हि। भक्त्याभजंति सामेन परंतवेव विभज्यते ॥५७॥ अपि माद्वाद्
रतोसौ भवतीत्यवधार्यतां। मयामामनुसारा। इति भ्रांतेसेतदुःखमाप्नुतो ॥५८॥
तस्मात्वास सस्थजेत्वं नाम भक्तामन्वृताः। तत्रस्थाद्दृष्टितः सखा स्यामोप

सिनो हरेः ॥५९॥ इतित्रादितंश्रुत्वा गोप्यो प्रेमपरिप्लुताः। स्मवाकोत्पायनीर्दे
वीराससस्थानमुपागमन् ॥६०॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनी
माहात्म्ये रासलीलासु एकोनविंशतितमोध्यायः ॥१९॥ ॥ श्रीनारद उ० ॥ तत्रा
गत्य व्रजाः सर्वाः जगुर्नृत्यपरायणाः। श्रुतिसंपुकं देवलोकमनोहरं ॥१॥
ताः सत्या राधिकाहस्तं कस्तूरीश्यामलांगिकां। नटकच्छपरिधानं हस्ताभरणमंडि
तां ॥२॥ मुकुटं शिखिवर्हांतं विभ्रती हरितोधिकां। विराजमानं वेषेण को
टिकामजितात तदा ॥३॥ मुरलीरेवमाधुर्यसंमोहितजगत्त्रयां। पीतांबरेण संवी
तां तडिद्घनजयीद्युति ॥४॥ तथैवरासक्रीडायां परमात्सुंदरं परां राधिका
रतरासस्थली लीला लोकपर्हरि ॥५॥ मुमुदेतीव संप्रेम प्रेमतासां जगत्प
तिः। अंतर्हितः समीपस्थो। स्वाधिकं रंजनाय यो ॥६॥ देवाः सिद्धाश्च मुनयो

एन०
५३

काता०
५४

गंधर्वाश्रिसुदान्विताः॥ नेहृष्युर्सुरस्त्री मीतंम्भुवारपाल्लतंतदा॥७॥ देवांगनावि
मानस्थाः स्नरंरसुः साधुसाध्विति। अहोलावण्यातिरायोनतृगीतेचरणेभवे॥
८॥ गोपीनां परमानंदोयथागोविंदसेनिधौ॥ नानुसंद्धुरेताश्चराधिकेति
तदाद्विजाः॥९॥ एवंरासरसेमग्ना॥ दृष्ट्वाव्रजसुंदरीः॥ नस्तंभिरेओम
यानान्याक्रान्तेरस्तांतदा॥१०॥ तत्स्रुवंयुगलंदृष्ट्वामारमणसंस्थितं। पुनरेकं
मध्यसंस्थंरूपंदृष्ट्वागोपवधूविमुग्धाः॥११॥ नगुः परमयाभक्त्याभगवंतमधो
क्षजं। यशीतंवेदलोकस्थंमुतंकाजिमलापहं॥१२॥ जयजयगोकुलम
ढुंवपरिशोषितदुष्टपूतनाप्राण। जयजयशकटभंजनपरिरंभितगोपगो
पिकाजाण॥१३॥ जयजयमहायशोदागोदामबद्धगोपीनां। जयजयदामो
दरवपरिहृदयहूरवलजयजयमलार्जुनदुमेरा॥१४॥ जयजयगोचारणसंव

रास०
५४

र्द्धितवृंदावनर्द्धिसाम्राज्य। जयजयधेनुकदुष्टविघाततानंदवनाहितराज्य
॥१५॥ जयजयप्रलंबघातनपरीवर्द्धितबलभद्र। जयजयकालियनागद
मनविषहरणहृष्टचंद्र॥१६॥ जयजयशक्रमदघ्नयनधृतगिरिपीतपयो
।जयजयगोपकुमारीकाव्रतफलदानव्रतमोद॥१७॥ जयजयकेशी
वृषभवधनाशितगोकुलशोका। जय॥ गजवरवधविहितहर्षितमथुरा
लोक॥१८॥ जयजयमल्लवरिष्टबाधककंसमर्दयोधा। जय॥ रंगजनाह्लि
चयपरमामृतनिवहौघ॥१९॥ जय देवकीहृदयपरेहर्षितवसुदेव। जय
दीनसुदुःखसेनसाम्राज्यदयदुदेव॥२०॥ जयजयपांडववंशहृद्गितनवयौव
नेसर्वोर्वी। जय॥ मागधराजप्राणहरितदानवगर्व॥२१॥ जय॥ षोडश
शतरक्तनक्षत्ररामदेश। जय॥ लोकहितार्पहतगृहधर्माभिनिवेश

का०मा० ५५

॥२२॥ जय ॥२॥ भूमिभरावतरणकृतकौंतेयसखिचानय ॥२॥ कौरवदर्पहननकृ
तनयसारथितंत्र ॥२३॥ जय ॥२॥ द्रौपदीवसनचयपरिपूरणजगदीश ॥ जय ॥२॥ त
कृतरोषभस्मपितनिखिलभूमीश ॥२४॥ तथाजस्य कुमारिरूपैर्यथापाति
विस्मंजरामवृहे चयाहि नः ॥ नस्वप्रियोगाहिशिखिज्वालापराननुदयो विंदगोपीजनेश्व
॥२५॥ इत्थं गीतेनहरिरागानिकटस्थेनतच्छ्रुतं ॥ अयगोप्योपरामार्तिं प्राप्तुस्त
स्मात्यदर्शनात् ॥२६॥ निसाधनत्वापापार्ता हरदुःखेन खिद्यता ॥ यथादेवा
अर्पितयाहरिं याचंति दर्शनं ॥२७॥ अथतत्रैव भगवान्गोपीमंडलमध्यगः ॥
हृदयो जितसौंदर्यस्त्रिलोकीकेदिमन्मथः ॥२८॥ तास्तु दृष्ट्वांतिकंविस्मिता
गोपकन्यकाः ॥ पादयोः प्रणिपेतुश्च तस्य दर्शनमहोत्सवाः ॥२९॥ स्वागतं ते
सदानाथ किंकरीः परिपाहि नः ॥ वियोगानरसेताप ज्वलिताः शीतलीकुरु

रा०म० ५५

नानामंतरे विधिकलनामंतरे घानास्थिर एवं दृष्टिरादधन्नो उचीद् रसनेन रा ॥३५॥ स्तेंदु चापाधनाः सर्वे भक्तानां कां
मवर्धमपुछि×

॥३०॥ इत्थं वदंतः सौरैवं चसत्त्नैः शिरसाधृतैः ॥ स्वास्तु ते रासनंतंतत सम्यक्कुरणं
तस्मच्चकुरणं देसंयुताः ॥३१॥ तासां तापनोदयतावद्रूपाणि धारयत् रमेर
मात्ताभिस्तु कुंजे कुंजे हरिर्मुदा ॥३२॥ एवं वन्मडनंतो सांत्वपामासस र्व
गाः ॥ अस्माभिन्न्यमेनिरेयोगेश्वरविमोहिताः ॥३३॥ रासलीला पुनः कर्तुमा
रेभे पुण्यवर्धिनः ॥ विशोधोयं च सर्वं विपुलात्मकमंडले ॥३४॥ गपनीकान्वर्ध
गाः ॥ विप्लुतोप्यवनाः सर्वान्स्वतः सर्वकाशिरे ॥३५॥ दृष्ट्वा नेम हा नाप
दृष्टं ननु तत्कृतेः ॥ मवेंद्र मीलुप्तशिभिः सर्वममशिपिप्रिते ॥३६॥ देवराप
श्रिता मालाम ध्वजादायकमंडिता ॥ नित्या विराजते सद्वैभूषणैः परिभूषणैः
॥३७॥ एवं स भगवान् हंसः सर्वदेवेश्वरो हरिः ॥ कृष्णाय नामसारेकापी
नां वरदो भवत् ॥३८॥ यद्दृष्ट्वा लक्ष्मी चरितं प्रातः प्रातः पठेसरात्तस्य किंचि
दुःखादिकरा विदापि संभवेत् ॥३९॥ कात्यायनीचरणसेवनविग्रहेतोः

कात्या
५८

संप्राप्य सः गतिमतः परमार्थमात्ताः। गोप्यस्तथा सकलकामितमाप्नुयात्सः श्रु
त्वैवमेतदखिलं हरिसन्निधत्तें॥ ४९॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे का
त्यायनीमाहात्म्ये श्रीकृष्णबाललीलापरिपूर्णायां विंशोऽध्यायः॥२०॥ ॥
ऋषय ऊचुः॥ केयं कात्यायनी नाम सा वर्तीर्णास्ति गोकुले। माहात्म्यमखिलं
तस्या वक्तुमर्हसि सुव्रत॥१॥ श्रीनारद उवाच॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे गुह्याद्गुह्य
तरं परं। माहात्म्यं योगमायायाः सर्वपापप्रणुं करं॥२॥ पुरा सौरंध्रको नाम दै
त्यः परमदुर्जयः। दिव्यं वर्षसहस्रं तु तपस्तेपे तिदारुणं॥३॥ तस्य मध्ये भवत
त्रैलोक्यं सुरलोकानुतापिनी। ब्रह्मा दैवयानां निवरे तिदिविनै स्व॥४॥ श्र
पदे वाक्यभुनयो ब्रह्माणं शरणं ययुः। तपं तिभुवनानी ज्ञाता पश्यंति विं
चीयता॥५॥ अथ ब्रह्मा गम दुंदं कैलाशे गिरिसत्तमे। रुद्रेणत्वागतं स्व
जितः कमलासनः॥६॥ पप्रच्छ रुद्रः किं कार्यमत्रागमनकारणं। ब्रह्मापि

राम
५८

रंध्रको नाम दानव क्रम तपस्यति॥७॥ तद्विनाशार्थमायातो मां विद्धि लोकहितं परं
। रुद्रो मां हरिं गच्छति सर्व कार्यं करोति विभुः॥८॥ अथ ब्रह्मापि सस्मार तदा नारा
यणं परं। नारायणः प्राजगाम अथ रुद्रपितामहौ॥९॥ सम्यक्पूजित स्ता
भ्यां मत्कृत्वा स सनातन विभिः। प्रीत्यालोकयतां तेषां तेजसा कापि कन्यका॥१०॥
प्रादुर्बभूव देहेभ्यस्तेजोरूपाति सुंदरी। श्वेतरक्तासिततनुस्तया व्याप्तं जगत्त्रयं॥
॥११॥ तां दृष्ट्वा देवताः सर्वा उपेत्य मुदा जगुः। तुष्टुवुर्मुनयः सिद्धाः श्वारणाश्च
चैव तदा॥१२॥ अस्य रोगेनि विहाश्च पिनद्धमुर्मुदिता भवंतो विष्णु ब्रह्ममहेश्वरा
नास्मान्ब्रूचुः सा तमशक्तिकं॥१३॥ त्वमस्माकं स्थिता सृष्टिस्थितिसंहारका
रिणी। तथाज्ञस्त्व मस्माकं हन्तव्यस्त्वं हितमते॥१४॥ वंचे तं नाशर्वदेहे। एहि
नोऽनिवसंत्रिता। समष्टिरूपा चास्मात्वमव्यष्टिरूपानुदेहेषु॥१५॥ यद्बभु

कात्या० ५७ सदसत्वेनसाकारं धापिसंस्थितं । तस्य सर्वस्य सर्वस्य शक्तिस्त्वमत स्तोतुं न
शक्यते ॥ १६ ॥ नीलावास्यासु पादे विविक्ता नानावसे रायः । अलोणी त्वं वेदरू
पास्त्वंपिरूपा च संवंदा ॥ १७ ॥ त्रिलोकी लाप्यनंता चतुर्मेव परमेश्वरी । म स रू
पे देवशक्ते रूपाले पिच्चया हृतः ॥ १८ ॥ हृमें शक्तिनं दरस धारिका या त्वमे
वहि । वाराह शक्तिः धरणी धारिका पित्वमेव हि ॥ १९ ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्य
नायकश्च यया हतः । नारसिंहमयी शक्तिस्त्वमेवोद्यततामता ॥ २० ॥ बलि
द्रावद्वगनानंदनयामा सया पुनः । सा वामनमयी शक्तिस्त्वमेवं परवंचिका ॥
२१ ॥ निःक्षत्रिया कृतिर्दिक्रपयारामस्य भार्गवः । सा सर्वतोपि का शक्ति रू
पादेविवमेवहि ॥ २२ ॥ समुद्रे सेतुमाबध्य रामो धर्मधुरंधरः । रावणादी
नजघानैकोधयात्वं धर्मरक्षिका ॥ २३ ॥ बुधाः कालीमेति यतिय याश रामं० ५७
क्या । खिलं जगत् । सापित्वमेवासिता रिमाशसंघप्रवर्तिका ॥ २४ ॥ कल्किशा
पिकालरंतेनिहंति म्लेच्छसंचयं । यया शक्त्या सा त्वमेव हतमार्गप्रवर्तिका ॥
२५ ॥ रुद्रे यदात्मतत्त्वस्य स्फूर्तिर्नित्यं निरंतरा । सात्वमेवपरा शक्तिरानंदमयरू
पिणी ॥ २६ ॥ अव्यक्ता महासोपिकल्पकृत्पहतो घृमा । संहारकाले यो देवि सापि
शक्तिस्त्वमेव हि ॥ २७ ॥ इंद्रे वै लोकवर स्वापो लोकपालेषु चैव हि । सर्वा देवमका
शक्या वातेषा णांदधारणा ॥ २८ ॥ देपि वंधारणा चासुर ति रिपारिरूपिणी
। नानारूपतेवर्ष्शातैर्वर्णयितुं पराक्रमं ॥ २९ ॥ कतिस्थानानि ते देवि कति रूपा
णि वा पुनः । कति देवमवाशा वा नमि ति संख्या न विद्यते ॥ ३० ॥ एवं स्तुता त
दा देवि तानुवाचमहेश्वरा । यस्मात्कृतीतिसंमध्ये दलिता देववंदितैः ॥ ३१ ॥
भवद्भिस्तु ततः कात्यानवं तो वैभविष्यति । कात्या अयन मत्तासा अतः को

कात्या० ५८

लाभवंतो वै भविष्यति। कात्यायन मस्तस्मा अतः कात्यायनी स्मृता ॥२२
॥कात्यायनीति नाम्ना मां ये यजंति नरा भुवि। विशेषतः स्त्रियस्ता सां वांछितं
दुर्लभं न हि ॥२३॥ मार्गे मासि सिते पक्षे मार्गे हृत्वा विधानतः। सर्वा चैनैक
नक्तं वा मासं मय यतः ॥२४॥ पादपूजयंति गंधैश्चंदनैः कुंकुमैः शुभैः।
कर्पूरैर्मृगमदैश्च धूपैश्चागरुनिर्मितैः ॥२५॥ पुष्पैः कालोद्भवैश्चापि नित्यं
नवोधितैः समलंभैः फलतांबूलैर्नैवेद्यैश्च शोभनैः ॥२६॥ तासां सौख्यप
तिसुतत्वरीरोग्यतादिकं। धनधान्यादिकं वापि दुर्लभं नैव विद्यते ॥२७॥
केचिल्लभा अस्तथा। विष्णुरीशेगरुद्र इति स्फुटं। केशवा मासेति तत्केके राव
स्मनिरूप्यते ॥२८॥ विष्णुर्ब्रह्म महेशानां केशवो मार्गशीर्षके। मासाधिपति राम० ५८
रस्तस्य शक्तिः कात्यायनीत्यहं ॥२९॥ मां यजंति नरास्तु भक्त्या ये मार्गशीर्षे

सह के स्यां चतिषां नृहामुत्तरयदी सितं तद्दासा पि सर्वं दृष्ट्या नुग्रहः ॥३०॥ इति
श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥ ॥
श्रीनारद उ० ॥ इत्युक्त्वा सा तदा देवी गुणत्रयमहेश्वरी। श्वेतां सुखाद्येतवर्णां सृ
जेकन्यकां ततः ॥१॥ कोटिशारदपूर्णाम्बुजचंद्रोपमद्युतिं। नामरूपां सृष्टिं ना
म्नाचकार ताम् ॥२॥ अपरस्मात् हृदयतो रविकोटिनिभद्युतिं। सर्वसृष्टिकरां देवीं
स्थितिं नाम्ना ससर्ज सा ॥३॥ ततो नीलाकृतिं देहे रागनीलांजनवपोपमां। दैत्यसंह
रिकां देवीं संहृतिं चापि सा सृजत ॥४॥ अपताकन्यका स्तिस्रस्तपसे तापप
च्छसा। सृष्टिं श्वेतगिरिं गत्वा स्थितिर्बदरिकाश्रमे ॥५॥ संहृतिर्नीलनामानं
गिरिं गत्वा समाश्रिताः। परं तपश्च कुः स्वजनीध्यायंत्यो जगदंबिकां ॥६॥ अ
थो वा चाथ कंठकोहनिष्यतिनसंशयः। अपासंपादितः सर्वे भवतां च मनोरथः ॥७॥

का॰मा॰ ५९ कात्यायन्यपि दक्षस्य पुत्री भूत्वावमानिता ॥ हिमाचलात्तनुं लब्ध्वा रुद्रपत्नीव
भूव ह ॥८॥ अथ ब्रह्मान्धकं गत्वा वरदानेन लोभयन् ॥ तत्रिव वंशलं धाधुदेसर
जैतिचाब्रवीत् ॥९॥ सवदेव च्युतानां च संदेहैर्वैरोपदिनेः ॥ नरुद्रस्यागतिजने
तं विनाऽवध्यता तव ॥१०॥ भविष्यति न संदेह स्तु क्षोब्रह्मणा वृसः ॥ उद्दतिश्व
पो येना हृत्सो दृष्टि मोहितः ॥११॥ स दैत्यो व धूपे भूमे रतारिहं स्त्रकापि च
जनं धरवीत्यर्थं ततो धकरति स्फुटं ॥१२॥ स देवान्नपयोच केसें द्वान्तो
कं भ्रतापयन् ॥ धर्मगो ब्राह्मण देवीं च भूत्वा तीव्रदारुणः ॥१३॥ गत्वाग्रहे
त्वाकुर्नतिपर्वता नपिराय चान्न स्यागे न सुरासस्तुवरदानत्वजापतेः ॥१४॥ राम॰ ५९
तेनैव कर्मा राय स्तं पुत्र विजोपना न मान्मते मुक्ता ज्ञापतीर व मोहितः
॥१५॥ तद्व्याधे सुराः सर्वे मुनयश्च तपोधनाः ॥ शंकरं शरणं जग्मुः शरणा

तव स्मर्ल ॥१६॥ तुष्टुवुश्च ततो गत्वा कैलासं पर्वतोत्तमं ॥ नमस्ते त्र्यंबक ध्यौ श
त्रयाणां मंत्रकध्वमें ॥१७॥ पशवस्तु सर्वजीवानां पतिः पशुपतिस्ततः ॥ नेदेवो नो
महान्यस्मान्महादेवास्ततो मतः ॥१८॥ मंगलं सर्वलोकानां स्मृतमाचो सतः शि
वः ॥ शंकरोषि सभक्तानाम तस्ते शंकराभिधा ॥१९॥ कालकूटं विषं पीतो पजो
संरक्षित स्वया ॥ अतस्ते नीलकंठत्वं कुरु लाकुरक्षाकरा ॥२०॥ इति स्तुवा ततो
देवा भेजकं त्वमुमापतिं ॥ मेरोरुत्तरपार्श्वे नुदच्छनु गताहि ते ॥२१॥ मंदरवन
मध्यस्वलेमम पि कागतं ॥ सोगस्फथा जगदात्मा पापस्पा परिमंडितं ॥२२॥
पार्श्वेपाः पारिखदाश्चैनं स्तुतिभिर्जयवाचकैः ॥ वर्धयंति विश्वनार्थेन स्वगी
तमहोत्सवैः ॥२३॥ दृष्ट्वैतं प्रणेमुस्त भक्तिपुत्राः ॥ एवं युतां लयपापी
ड्यो मासतान्देवानष्टुमापतिः ॥२४॥ नेवदन भगनीज्ञानाहिनः शरणं

काला० ६० गता वा अंधकारस्य दैत्याल्लेशपयासं निरीक्ष्य च ॥२५॥ अथोवाच शिवः स
र्वानिर्विरेण विनिंसेति । धमनुष्यस्तु दैतेयो मा भयं कुरुतामराः ॥२६॥ यदस्य
मतिमयदीता ह्वसतेबलमोहितः । माविचारः प्रकर्तव्यस्त्वत्र दानवेनसं
शयः ॥२७॥ इत्युक्तास्ते ततो जग्मुः स्वस्थानं त्रिदशास्तदा । अहमप्यंधकं दृ
ष्टुं गतो लोकहितेस्पया ॥२८॥ संभासः पूजयामास पप्रच्छ च पुनः पुनः । दे
वनारद मध्यं त्वं किंचिदाश्चर्यसंगतं ॥२९॥ तदाहमब्रुवं तस्मै स्वाश्चर्यं पश्य
णु दैत्यपा मेरोरुत्तरपार्श्वे तु मंदरो नाम भूधरः ॥ तस्य द्रोण्यां स्थिरम्यं
मे दृष्टं बलमद्भुतं ॥३०॥ तत्र वृक्षाणि रम्याणि सर्वर्तुसुखवंति च । मंदराः राम० ६०
को स्थितं यत्र दृष्टं दलकल्पितं सर ॥३१॥ तेषु संरमते योगी त्रिशिवो भस्मा
निसंभुतः । कपालमालीना गाढभूषणैरभिरंजितः ॥३२॥ धतूरकु

सुमापीडः सर्पराजनाथेति विभूषितः । तस्यार्धांगे सुंदरी च सर्वावयवशोभिता ॥३३
॥ स्त्रीरत्नमेव सा ज्ञेया दृष्ट्वा राजे विनिक्षिप्तां तस्सुखं चेतसुवृंद्यात स्मनुलभं नास्ति
नाकिनामपि ॥३४॥ देवानि सर्वपात्तत्र गंतुं न क्षमसे तु कि । तस्सुखं च त्वया लभ्यं
तदा त्वं बलिनां वरः ॥३५॥ न चेंद्रकान्देवगणान्किंचिज्ञावयसे परं भवान्कः शंकरं
जेतुमिति निश्चितमेव हि ॥३६॥ इत्युक्तः अंधको देवमायया परिमोहितः । न सस्मा
र वचो दूतः प्रजापपत्तुमेव हि ॥३७॥ स गत्वा पारिपत्रान्तु जगाम मंदिरं गिरिं । स्त्री
रत्नं भामु मिछद्वै मयासंक्षोभितो भृशं ॥३८॥ स गत्वा मंदराकांपासे गद्या घोर
रूप्यपा ॥ सिंहस्वरसि गिरेस्तस्य बलं जल्पितो भृशं ॥३९॥ मंदरोपि गिरिं वंगवा
चु को राज्ञ बलमर्दितः । रूपं कुरु महेशानदैत्योपि रजते भृशं ॥४०॥ इत्युक्तः शं
करो देवो गत्वा सात्त्विंश्रुत्वकं । सभातो प्रेसंस्त्वं ज्ञानं किंचदैत्यं हंतुमनो दधे ॥४१॥

कात्या० ततो देवाश्च महादेवं किं विलंबयसे शिवं। जगन्माता रिपुर्दुष्टान शेषेणा त्र संत्रा
६१ यः॥१४॥ तं श्रुतं जहि देवेश त्वामाश्रितपरिपालय॥ माना रूपेण दरागिरिनि देवानां
भयप्रभके त॥१५॥ इत्युक्तः शंकरो देवो श्रुतं गत्वांधकं तदा॥ ददर्श गदया गुर्व्या
गिरिश्रृंगं विदारकं॥१६॥ सन्निभेले स्वकं शक्तिं देवा कात्यायनी स्मरनु॥ तं समा
रोपयामास भ्राम त्वरं जीविते॥१७॥ त्रिमूर्ता ग्रे घतं दैत्यं दृष्ट्वा सर्वे दिवौकसः
शंकरं पूजयामासुस्तुष्टुवुर्मुनयो मुदा॥१८॥ एवं कात्यायनी देवी शंकरार्द्धश
रीरिणी। पार्वतीरूपमास्थाय परमं तेजोवसन्निधौ॥१९॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्र
ह्मोत्तरखंडे कात्यायनीमाहात्म्ये ऽधकवधे प्रवाविंशोध्यायः॥२२॥ ॥श्री
नारद उवाच॥ प्रजापतिप्रजासर्गैकरा चिन्तु मुहे यदा॥ तदा सस्मार तां सृष्टिं तं य राम०
सेव्रतनिम्न घां॥१॥ तदा पद्मा नकं पे ब्रह्मणा चिंतितापि प्रजा रा धुतरा ६१

दृष्ट्वा रुद्रो कात्यायनीतटं॥२॥ कात्यायन्या पुरो भंतु सृष्टिलोककार्यकारिणी॥ ततो ब्र
ह्मा जगन्माता शुभ्रश्वेतपार्वे नमस्तके॥३॥ पद्मसात पदे देवी सृष्टिः सर्वांगिनेन ततां
गत्वा माह भो देवी नमे सृष्टि विवर्द्धते॥४॥ त्वयाते भवेत्सृष्टिर्वर्द्धते च निरंतरं॥ वे
र्ण्णपदवाक्यादि भेदो विभिन्नाच सर्वगा॥५॥ नव सर्वविचारणं तानानां मूल
कारणं वेदाद्दिशास्त्ररूपेण भाषारूपेण सर्वतः॥६॥ त्वं नाना व्यवहाराणां मूलं
भवमहेश्वरि। त्वया विरहितो लोके जडो मूको नरो भवेत्॥७॥ त्वदनुग्रहतः प्रदी
भजतेपि दुर्णपदं। त्वं नानाविध वाक्यानां प्रकृतिः परिनीयते॥८॥ ईवं तिष्ठस
वद्देहेषु कुंडलीरूपमास्थिता। त्वया विमोहिताः सर्वे सृष्टिं कुर्वंति संततं॥९॥
सा पि का सिद्धमेवा द्विनीलया देहमास्थिता॥ प्रसन्ना भव देवेशि यया मे सृ
ष्टिवर्द्धनं॥१०॥ वागीश्वरी च विद्या च सर्वा हूरमयी तथा सरस्वती च विख्या

कान्या० ६२ तानामधेयं च कारणं ॥११॥ सखि कुंडलिनी चैव कामेश्वरी विश्वमातृका। स्वरूपात्म
कं च स्कंदस्य कारणं चानुगीयते ॥१२॥ इति स्तुता ब्रह्मणा सा ब्रह्मण्येव स्थिता तदा ॥
ब्रह्मणा च स्तुता यस्मात्तस्मात्सृष्टिर्व्यवर्द्धत ॥१३॥ अथ पार्वती रूपे च देवी सर्वांग
शोभना। पाशांकुशाभयवरहस्ता चापि वरानना ॥१४॥ कौमारे व्रतमास्थाय तपस्ते
पे तितीक्षणं। विलोक्य तपोवनं प्राप्य वससे कालिनी तदा ॥१५॥ महता चापि कालेन
तस्याः संतुष्टितं मनः। शोभमाना कुमारी च कन्याः सर्वांगसुंदरी ॥१६॥ नीलकुं
चितकेशांता बिंबोष्ठा च स्वलोचना। नितंबमेखला नूपुरा तु सुते तस्याः
॥१७॥ ताश्चापि ... सहस्राः सुंदर्यः परिचारिकाः। दृष्ट्वा सा तपसा दिव्यपुरं त राम० ६२
र्मध्यतावृतं ॥१८॥ निर्ममे वाटिका रम्यैरमंडुकणीयुतो गर्तम ... मयैः
पानादीर्घिकाः शुभाः ॥१९॥ रत्नजालगवाक्षाढ्याः पूर्णेंदुसन्निभाः ॥ श्री

स्तनानि च हैमानि तथा मणिमयान्यपि ॥२०॥ रत्नप्रदीपा निर्मितास्तेजहरा एव निर्मि
ताः। मुक्तामयवितानानि सर्वरत्नाचितान्यपि ॥२१॥ न स्मृतो ऽज्ञा दिसर्वे नुगतेभ्य
श्चोदितैः शुभैः। कल्पवृक्षैः सर्वतस्मा वृक्षैर्नानादि सर्वशः ॥२२॥ कन्यारत्नं स्वयं
तत्र कुरुते सा कुमारिका। राजोपचारैश्छत्रदौः सेव्यते चापि नित्यशः ॥२३॥ क
दाचिद्रामनोज्ञो कान्नबदरिकाश्रमं गतः। पुरमद्भुतं दृष्ट्वा तत्र नवीवशः ॥२४॥ वि
स्मयोत्फुल्लनयनो दृष्ट्वा तां नाकिमं तत्तेः। पूजितः स्वागते नाहमासनादिभिरा
दरात् ॥२५॥ तां तत्त्वा भगवत्स किं सर्वदेवेश्वरी परां। नीलया भतपस्यंतीनं तो
हं परयामुदा ॥२६॥ राज्ञे स्थिता तपस्यंती पुनर्दृष्टा कुमारिका। विस्मितश्चापि स
हर्षं परं दृष्ट्वा हुतं तदा ॥२७॥ वद कार्यं मुने किं ते कृतमागमनं त वा। इति पृष्टो ब्रह्मसु
तो वक्ष्यनौ कर्तृ स्नागतः ॥२८॥ बद्ध्वांजली कृतार्थोऽस्मि ... कुरुष्व परि। देव

कात्या० ६३

कार्यमेतं चापितं करिष्याम्यसंशयः॥२९॥ आज्ञां गृहीत्वा तस्यास्तु गतोहमहि
षासुरं॥ समुद्रमध्ये तु पुरी तस्या दैत्यसंकुला॥३०॥ तेनासुरेण सनाथैः रक्षितो हेत
र्द्विजाः॥ एवमुक्त्वा परमर्षे दिवं वराद्भुतमलौकिकं॥३१॥ लोकानटन्न कचिकिंचिद्दृष्ट
वानसि यत्सुनः॥ इत्युक्तोहमवोचं तं गंधमादनसन्निधौ॥३२॥ विशालानाम वद
रीत्येव दृष्टं पुरं मया॥ कुमारीभ्रातसंकीर्णं तत्र रात्री कुमारिका॥३३॥ कन्यारत्नेतु
सा लब्ध्यायेन तच्छृणु दैत्यप॥ यो देवगंधर्वगणान्विजयेदेक एव हि॥३४॥ स तस्यास्तु
पतिर्भावीत्येवं स्वयं श्रुता॥ मुनयः सिद्धगंधर्वा ये च देवाः सवासवाः॥३५॥ तपा
संते नित्यमेवतां सर्वामीश्वरां कृपिनीं॥ एवमुक्तः स मां तत्र प्रतं गतो वत्स्यालंतिकं॥ राम
३६॥ महिषो मत्तु खा बुद्ध्वा वृत्तं विस्मितमानसः॥ सर्वे द्योगेन देवानां विजयाय धीम ६३
नोदधौ॥३७॥ ससेनां महतीं सत्वामेलयित्वासुरश्च रुद्रान्जीगायमेरुगवानुसरी

न्देवान्सर्वान्सवासवान्॥३८॥ निर्जित्य सर्वदेवांश्च त्रैलोक्यं वशतां गतं॥ इंद्रासनोपवि
ष्टः स न हूते दैत्यं व्यसर्जयत्॥३९॥ प्रथमं नाम तां देवी कुमारीं गुणसंपदां॥ स्वर्ग
चाबदरीरम्यां विविंशेत सुरं स्तदा॥४०॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे का
त्यायनीमाहात्म्ये त्रयोविंशोध्यायः॥२३॥ श्रीनारद उ०॥ अथ स प्रहितस्तेन म
हिषेण दुरात्मना॥ अविवेशापुरं रम्यं देव्याः कन्यातिसंकुलं॥१॥ प्रतिहारीमुवाच
यमां विद्धि सुरलोकतः॥ महिषप्रेषितं दूतं स्वामिन्यै ते वदस्व च॥२॥ एवमुक्ता प्र
तिहारी देव्यै गत्वा वदत्तदा॥ एको विपुरुषो द्वारि महिषासुरचोदितः॥३॥ देव्याप्य
संज्ञया तं च प्रावेशयदंतिकं॥ समाह देवि दैत्येंद्रो महिषो नाम विश्रुतः॥४॥
तेन देवाः सगंधर्वा निर्जिताः स्वेन तेजसा॥ इंद्रासनोपविष्टस्त्वां परिणेतुं समिच्छति
॥५॥ तस्यावं शंस्य लब्धात्ते महर्षेर्विज्ञासनं वा॥ हिरण्यकशिपुर्नाम कश्यपस्यात्मसं

कासं० ६४

भव ॥६॥ दितेर्दनुस्सुतायास्तु कुक्षिजश्चाभवद्बली ॥ तस्मात्तज्जन्मनुज्ञाय तपसेव वु
कम्पकः ॥७॥ विधिश्चिन्ते दानवस्समहीपीनामतामकः । सा चैकदा मंद एडीस सखिभिः परि
संवृता ॥८॥ रंतुं विनिर्गता तात चचार चाश्रमे । चैत्रमैः सा रतैः प्राप्ता नीर्जकैरुपशोभिते ॥९॥ न
द्योपभूषितं चापि रहस्खंडे मनोहरं । तत्रैव रम्यो पि मुनिस्तपसाति सुव्रतः ॥१०॥ तं द
ष्ट्वा चिंतयत्सा तु भीषणाम्येनमामुचा । नीतोग छलतस्मान्नाद्य कीदृं मिनित्य दा ॥११॥
सैवं विचार्य माहिषी दानवी कामरूपिणी । वनीयमहिषी भूत्वा तीव्रं एवं मातिभीष
णा ॥१२॥ ब्रह्मावयस्तु मुनिः सोपि चिंतयामास किंचिदं । तानेन च रूपा पस्पहला तां
दा ॥१३॥ … संकुपोपापेविष्मोपतः … ॥ तत्तस्तु महिषी भूत्वा वरिष्यसि
शांते समाः ॥१४॥ एवमुक्ता तदा सा सुतहृष्टमोऽकुमकू … सर्वैर्निःसेवया ॥ च
कैः मुनिमं वरसंतकं ॥१५॥ … मुनि … तमकरोत्तदा गच्छरेवां तत्रा

राम० ६४

वा तपो वर्षशतं चर ॥१६॥ पश्चादेकं बलिष्ठं त्वं महर्षे वीर्यसंभवं । सुतं महिषनामानं सत्रा
ती विवर्द्धनं ॥१७॥ जनयिष्यसि पुना रूपं संप्राप्स्यसि मुनिश्चितं । एवमुक्ता तु सा तत्र कं
मकरमद्भुतं ॥१८॥ रेवातीरं समाश्रित्य चचार तप उत्तमं । सा तु शापान्तमिच्छंती सखी
भिः सेविता तदा ॥१९॥ फलाद्याहारं समाद्यु गमयामास सता … अपतच्च मुनिः कश्चित्सिं
धुद्वीपस्तपश्चरन् ॥२०॥ ददर्श सुंदरं सारं रेवाजले स्नानं प्रकुर्वती । नाम्ना चैन्दुमती रूपला
वण्यगुणशोभिता ॥२१॥ तस्यारेतो पि चस्कंद दर्शनाद्वै … तुकामतः । वरांगदर्शनात्त
स्मात् … सुमनाः प्रवाहवत ॥२२॥ … सायया … मुनिरप्याश्रमं ययौ । अथाजगा
म महिषी यत्र रेतः पतत्तदा ॥२३॥ ततः स्वरं … चेदं पिबत्तिजलमद्भुतं । सुगंधि सु
खदं चैतदितु … कामा पिबत्तदा ॥२४॥ मुनेः शुक्रं तत्र … ॥ धामं … मादित्य सूद्भूतं … च
कालेसुषुवे पूर्णं वर्षशतं तदा ॥२५॥ सा पश्चुत्साभवत्सा तु कामरूपं बलाद्भुतं ॥

मत्तस्य भावो चंचेषितोस्मि सुरेन्द्रमैः ॥३६॥ महिषासुरसैन्येन देवाः सेन्द्राः विनिर्जिताः । यांनायं
यंति देवानि तदेत्संना शयामुचा ॥३७॥ तत्पेति देव्या मोक्षोहमेतं त्ह्वानेंगतस्तदा देवी च का ॥ म्ना
र्त्तै सर्वाः मनेन्ह्य । त्ता मित्ति दुतं ॥३८॥ प्रोवाच कन्यास्ताः सर्वाः खड्गं चर्म धनु ॥ ईरः । श्वष्ठ
दृग्मिताः कोट्यो वैलव्यः कोपन्नलंछिताः ॥३९॥ व म्हबुघोररूपिण्यो देवा त्हगव्हन्तस्तद
॥ इहनेत्ता चामोक्ष्म्य महिषाख्यो महासुरः ॥४०॥ स्वसैन्यं प्रेरयामास समम्यकान्नपुत्ता
मिति । अनंतकोटयो दैत्याः नाना शस्त्रधरास्तदा ॥४१॥ समाजग्मुः पुरंतः यचनसा वै सर्वी
स्थिताः ताः कन्याश्चापि संनद्धाः दृष्ट्वा स्तेन दाहिता ॥४२॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मो
त्तरखंडे कात्यायनी माहात्म्ये चतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ ॥ श्रीनारद उ० ॥ कन्यका रूपासु
ताः सर्वाः कन्यका घोररूपिकाः । खड्गैः शरैस्मतान्दैत्यान्निजघ्नुस्सर्वकन्यकास्तदा ॥१॥ न
रैणैकेन शततो निजघ्नुर्दितिसः भवान् । नैकः शरेपिता सांतुमे घस्त्रपातह

कात्मा० ९८

त्वा वंश समुद्भूतं महिषासुरसंज्ञकं ॥१९॥ एवं तस्य समुत्पत्तिरुक्ता देवी तवानघे । दनो
सो सुरपति जित्वै द्वारीन्महाबलः ॥२०॥ त्रैलोक्य मात्म साहृत्वा तिष्ठतोद्भासने विभुः । सर्वं
षामाधिपत्यं च स्वात्मानं च बलाधिकं ॥२१॥ वक्ष्ये तव कन्यात्वे वयदितं कृत्स्नेन धेत्यं दतेन सा
मो हकाजुहागस परमेश्वरी ॥२२॥ वाक्यं च किं चिन्नोवा वहसंती च पुनः ॥२३॥ हसंत्या परमेश्वर्या
सुरतम धोमता हुतं ॥२४॥ दद्दर्श सोपि त्रैलोक्यं स्थावरं जंगमं युतं । ददर्श स्वदेवसंघां तत्र
कृत्स्नं समजायत ॥२५॥ मत्तिदारी ततो वाक्य देवाः प्रोवाच कृतं ज्ञा घानाम्नी दैत्येह
तयाहितवेश्वर ॥२६॥ कौमारव्रतमस्या स्तुत्वा मे कृतं च ... पश्यसाः सान्वातिह
रीता पि मास्तुं वराकाते ॥२७॥ किं तु न योगसामर्थ्यादि ... देवी हुंकार्थे
वक्रा शंमाहृवकहृच्य ॥२८॥ नाघ्रं गच्छ न चेद्रस्तवाकिं चिद्भविष्यति । इत्युक्तो भीता
भीताभीतः समांजलिः प्रयपौ द्रुतं ॥२९॥ समयेस्मिन्नहं विमानतो देवैर्विसर्जितः । देवी

राम० ९८

पमेवाप्य समाजो च दधती ॥२१

मिघुष जंत पार्श्च कल्लैर्भुजैः ॥११॥ कोटिस्पर्शहृता चापि मुकुटेन विराजती ॥ नंनंदुस्ते मराः
सर्वे तां विलोक्य महेश्वरीं ॥१२॥ पद्मजन्म मरुद्देवेशो हृदस्त बनजयेतिता ॥ माह मोदेवि
दुंदुभेघं नगाप्रमेव निपातता ॥१३॥ तथेतु कान्तिं वृ मेरुसे पुष्पान नृपं कल्पे जामेर
यामास पञ्चाननु सिंह दैत्यपतिमतिं मति ॥१४॥ शरैः शितैः मतिप्रो देव्या समहिषासु
रः ॥ रचिवांपरितः सपिन्व्यय पनेत हा ॥१५॥ केचित्सन्नापन पराद्दैत्या न्विद्रवपन्यपैा
क्वचिद्विरीभ्रूलंघ्यं स्तु क्वचिद्दृष्ट्विजलं हिपन ॥१६॥ एवं वर्षसहस्राणि देव्या सीहि
तिजस्तदा ॥ युयुधे भमलं कुर्वस्तदेवाः परिमस्यु ॥१७॥ सतश्रृंगो गिरौ देवी तं गृही
त्वा महासुरं ॥ पाशेनवर्धा तकं वेगाद्यावच्चाप्याययता ॥१८॥ एकं पादं सिंहपृष्ठे महिषो
परि चापरं ॥ कृत्वात्रिशूलेन परवनस्पृहेति मीवलं ॥१९॥ खड्गेनाछिनद्दुः कंठं
कंठ मध्यादि निस्तनं ॥ पुरुषं चाहनकं गेरि रश्मिछेद चासिना ॥२०॥ एव स महिषो

कास्या० ६६

॥२॥ ते दिस्याः सर्वे यच्चेनद्युः अंतोपरिरणात्रिरा न शेकुः कन्यकाज्ञेनुमहत्वे नीनाविधैरपि
॥३॥ तुष्टु वुर्मुनयः सिद्धा जयेति मुदितास्तदा देवाः सेन्द्रास्तदा लैक्यापरे विस्मयमागताः
॥४॥ लांगूलेन ततः क्षुब्धं सर्वमस्त्रगणं विनाशितं ताः दृष्ट्वा महिषस्रू पीतु देव्या योद्धुमनो दधे ॥५॥
समाहितं स्कन्दमती विभीषणं त्रैलोक्य संतापनमाश्चु धारयन् ॥ विषाणघातेन स सुक्त्रिपत्
गिरीन्खुराभिघातैः क्षितिमप्यदारयत् ॥६॥ तदा तुरंगो जो कापि सुरो सौ मंत्रोपपामं
पनपात्रमंथो पुच्छाभिघातैः सरितां परितेनासं क्षोभयत्नं नुमन्युसापात ॥७॥ विषाण
तुन्नैर्गिरिराजकूटैर्विद्रावयामास बलं तदाशु देवाः परिस्तुरप्यामुदेवी जयेन मस्म
द्विपुमित्यवोचन ॥८॥ दीनास्तदा देवगणा निरीक्ष्य सा वैलवीराक्षिरविं तेन रूपा सिं
हं समारुह्य शृ शृङ्गं वाकुरुत्वा निहितुं तमथा जगाम ॥९॥ धनुः खड्गं तपानां शक्तिं शूल
न्नमत्रं गदं च पाशुमत्लेचतपाव केलतमं कुस्मोववा ॥१०॥ कूर्मपृ पाशं च दुर्जेय घंटम्

सप्त० ६६

जीवनासि। वायुश्च भूत्वा गगयसे च सर्वं तेजश्च भूत्वाखिलकार्यकर्त्री ॥१८॥ त्वं सूर्य
रूपेण जगत्सु नूनं चक्रक्रमाधाज्जगद्धारयसि। त्वं चंद्ररूपा मृतसेचनेन सर्वौष
धीवृंहितता श्रमन्थे ॥१९॥ त्वमग्निरूपा बहिरंतरे पितवान्नपाकं कुरुषे जनानां
॥२०॥ त्वं तत्वरूपा खलु त्वमेव हरसि वा काश्चिदेकरूपा सर्वविकाशं परितो ह्यनंत ॥२१॥ रू
मेव सहस्रवाहं दृक् विराजमानः। यया विनाकारधनं नाकिंचित्त्वमेव सर्वशक्तिः श्र
एं गतास्म ॥२२॥ एवं स्तुता तदा देवैः सर्वैरानतकंधरैः। प्रोवाच तान् प्रणतं मोव
रामर्थाति नतु लंभाव ॥२३॥ देवा ऊचुः ॥ सर्वलोकहितार्थाय प्रसन्ना भव सर्व
दा। स्मरणाच्च सर्वलोकानां कामान्पूरय सर्वथा ॥२४॥ देव्युवाच ॥ ये मां सदा
स्मरिष्यंति महापापकृतोपि वा। तेषां पापं क्षणान्नश्येत् नरकसेवन संशयः ॥२५
॥ पुत्रजन्मसुखं ताः प्रविष्णुभक्तिकाहिता। शिवेन सह संबंधं विवाह

का॰ मा॰ देव्यास मृतसबलवाहनः। कात्यायन्या विष्णुरुरुक्रमविक्रमायुधिपातितः ॥२६॥ अथै
६७ वस्तुवास्ते देवाः संहृष्ट महेश्वरीं। तुष्टुवुर्मुनयश्चापि शरण्यां जगतां हितां ॥२७॥ न
मोस्तु ते देवि जगत्प्रसूते नमोस्तु ते देवि महाविभूते। नमोस्तु ते देवि समस्तवंद्ये
नमोस्तु ते देवि शिवैकवंद्ये ॥२८॥ त्वं ब्रह्मविद्या जगतां विमोक्षकी त्वं चाप्यविद्या
। परिवन्नबंधहेतुः। यया विहीना जडतां प्रयांति मेता इवामी सुरलोकवंद्या ॥२९॥
॥ विधानरूपा सृजसीह विश्वं विष्णुस्वरूपा परिपासि चैतत्। त्वं रुद्ररूपा परिव
र्तकाले विहंसि सर्वं जगतामधीशे ॥३०॥ भजंति ये त्वामनिशं सुरेशि शिवे धर्मा
र्थकामापवर्गदं सदैव। सुक्तिः करस्था करुणार्द्रचित्ते। वसेति तां विदुरभ्यसंत। राम॰
॥३१॥ वेदास्त्वमेवासि सुरास्त्वमेव यज्ञास्त्वमेवासि जगत्सु देवी। त्वया विहीनं ज ६७
उ मेव तिनिश्चितं सतां ॥३२॥ इति श्रुत्वा सकलं देधा स जगन्निमग्नाखिल

देवीजन्मसप्तम्यां मुदा ॥१६॥ तस्मात्सा हि विनिष्क्रान्ता नाम्ना ख्याता ऽभवत्तदा ॥ नवको
टिः समुत्पन्नाः कालकल्पा दुरासदाः ॥१८॥ ताभिस्तद्धनवृन्दं भक्षितं हृष्टमानवं
तः ॥ एकैकस्य सहस्रौघा तत्र संग्रामलालसाः ॥१९॥ रौरवीनाममाया वृतेन सृष्टा
स्ति भीषणा ॥ तया च मोहिताः सर्वे निद्रयाऽभिभूताः ॥२०॥ एवं कृत्वा ततस्तेन तेन युद्ध
लब्धं तु सा ॥ चर्ममुंडेति विख्याता प्राणिवाससतो ऽभवत् ॥२१॥ ततः सा तां प्रहृ
ष्टा ध्यात्वा तिमिरे भित्त्वा तदा ॥ जयवृन्दं कालरात्री निर्जय भक्ता हि हरि ॥२२॥ जय
वृन्दं विघ्नमुंडे भक्तदुःखहरं यकरि ॥ जयचंडे भद्रकालीति प्रणिपत्य परमेश्वरि
॥२४॥ घोरपापिसर्वपापघोरामंगलं मंगलोपरि वीर्य भजन्ति सिद्धपापास्ते भवन्ति नरो
त्तमाः ॥२५॥ चक्रुपाता जगतिवर्तनकृपालो विनश्यति ॥ इमे वसर्व देवा नन्दरमं
दैवतं शिवे ॥२८॥ इति स्तुता कात्यायनी सा च जगतां हिताय स्तवं देहसंभ

रव्यं च कारवा ॥२९॥ सर्वसिद्धिकात्यायनी नाम्ना वदूपी शिवो व्ययः ॥ पतिर्वै नास्ति सर्व
त्र तन्न दृष्ट्वा गिरौ सह ॥३०॥ यदं च देव्या माहात्म्यं शृणुयाद्यः स दिव्यः नरः ॥ सर्वमनी
षितं तस्य सिद्ध्यत्येव न संशयः ॥३१॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखंडे कात्याय
नीमाहात्म्ये पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ पाचनी जगदैनी च का
त्यायनी तस्मात्तपसा तुष्टा करोति ईश्वरी तु कंमपाहिनी ॥१॥ तस्मात्तपस्वि
स्त्वं तु रुरुनाम महासुरः ॥ त्रैलोक्यं व्यापपा मा सर्वलं दृष्टिमोहितः ॥२॥ तत्रापि
देवाः सेंद्राः श्रुते नष्टैस्तेन निर्जिताः ॥ ब्रह्मलोके वरदा नाम सोवधो ऽप्य मरैर भूत ॥३
॥ ते न विज्ञाविता देवाः सर्वे नीलगिरिं प्रति युक्ता तां तुष्टुवुः कात्यायनीं परां विनीतिया
विदुः ॥४॥ तान्मा भैष्टेत्यब्रवीद्देवी कथयध्वं च विस्तरात् ॥ इत्युक्ते तदा ते चतुर्दे
वो ऽभिधावती ॥५॥ रुरुर्नाम महान् दैत्यः स्वकृत्स्न सर्वे ॥ इत्युक्ता तुतदा

मतान्त्रेतान्निरगाचाश्चमलयेतुचनितरा:॥२६॥परमहर्षिविधूनिर्मोसुरमा
सबलिप्रिया:।कलौतामसजीवानांसेव्यास्तस्मिन्द्विकल्पका:॥२७॥मांनुवि
सुनकं।श्रद्धाशिवभक्तंसर्वेशः।यतवेदपराभाधूनसरहृपचानिसरा:॥२८
॥तप्येतुकास्तहदेव्यादेवास्तेजग्मुरालयं॥अथसाकल्पकरावीनुशिवेतद्वैनमा
गामत॥२९॥एवंकोत्यायनीदेवीमहामायापरशधर्मसंहरणपापपकृति
नवतिधुवे॥३०॥तुरान्चयुगनवषोन्हन्नाहृष्टिहतेयुगोनरहस्तुतासामुनिभि
र्विलिखैः सुरेश्वरी॥३१॥गकंचाशुभं तेचकथीकुस्पतांस्तहाजीवपामा
सतेनासौश्रारख्यातागाकंभरीभुवि॥३२॥एवमाहात्म्यंतानीचरितानगज्जने
॥केसंख्यापतेयेषापरिछेदोनशक्यते॥३३॥सेवाफविरागगतितेकलौनरद्रुम
हपरा॥ज्ञातातहस्तस्यरहस्यपंनरजेतिनिगद्यते॥३४॥तत्वाश्चभानिशुभारि

का.मा.
६९

तानवकोघस्तुरप्रयः॥१३॥तुमुहितानुसिवंतितेलोकास्तचराचरा।तस्मा
द्दासाओननंनुद्देपंमादितेवध॥१८॥देवाऋतुःयतकार्यविधसकायवाल्मएव
द्विवः।उच्छिष्टायेसदाचारहीनावेदविनिंदका:॥१९॥देवानांनिंदकाश्चैवधर्मसेतु
विलुंपका:।गर्भिलिपुस्माक्तियोदेवधर्मामांगविदूषका:॥२०॥कालत्कृपली
येतुगच्छंतिकलिहोषितातौशिवविद्वेषिणोपिचयेचदेव्याविनिंदका:॥२१॥व्यभि
चारपरस्नारीगर्भमुंचंतिपातपा।सत्वकान्परपापानोनि:स्वार्थद्वेषिनिंदका:
॥२२॥व्यभिचारपरनारीगर्भमुंचंतियातपा।सत्वका:परपापानोनि:स्वार्थद्वेषि
णपैश्च्ये॥२३॥विष्णुभक्त:शिवद्वेषंशैवायेविष्णुनिंदका:।ताएराससूर्यद्वेष्टा
रोमागेदेवावहेलका:॥२४॥एतासांमहलास्तेमे॥कामंगन्नरूपीश:।नारोगना
धिपीडास्तेषांकुर्वंतुसर्वपापा।डाकिनीशाकिनीरूपास्तानंदंतुवसन्दा।

राम०
६९

का॰मा॰ ७०

सुरासुरमेरुपुरी॥ विराजते जगत्त्रिवरदा न्यस्तोद्यमा॥३५॥ येऽर्चयन्ति
सा चैव शुक्लमहाष्टमी॥ श्री॥ श्विनेनवरात्रं तु मार्गशीर्षे किं फलं॥३६॥
खं च हानिं दूरे व्रजन्ति सर्वथा॥ मार्गशीर्षस्य नवम्यां तु तो भवति मानवः॥३
७॥ येः कृतं पातकं घोरं ब्रह्महत्यादिकं पुरा॥ ते पातमार्गशीर्षे तु नवमी
शुभैः॥३८॥ मार्गशीर्षः शिरश्छेदे काले रुद्रेण पातेः॥ कृतं दंपाय मासस्तु श्रेष्ठे
रगाषसं शोकः॥३९॥ चरणौ कान्तिकंपोऽकः सर्वतत्त्वविनिश्चयेः॥ मार्गशीर्षे हता
हत्या दानस्नान व्रतादिका॥४०॥ हरिहरे शीर्षे कृतैव स्याहितिः पूर्वैर्वदंति
श्चितं॥ कात्यायनी हरेः शक्तिः शक्ति नारदर्षि संस्तुता॥४१॥ इति धर्मकामा
र्थमोक्षान्वितसुतो पिता॥ वृतं कात्यायनी पूजा हरिहरजनपापुना॥४२॥ दान
म हूयतां यांति मार्गशीर्षे व्रतानि तु॥ व्रतं ये एतानि माहात्म्यं बाजनीलास ७०

मन्विते॥४३॥ कात्यायन्याश्च माहात्म्यं व्रतं चोद्यापने विधिं॥ शृणुयाद्वै कचित्तेन
कुर्यान्नास्त्रकलेतया॥४४॥ तस्य पापानि नश्यन्ति सुखं च महदश्नुते॥ मनोरथाश्च
सिध्यंति वक्तु धार्मिकं कल्पिता॥४५॥ हरौ भक्तिं मुक्तिकरीं भवत्येव सुनिश्चितम्॥ हे
लं ते परमं प्राप्य परब्रह्मसमयो भवेत्॥४६॥ गंगादि सर्वतीर्थानां फलं प्राप्नोति मान
वः॥ यत्र तच्छृणुयाद्वापि सावधानेन चेतसा॥४७॥ श्रुत्वा चैव मद्यरसं मोहं
गच्छति मानवः॥ गोपनीयं च यत्नेन ये च पापिनो नराः॥४८॥ न तेषां कथयेत्तु
एवं सत्यं च हा श्रिमत्तमाः॥ इत्येतत्सर्वमाख्यातं कात्यायन्याः फलं महत्॥४९॥ सू
त उवाच॥ कथिते देवेनेशीनं हितकाम्यया॥ हर्षेस्तदा कामाकर्षं मुनयो हर्ष
निर्भरा॥५०॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे तिर्हे मुनिसत्तमा॥ कृतकृत्यावयं जाताः श्रुत्वा का
त्यायनीफलं॥५१॥ अपरं नास्ति श्रोतव्यं प्राप्तं नो जन्मनः फलं॥ मा हात्म्यमेत

का०मा० दाकं सर्वं पूजयेत्तत्र यवाम्बकं ॥५२॥ गोभूहिरण्यवस्त्रैश्च विष्णुतुल्यो यतो हि सः ।
७१ के म वाचि [illegible] जितेप स्माद्धि ह्युर्भवृत्तिर्जितः ॥५३॥ तस्मात्तं पूजयेन्नित्यं यदीच्छेत्स
फलं श्रुतो धर्मज्ञ स्वपुराणं च वेदवित् विद्याद्दिकं च यत् ॥५४॥ पुस्तकं वाचकायैव दा
तव्यं धर्ममिच्छता । पुराणं विद्यादातारो ह्यनंतफलभाजिनः ॥५५॥ यः पु
ठेदिदमाख्यानं श्रुत्वा चैवावधारयेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो वांछितं सकलं
भेत् ॥५६॥ धनधान्यं पत्राः पुत्रमायुरारोग्यमेव च । माहात्म्यश्रवणादेव न
म तेन च संशयः ॥५७॥ अपुत्राः पुत्रिणः संतु पुत्रिणः संतु पौत्रिणः । निर्ध
नाः सधनाः संतु जीवंतु शरदां शतं ॥५८॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तर राम०
खंडे कात्यायनीमाहात्म्ये रुरुदैत्यवधे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥ ॥यादृशं पु ७१
स्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥१॥

संवत् ॥१९[illegible]॥ ॥ [illegible] शके ॥१८[illegible]॥ [illegible] वर्तमाने दक्षिणायन [illegible]
सूर्ये मासोत्तम मार्गशीर्ष वदि ॥१०॥ ॥गुरौ लिषितं ॥भगवद्दि[illegible]
वाचनार्थं मुनिरधो मुरते । कष्टेन लिखितं ग्रंथं यत्नेन प्रतिपालयेत् ॥
॥माधवो माधवो माधवावीशौ सर्वसिद्धिविधायिनौ वंदे परस्परात्म[illegible]
परस्परनतिप्रियौ ॥१॥ ॥श्रीरस्तु॥ ॥वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य [illegible]
सि यस्यास्ति हृदये संवित्तं नृसिंहमहं भजे ॥२॥ ॥श्रीरस्तु॥ श्री[illegible]
रस्तु ॥ ॥लेखकपाठकयोः शुभं भूयात् ॥ ॥श्रीरस्तु॥ ॥श्री॥